

NORMATİF ETİK, İNSAN İLİŞKİLERİNE
VE EYLEMLERİNE HÜKMEDEN BİR
DİZİ KURALLAR (VEYA NÖRLAR)
OLUŞTURARAK ETİK EYLEMLERİ
ANLAMAYA YÖNELİK BİR GİRİŞİMDİR.

ETİK 101

ALTRUİZM VE FAYDACILIKTAN BİYOETİK VE POLİTİK ETİĞE, ETİK
HAKKINDA BİLMENİZ GEREKEN HER ŞEY

BİR ÇIRPIDA
DOĞRU
DAVRANIŞ
İLKELERİ

HAZCILIKTA BİR İNSAN İÇİN DAİMA DOĞAL OLARAK
DEĞERLİ OLAN TEK ŞEY HAZDIR; ACI DA DOĞAL OLARAK
DEĞERLİ OLMAYAN TEK ŞEYDİR.

FAYDACILIKTA AHLAK DAİMA BİR EYLEMİN NETİCESİ
OLARAK ORTAYA ÇIKAN SONUÇLARA DAYANIR; ASLA FİİLİ
OLARAK EYLEMİN KENDİSİNE DAYANMAZ.

BRIAN BOONE

Çeviren: Selin Aktuyun

Brian Boone *I Love Rock 'n' Roll (Except When I Hate It)* ve *American Inventions* dahil pek çok kitabın yazarı ve eşyazarıdır. Boone, Oregon'da ailesiyle yaşamaktadır.

Selin Aktuyun 1981 yılında İstanbul'da doğdu. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. Çevirileri arasında John Stuart Mill, Faydacılık; Francis Bacon, Yeni Atlantis; Martin Cohen, Felsefi Masallar bulunmaktadır, halen serbest çevirmen ve editör olarak çalışmaktadır.

Brian Boone

ETİK 101

ALTRUİZM VE FAYDACILIKTAN BİYOETİK VE POLİTİK
ETİĞE, ETİK HAKKINDA BİLMENİZ GEREKEN HER ŞEY

İngilizceden çeviren:

Selin Aktuyun

Say Yayınları
Herkes İçin Etik

Etik 101: Altruizm ve Faydacılıktan Biyoetik ve Politik Etiğe, Etik Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey / Brian Boone

Özgün adı: *Ethics 101: From Altruism and Utilitarianism to Bioethics and Political Ethics, An Exploration of the Concepts of Right and Wrong*

© 2017 Simon & Schuster, Inc.

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı hiçbir koşulda çoğaltılamaz. İletişim adresi: Adams Media Subsidiary Rights Department, 1230 Avenue of the Americas, New York, NY 10020.

Adams Media, bir Simon and Schuster markasıdır.

Türkçe yayın hakları Kesim Ajans aracılığıyla © Say Yayınları

Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0733-0

Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Selin Aktuyun

Editör: Güçlü Ateşoğlu

Kapak uygulama ve sayfa düzeni: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık

Topkapı-İstanbul

Tel.: (0212) 674 93 54

Sertifika no: 45501

2. baskı: Say Yayınları, 2020

Say Yayınları

Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80

www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com

www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

www.instagram.com/sayyayincilik

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.

Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80

internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	9
1. BÖLÜM: ETİK VE ANTİK YUNAN FİLOZOFLARI	11
Felsefe Versus Ahlak Felsefesi	13
Etiğin Önemi	16
Sofistler	19
Sokratesçi Yöntem	23
Platon'un Etiği	27
Aristoteles'in Ahlak Felsefesi.....	31
2. BÖLÜM: ÇEŞİTLİ YUNAN OKULLARI	35
Kiniklerin Felsefesi.....	37
Antik Yunan'ın Kuşkucuları.....	40
Epikürosçular	44
Stoacılar	47
Plotinos ve Yeni-Platonculuk	50
3. BÖLÜM: SONUÇÇU ETİK.....	53
Normatif/Kuralcı Etik ve Deskriptif/Betimsel Etik	55
Jeremy Bentham ve Fayda Ölçütü	59
John Stuart Mill ve Faydacılık	63
Etik Altruizm/Diğerkâmlık	67
Kural Sonuççuluğu.....	70
Eylem Sonuççuluğu.....	73
Sonuççu Etiğe Getirilen Eleştiriler.....	77

4. BÖLÜM: DEONTOLOJİK ETİK.....	81
Immanuel Kant ve Kantçılık.....	83
Kant ve Kategorik İmparatif/Buyruk.....	87
Kant'ın Kategorik İmparatifine/Buyruğuna Alternatif	
Formülleştirmeler.....	92
John Rawls ve Eşitlikçilik (Egaliteryanizm) Etiği	96
Kantçı Etiğin Eleştirisi	100
5. BÖLÜM: ERDEM ETİĞİ	104
Erdem Etiği	106
Erdem Etiğine Getirilen Eleştiriler	111
İlahi Emir/Buyruk Teorisi.....	115
Thomas Aquinas ve Doğal Hukuk/Yasa Etiği	119
Etik Relativizm	122
Ahlaki Realizm ve Antirealizm	126
6. BÖLÜM: DOĞU AHLAK FELSEFELERİ	131
Budist Etik	133
Konfüçyusçuluk ve Etik	138
İbni Sina'nın Uzlaştırması	142
İbn Miskeveyh ve El Gazzâlî.....	145
Taocu Etik.....	148
7. BÖLÜM: ETİK ÜZERİNE OLUMSUZ BAKIŞLAR	152
Niccolò Machiavelli.....	154
Jean-Paul Sartre ve Varoluşçuluk	157
Friedrich Nietzsche'nin Etiği.....	160
Arthur Schopenhauer Felsefeleri	164
Ludwig Wittgenstein ve Dil Etiği	167
8. BÖLÜM: DİĞER AHLAK FELSEFELERİ	170
Petrus Abelardus ve Nominalizm.....	172
Voltaire ve Hazcılık.....	175

John Locke ve Adil Hükümet	178
Lord Shaftesbury ve Ahlak Duygusu Teorisi	181
Baruch Spinoza'nın Felsefesi.....	185
9. BÖLÜM: KLASİK ETİK EGZERSİZLER	188
Tramvay İkilemi	189
Tutsak İkilemi	193
Miletli Eubulides ve Sorites Paradoksu	196
Pisuardaki Örümcek	198
Tarladaki İnek Problemi	201
Yalancı Paradoksu	204
Theseus'un Gemisi Problemi.....	206
10. BÖLÜM: UYGULAMALI ETİK	209
İş ve Meslek Etiği	210
Politikada Etik	214
Tıp Etiği	218
Biyoetiğin Meydan Okumaları	222
Toplumsal Etik	224
Dizin	227

GİRİŞ

Ahlak felsefesi olarak da adlandırılan etik, felsefenin, bir kişinin bir konuda nasıl ahlaki olarak doğru veya iyi kabul edilen bir şekilde davranması gerektiğiyle ilgili dalıdır/koludur. Nasıl iyi olunacağı ve iyi olmanın neden önemli olduğu, kulağa basit bir fikir gibi gelse de, 2000 yıldan fazla bir süredir ahlak filozoflarını büyüleyen ve eziyet eden bir kavramdır.

Etik, birinin neden ahlaklı davranması gerektiğini anlamaya çalışmak kadar, bu davranışı güdüleyen etmenleri anlamak manasına da gelir. Aynı zamanda bir şeyi "iyi" ya da "kötü" yapan şeyin tam olarak ne olduğunu da inceler. Örneğin:

- İyi ya da kötü duygusu doğal olarak içimizde olan bir şey midir, yoksa o ilahi varlığın oraya yerleştirdiği bir duygu mudur?
- Bir ahlak kuralını izliyor muyuz?
- Ahlaklı eylemlerimizin nedeni, böyle davranmanın çoğunlukla kendi çıkarımıza olması mıdır?
- Etik davranış tamamen eylemlerimizin sonuçlarının doğasıyla mı ilgilidir?

Etik, tartışmasız bir şekilde günlük hayata kolayca uygulanabilir bir felsefe türüdür. Felsefe, "Tanrı gerçek mi?" veya "niçin buradayız?" gibi büyük sorular sorar. Fakat bu büyük sorular, birinin hayatını nasıl yaşayacağına doğrudan değinmez. Etik, evrenin sonsuzluğu üzerine düşünmekle, dünyada var olan günlük yaşamı uzlaştırmak arasındaki eksik adımdır. Eğer felsefe, büyük "niçin" sorusunu sorarak ahlaki davranışı destekliyorsa, o halde etik bu ahlaki davranışın araştırılması ve felsefenin ortaya koyduğu sorulara somut "ne" ve "nasıl" cevaplarını belirlemeye çalışılmasıdır.

Etik olağan yaşama uygulanabilir ve uygulanmalıdır da. Etiği hayatınıza uyacak şekilde adapte edebilir ve tıp, işletme ve diğer disiplinlerin alanlarında ahlaki açıdan “doğru” kararlar alarak hareket etmek için kullanabilirsiniz. Etiğin kullanımı aynı zamanda başka bir etik muammayı da beraberinde getirir –bir insanın belli bir şekilde davranması gerektiğini düşünmek niçin önemlidir? Cevabı mutluluk kavramında yatar. Basitçe ifade etmek gerekirse, mutluluk etikten filizlenir, birinin kendi mutluluğu ya da diğerlerinin mutluluğu için.

İster bir filozof olun ya da isterseniz sadece niçin bazı şeylerin “iyi” ve bazı şeylerin de “kötü” olduğunu keşfetmekle ilgilenin *Etik 101* sizi saracak bir kitap. Haydi, büyüleyici ve düşündürücü etik âlemine dalalım.

BÖLÜM 1

ETİK VE ANTİK YUNAN FİLOZOFLARI

Bildiğimiz kadarıyla felsefe, en azından Batı dünyasında (Avrupa ve Amerika), İÖ altıncı yüzyıl dolaylarında Yunanistan'da ortaya çıkmıştır. Yunan düşünce okulları, felsefeye ve tüm alt kümelerine İS ilk yüzyıla kadar hâkim olmuştur.

Antik Yunan filozofları, yaşam, evren ve insanlık hakkındaki büyük soruları çözme girişimlerinde, o dönem sahip oldukları tüm bilgiyi birleştirdiler. Bilinmeyen evrenin teorik sırlarıyla, ölçülebilir fiziksel dünya arasında bir ayrım görmediler. Böylece bu filozoflar etik, mantık, biyoloji, sanatın doğası, güzelliğin doğası ve özellikle politika bilimi de dahil olmak üzere ellerindeki her aracı ve disiplini kullandılar. Antik Yunanlar, özellikle de Atina'dakiler için, en çok ilgilendikleri şeyler arasında politika ve kamusal yaşam geliyordu ve onların etik konusundaki araştırmaları, sadece bireyin görevlerine değil, aynı zamanda liderlik etmenin ve yönetmenin uygun yollarına da odaklanmıştı.

Antik Yunan'da pek çok filozof yazdı, öğretti. Fakat Yunan felsefesinin bu altın çağı, Batı tarihinin en ünlü ve etkili düşünürlerinden üçünün hâkimiyeti altındadır: Sokrates, Platon ve Aristoteles.

Felsefe ve etiğin nasıl ele alınacağına dair çerçevenin ve metodolojinin çoğunu Sokrates (İÖ yaklaşık 470-399) oluşturdu. Bu yeniliklerden biri de "Sokratesçi yöntem"dir. Bu, tümüyle iki ya da

daha fazla tarafın birbirleriyle neredeyse sonsuz sorular dizisinden oluşan bir konuşma ve tartışma biçimine dayanan bir yöntemdir. Amaç, ortak bir zemin bulmak ve bir çeşit hakikate yaklaşmak için argümanlarındaki hataları ortaya çıkarmaktır. Sokrates, bu becerinin, mantık ve akıl sahibi tek hayvan olan insanı hayvan krallığının geri kalanından ayıran şeylerden biri olduğunu düşünür.

Sokratesçi gelenek, onun ilk öğrencilerinden biri olan Platon'la (yaklaşık İÖ 428-348) devam etti. Platon, Atina'da batıdaki ilk yükseköğrenim kurumu olan Akademi'yi kurdu. Onun ahlak felsefesine yaptığı en önemli katkılardan biri, insanların, sürekli değişen maddi dünyada nasıl mutlu bir yaşam sürdürebileceğini araştıran formlar teorisiidir.

Antik Yunan felsefesinin üçüncü ayağını ise, Platon'un Akademi'den öğrencisi ve daha sonra aynı kurumda eğitmen olan Aristoteles (İÖ 384-322) oluşturur. Ana teorilerinden biri tümellerle ilgilidir. O, "tümeller" in olup olmadıklarını ve ne olabilecekleri sorusunu soruyordu. Bu, bugün de etiğe dair araştırmanın temel odak noktası olmayı sürdürmektedir.

Bu üç filozofun teorileri, Batı felsefi kanonunu yarattı ve etik üzerine yapılan çalışmaya ilk büyük girişi temsil etti.

FELSEFE VERSUS AHLAK FELSEFESİ

Kısa Bir Tarihçe

Nihayetinde felsefe, insan doğasının ne olduğu ve ne olmadığı sorusunu sorsa da, kuşkusuz insan doğası merak etmektir. Bu, bizi diğer yaratıklardan ayıran şeydir; biz kendi varlığımıza ve ölüm-lülüğümüze dair farkındalığa ve bize akıl yürütme becerisi veren daha yüksek beyin işlevlerine sahibiz. En eski insanlar, en çok bu “resmi” filozofların ve öğrencilerin formel olarak ortaya koydukları aynı sorular hakkında merak duydular: Dünya niçin yaratıldı? Neyden yapıldı? Niçin insanlar burada? Tüm bunların amacı nedir? Nasıl mutlu hayatlar yaşayabiliriz?

Bu soruları sormayı düşünmek bile en temel ve ham haliyle felsefedir. Filozoflar, bu soruları cevaplamaya ya da en azından evrensel hakikatlere bir nebze yaklaştırmaya çalıştılar. Aynı sorular, yüzyıllar boyunca dini gelişime yol açtılar. Dinlerin çoğu, “büyük sorular”a cevap arayışlarıyla felsefeye benzerler, yine de felsefeye göre dinin cevaplara *sahip* olduğunu iddia etme olasılığı çok daha yüksektir. Felsefe soru sormakla ilgilidir, *daima* soru sormakla.

Resmi olarak felsefe, İÖ yedinci yüzyılda Yunanistan’da başlamıştır. Sokrates, Platon ve Aristoteles’ten yüzlerce yıl önce Herakleitos ve Anaksagoras gibi filozoflar, evrenin yapısını ve yaşamın doğasını dikkate alarak (hatta aynısını Konfüçyüs ve Buda Doğuda yapmadan önce) Batı düşüncesinin temellerini sağlamlaştırdılar. Örneğin, Anaksagoras, “her şeyde her şeyden biraz vardır” diye yazmıştı. Bu oldukça sofistike bir düşünce ve felsefede yüzyıllar boyunca yankılanan ve gelecek yüzyıllarda da yankılanmaya devam edecek bir fikir.

Etik versus Ahlak

Ahlak, iyi-kötü ikiliği hakkındadır. Genel anlamda ahlak, eylemlerin ortak değerlere göre nasıl değerlendirileceğine ilişkin yasa veya kurallara başvurur. Bazı şeyler “doğru”yken ötekiler “yanlış”tır. Etik, aynı anda hem bu ahlak yasalarını oluşturan, hem de bu ahlak yasalarından gelen kuralları ifade eder.

FELSEFE TÜRLERİ

Evrenin doğasıyla ilgili fikirler, mantıksal olarak tüm *insanların* birbirine bağlı olduğu fikrine yol açar. Hepimiz aynı gezegende yaşıyoruz ve burada birbirinden ayrı toplumlar ve ülkeler kendi davranış standartlarına sahipler. Peki, neden bu standartlar mevcut? Cevabı açık: Barışı sürdürmek ve bir kısmının, birçoğunun veya hepsinin yaşamaya değer ve tatmin edici bir hayat sürebilmesi için her şeyin tıkr tıkr işlenmesini sağlamak. Ahlak felsefesinin felsefi kolunun devreye girdiği yer işte burasıdır.

“Ahlak felsefesi” –etikle eş anlamlı olarak kullanılan bir terim– kendi kendisinin çalışma alanıdır. Felsefenin diğer dallarından olduğu kadar, genel felsefenin yaygın fikirlerinden de ayrı durur. Aslında genel felsefenin birçok dalı vardır. Ana başlıklar şunlardır:

- **Metafizik.** Tüm varoluşa dair bir çalışmadır. Gerçekten büyük sorularla ilgilidir. Örneğin: Neden hayat var? Başka ne var? Neden buradayız?
- **Epistemoloji.** Bilgi edinme ve algılamanın karmaşıklığıyla ilgilidir. Epistemoloji, bildiğimiz şeyi nasıl bildiğimizi belirlemekle ilgilendiği kadar hakikatle ilgilenmez. Bu alanda şöyle bir soru sorulabilir: Hakikat olduğunu düşündüğümüz şeyin gerçekten hakikat olduğunu nasıl bilebiliriz?
- **Etik.** Burada dahası gelecek!

- **Politika felsefesi.** Antik Yunanlar, bireysel felsefeyle birlikte politik felsefeyi de geliştirdiler; çünkü demokrasinin temellerini oluştururken, “en yüksek iyi”yi elde etmek için en iyi yönetim biçimini belirlemek kritik öneme sahipti. Politika felsefesi, hükümetin temelleri ve bir kısmı, birçoğu veya hepsi için barışı, refahı ve mutluluğu sürdürecektir şekilde yönetimle ilgilidir.
- **Estetik.** Bu, güzelliği, sanatı ve diğer ifade ve değerlendirme türlerini, yani insanı değerli kılan şeyleri tanımlamakla ilgilidir.

Dalların bir hiyerarşisi olduğunu fark etmişsinizdir. Metafizikten başlayarak, birbirinden ayrı alanlar en büyük ve en yaygın şeyler hakkındaki en büyük ve en yaygın sorulardan kaynaklanırlar ve varoluşun çok daha narin kısımlarına doğru ilerlerler. Örneğin, metafizik listenin tepesindedir; çünkü tüm varoluşla ve bunun nedeninin araştırılmasıyla ilgilidir, estetik ise en alttadır; çünkü yaşamın kendisini nasıl geliştirip değerlendireceğiyle ilgilidir.

YAŞAMIN NASIL VE NİÇİNLERİ

Bu kitapta incelenecek olan felsefi dal, elbette etikdir. Etik, felsefenin uygulanmasıyla ilgilidir. Hayatın anlamıyla ilgili cevaplar ya da en azından bilgili ve derinlemesine düşünülmüş görüşler, eğer bu “hakikatler”i günlük yaşamınıza ve çevrenizdeki dünyayla olan etkileşiminize nasıl uygulayacağınızı bilmiyorsanız ne işe yarar ki? Etik, birinin nasıl ve neden en erdemli olacak şekilde davranması gerektiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Etik, temelde doğru olan şeyi yapmakla ilgilidir; arkasındaki felsefe, bir bakıma, büyük ölçekte bireye ve topluma makul, adil ve nazik bir şekilde yarar sağlayacak doğru şeylerin ne olduğunun belirlenmesidir. Başka bir deyişle, etik yanlışa karşı doğruyla; ikisinde de aşırılıklarını tanımlayarak, nasıl “doğru”nun tarafında hareket edileceğiyle ilgilidir.

ETİĞİN ÖNEMİ

İyi Olmanın Nedenleri

Etik, ilkel insanın dünyayı anlama ihtiyacından doğan, açıkça medeniyetin önemli bir kurucusudur. Peki, özellikle etik niçin önemlidir? Çünkü insanlık dünyayı anlamlandırmak için bir yapıya ihtiyaç duyar. Bilgiyi topladığımızda onu düzenler ve sınıflandırırız. Bu, uçsuz bucaksız ve görünüşe göre anlaşılması imkânsız olan evrenin şifresini çözmemize yardımcı olur. Etik, devam etmekte olan bu şifre çözme savaşının bir parçasıdır.

Eğer, bilgi evrenin “ne”liğini tanımıyorsa, o halde felsefe de “niçin”ini açma çabasıdır. Öyleyse etik, bu “niçin”le bize hem günlük olarak hem de şeylerin büyük düzeninde davranışımızı yönlendirmek için kullandığımız standartları, erdemleri ve kuralları sağlar.

NİÇİN ETİK DAVRANMALIYIZ?

Filozoflar, insanların niçin erdemli bir şekilde davranabilecekleri ve davranmaları gerektiğiyle ilgili olarak birkaç farklı neden saptamışlardır. İşte birkaçı:

- **Yaşam için bir gerekliliktir.** İnsan olarak hayatta kalmak ve gelişmek biyolojik koşulumuzdur ve etik, insanlığın karmaşık yapısının bir parçası olarak, her birimizin uzun ve verimli bir yaşam sürmesi için uygun olan en iyi davranış şeklini belirlemize yardımcı olur. Erdemli davranmak, eylemlerimizin amaçsız, anlamsız veya rastgele olmadığından emin olmamıza yardımcı olur. Evrenin uçsuz bucaksızlığı amaç ve anlamla dolu bir deneyimle daraltıldığında, özellikle de bir toplum ya da kültürel bir grup tarafından paylaşıyorsa hedefler ve mutluluk daha ulaşılır olur.

- **Toplum için bir gerekliliktir.** Bir toplumun itibar sahibi bir üyesi olmak için, o kültürde hüküm süren kural ve yasalara uymak gerekir. Herkesin oynayacağı bir rolü vardır ve eğer bu sosyal doku bozulursa diğerlerinin mutluluğu da tehdit altına girer. Etik, hem bireysel olarak hem de büyük ölçekte ilişkiler inşa eder. Nezaket önemlidir ve bir toplumu birleştiren temel bağları oluşturmaya yardımcı olur.
- **Dini amaçlar için.** Bazı insanlar ahlaki açıdan en doğru şekilde hareket etmeye çalışırlar ve bunun işaretini de dinden alırlar. Bu, ilahi emir/buyruk teorisi olarak adlandırılan bir tür etiği temsil eder. Bu tür etiğe dahil olan kişiler, örgütlü bir dinin kurallarına uygun olarak hareket ederler ve bu kurallar kutsal metinden veya ilahi bir varlığın emirlerinden türetilir. Bazı dinler, uygun şekilde davranmanın yapılması gereken doğru şey olduğu için önemli olduğunu söylerken, aynı zamanda [eylemin] sonuçlarını da kritik bir özendirici olarak sunarlar: Yeterince iyi bir insan ol ve ölünce cennete git; kötü biri ol ve sonsuza kadar azap çek. Başka bir deyişle, ahlaki davranmak için teşvik edilmeye ihtiyacımız vardır.
- **Kişisel çıkar için.** Bazı etikçiler, nihayetinde insanların kendi kendilerine hizmet ettiklerini, işleri kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak yaptıklarına inanırlar. Bu bakış açısı bile onların ahlaki tutumlarıyla ilgili bir fikir verir. "Altın Kural"da (başkalarına kendine davranılmasını istediğin gibi davran) ve benzer Doğu karma [kader/talih] düşüncesinde de üstü kapalı olarak bahsedildiği gibi, iyi olmak kendi kendine hizmet eden bir şey olabilir. Dolayısıyla, eğer bir kişi başkalarına ahlaklı, saygılı ve nazik davranırsa –her ne sebeple olursa olsun, hatta nedeni kişisel çıkarlar olsa bile– bu kişinin başına iyi şeyler gelecektir.
- **Çünkü insanlar iyidir.** Bu, ahlak felsefesinin ana temasıdır. Asıl soru şudur: İnsanlar öyle oldukları için mi etiktirler, yoksa bazı eylemler doğal olarak iyi ya da doğal olarak kötü olduğu için

mi ahlaklı bir yaşam sürerler? Bir eylem olarak, bu, genel ölçekte insanların doğal olarak iyi oldukları ve buna uygun olarak hareket etmeye çalıştıkları fikrinde temsil edilir.

Erdemler

Etîge ilişkin tartışmada temel olan, erdemler mefhumudur. Ahlak felsefesi, sadece insanların nasıl davranmaları gerektiğine değil, aynı zamanda davranışlarının şeklini belirlemeye de fazlaca yatırım yapmıştır. Etik, ölçülebilir değerlere yol açar ve bu değerler de iyi davranışa yönlendiren az miktarda niteliktir. Etik üzerine farklı tüm bakış açıları erdemlerle ilgilidir, çünkü erdemlerin belirli bir din veya etik ideolojiyle bağı yoktur. Ve çoğu evrenseldir. (Bazıları değildir ama bu etikçilerin tartışacağı bir soru.)

SOFİSTLER

Kiralık Filozoflar

Sofistler, Atina'da ve diğer büyük Yunan şehirlerinde İÖ beşinci yüzyılda, serbest çalışan özel öğretmenler olarak, profesyonel gezgin hocalardı. Onlar, –sadece zengin erkeklere– *Arete* dedikleri erdemler dahilinde bir eğitim sundular. Böylece zenginleştiler ama geniş çapta da tepki topladılar; çünkü zenginlerin çocuklarına ne öğreteleceğine dair kendi gündemleri vardı: Cesaret ve fiziksel güç gibi savaşı değerleri öğretiyorlardı.

Atina'da demokrasinin ilk işaretleri benimsendikten sonra, arete, özellikle politik görevlerdeki yurttaşların retorikte ustalaşarak ya da müzakere etme ve tartışma becerisiyle diğerlerini nasıl etkileyeceği şeklinde bir anlama evrilmiştir. Sofist eğitim buradan ortaya çıkmış ve bundan yarar sağlamıştır.

Sofistlerin Erdemleri

Sofistlerin bazılarının savunduğu erdemler arasında şunlar vardı:

- **Protagoras:** Hakikat görelidir ve bu nedenle herkes kendi özel hakikatlerine sahiptir.
- **Gorgias:** Bir şey varsa bile bunu gerçekten bilemeyiz ve aktarabilmemizin hiçbir yolu yoktur.
- **Prodicus:** Bilgelik büyük bir erdemdir ve bilgiler daha az bilgili olanlardan daha fazla dikkat çekmelidir.

O zamanlar Atina'daki başlıca altı öğretmen toptan Sofistler olarak biliniyorlardı. Bu nüfuzlu felsefi düşünürler, kendi fikirlerini politika, insan davranışları ve ahlak felsefesiyle harmanladılar. Onların adları Protagoras, Gorgias, Antiphon, Hippias, Prodicus ve Thrasymachus'tu.

AKIŞINA BIRAKMAK

Sofistlerin felsefesini tam olarak anlamak zordur, çünkü antik Yunan'dan kalan her türden pek çok metin gibi çalışmalarının detaylı kayıtları da günümüze ulaşmamıştır. (Halihazırda argümanlarının çoğu sözeldi; hepsi tamamen tartışma ve retorik hakkındaydı, titiz araştırma ve sentezden oluşmuyordu.) Onlar hakkında bilinen şeylerin çoğu metin parçalarından, Platon'un daha sonraki aşağılayıcı eleştirilerinden ve bir ya da daha fazla nesil sonraki başka ikinci el yazılardan kaynaklanır.

Tüm etik argümanlar, etik fikirlere nesnel amaçlar bulma dürtülerinde öznel olmalarına rağmen, yaygın bir şekilde Sofistler sadece yanlış olarak kabul edildiler. Bunun nedeni, söylediklerinin doğru olduğunu açıklamak ve haklı göstermek için sıklıkla hatalı mantık kullanmalarıdır. Aslında, onların nihai hedefleri özel eğitimciler olarak zengin ve güçlü'nün, zengin ve güçlü kalmasını sağlamaktı. İnsanlığı saran hakikatlerle bir ilgileri yoktu. Onların etik argümanları, kazanmak için nasıl uygunsa, ahlaki veya ahlak dışı ya da ahlak mefhumunun ötesinde davranılması doğrultusundadır. Mutluluğun bir önemi yoktur, doğru olanı yapmanın da bir önemi yoktur. Gerçekten önemli olan, neticede kazanmış olmaktır.

MÜNAZARA/TARTIŞMA TAKIMI

Benzer şekilde, Sofistler topluluk huzurunda konuşma yarışmalarını ve münazaraları/tartışmaları kazanmayı, diğer Sofistler arasındaki konumlarını –ve maaş taleplerini– arttırdığı için seviyorlardı. Bu nedenle, argümanları doğru olmasalar bile kulağa iyi gelecek yöntemler geliştirdiler. İşte Sofistler'den öğrenebileceğimiz bir şey: Münazaranın/tartışmanın önemi, tartışma ve argüman yoluyla ve bir ihmal suçuyla, bu argümanları olgularla veya kanıtlarla destekleyebilmek ya da en azından bu yolla argüman bir anlam ifade edene kadar bir noktayı ve bir nedeni tartışabilmektir.

Bunu şöyle yapıyorlardı: Bir sınıfta, kamusal tartışmada ya da yarışmada bir durumu tartışırken desteklemek için en iyi "kanıt"ı sunuyorlardı. Bu da en iyi şekilde, tanrıların ve onların eylemlerinin anlatıldığı büyük Yunan dini eserinden bir alıntı olacaktır. Nihayetinde, eğer tanrıların bir eylemi münazarada/tartışmada tartışılanla benzer bulunursa o zaman bu eylemin doğruluğunun kanıtıdır; çünkü onlar tanrılarıdır ve yanılmazlar. Bu argümantasyon tamamen nesnel değildir ancak Sofistler için bunun bir önemi yoktur; çünkü bu münazara/tartışma ve tartışmaların en iyileri alıntı yapmakta en usta olanlardı. Haklı gerekçesini en hızlı şekilde sunan en akıllı olarak görülüyor ve genellikle de tartışmanın galibi oluyordu. Böyle usta bir Sofist, sonrasında zengin bir Atinalı'nın oğluna özel ders vermek gibi daha fazla iş alabilirdi ve bir Sofist'in genç takipçilerine ders verebileceği bir dizi uygulamalı kurs vardı. Kendi özel filozofları tarafından öğrencilere öğretilen beceriler arasında şunlar vardı:

- Nasıl kötü bir davaya rağmen tartışılır ve kazanılır?
- Nasıl istediğiniz şeyi almak için birini cezbedebilirsiniz?
- Nasıl ticari işlerde başkaları manipüle edilir?
- Nasıl kazanmak için ne gerekiyorsa yapılır?

BU BİR MESLEKTİR/YAŞAMDIR

Asıl vurucu olansa, Sofistlerin çoğunun iddia ettikleri şeylere, başka bir deyişle argümanlarında kullandıkları dini gerekçelere ve örneklerle gerçekten inanmamalarıdır. Sofistler muhtemelen ateistlerdi, Yunan tanrıları ve gelenekleri hakkında kinikteler. Ancak onların inancı çoğunlukla kaba bir şekilde ne pahasına olursa olsun kazanmayı öğretmekti. Onların tek derdi iş bulabilmek için Atinalılara duymak istedikleri şeyleri söylemekten ibaretti.

Sofistler, insanlık ve demokrasiye zarar veren tam bir etik yoksunluğu en yüksek seviyede göstermiş olabilirler, ancak bugün

etik çevrelerde hâlâ tartışılan bazı felsefi hakikatleri de ortaya çıkardılar. Sokrates, Platon ve Aristoteles, Sofist gelenekten insan doğasını ve edimde bulunmanın doğru yollarını araştırmaya yönelik meşru, kâr amacı gütmeyen bir felsefe yaratmak için ayaklandılar. Toplumun bilgelik talebi, Sofistlerin sunduğundan daha fazlasını gerektiriyordu. Ama en azından Sofistler, erdemlerin neye olursa olsun, yaşama, etikle ilgili olan her şeye pratikte uygulanışını benimsediler.

Günümüzde *sophistry* [safсата] teriminin, mantık, bilgi ve akademi tuzağıyla çevrelendiği için gerçek gibi görünen sahte bilgi anlamına gelmesi de tesadüf değildir. Bu, sahte akıl yürütmenin kasıtlı olarak yapılması anlamına gelir.

SOKRATESÇİ YÖNTEM

Sokrates'in Etiği Biçimlendirili

Sokrates'in (yaklaşık İÖ 470-399) Atina'da yaşadığı dönem, kısmen Sokrates'in insan bilgisini, aklını ve kavrayışını yükseltmeye yaptığı katkılardan dolayı Altın Çağ olarak biliniyordu. Sokrates, erken dönem filozofu Anaksagoras tarafından eğitilmişti, ilk başta zamanını felsefe ve kozmoloji (felsefenin ilk biçimi olan gerçekliğin doğası üzerine çalışma) arasında paylaştırmıştı. Sonuçta, neredeyse tamamen felsefeye geçti. Öğrenmenin bir yolu olarak daima sorular sordu ve Atina sakinlerinin rahatını bozarak, ahlak kurallarına sahip olmadıklarını fark etmelerini sağladı.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Her birimiz gerçek bilgiye, hayata, kendimize ve bizi çevreleyen dünyaya dair ne kadar az kavrayışımız olduğunun farkına vardığımızda ulaşırız.”

—Sokrates

Henüz Sokrates, felsefe ve etiği, insanların yaptıkları şeyleri neden yaptıklarıyla ilgilendiği güzergâha oturtmadan önce, “felsefe” metafiziğin, dinin ve bilimin kesişmesiyle ilgiliydi. Fakat Sokrates, diğer alanların tümüne yön veren teorik kavramlarla ilgileniyordu. Felsefenin insanların yaşamlarını nasıl yaşamaları gerektiğini anlamaya çalışmakla ilgilenmesi gerektiğini ve etiğin temel taşının, hangi erdemlerin en yüksek değeri taşıdığının belirlenmesi olduğunu ilk öne süren oydu.

SORU SORMAYI ASLA BIRAKMA

Muhtemeldir ki, Sokrates'in Batı felsefesindeki en önemli mirası soru sormanın diyalektik yöntemini sunmasıdır. (Sokrates buna –"çapraz sorgu" olarak tercüme edilebilir– *elenchus* diyordu.) O zamandan beri bu Sokratesçi yöntem olarak bilinir.

Sokratesçi yöntem, felsefi soruları ve son derece kavramsal mefhumları tartışmaya yönelik ustalıkla, bilimsel bir yaklaşımdır. Bu sorgulama yöntemi teknik olarak olumsuz hipotezleri eleme sürecidir: Bir konu üzerinde tartışan iki taraftan biri, soru sorarak, itirazlarını öne sürerek ve daha sonra yanlışlığı kanıtlanmış potansiyel olasılıkları eleyerek öne geçebilir. Sokratesçi yöntem daha sonra, fiziksel dünyayla ilgili hakikatleri belirlemek için kullanılan oldukça benzer bir bilimsel yönteme uyarlanacaktır.

Sokrates'in Özel Hayatı

Sokrates, ailesine zararı dokunan, ama öğrenmeyi hiç bırakmayan bir teorisyendi. Bilgelik ve bilgi arayışına o kadar saplantılıydı ki, Xanthippe'yle evlendiğinde ve üç oğlan babası olduğunda bile ailesini ihmal ediyordu.

Sokratesçi yöntem, bir problemi bir dizi küçük soruya böler. Gittikçe daha iyi hale gelen ve çürütülmesi ve aksinin kanıtlanması gitgide zorlaşan (ve dolayısıyla doğru olma olasılıkları daha yüksek olan) bu cevaplar, katılımcıların çözme becerisini ve tecrübesini artırmalarına yardımcı olur. Bu, daha rasyonel bir düşünmeye yol açar ve iyi fikirlerin ayıklanmasını sağlar.

ERDEMLİ BİR YAŞAM

Sokrates, yaşamı boyunca erdem veya *aretenin* savunucusu olmuştu. Sokrates'e göre, ahlaki, sağlıklı ve iyi bir yaşam sürmek bi-

rey dahil herkesin menfaatinedir. Mutlu bir yaşamın tek yolunun ahlaki açıdan doğru olmak olduğunu hissediyordu. Ona göre, insanlar iyi erdemlerle nasıl bir yaşam süreceklerini anladıktan sonra, daima iyi şeyler yapacaklardı; Çünkü iyi olan yolu bir kez gördükten sonra neden başka bir şey yapasın ki? (Sokrates, diğer insanlara epey fazla değer veriyordu.)

Diğer taraftan, Sokrates, insanların kötü ya da zararlı bir şey yapmasının tek nedeninin ahlaki bilgiden yoksun olmaları olduğunu öne sürdü –erdemlerde ustalaşmamış oldukları ve basitçe daha iyisini bilmediklerinden. Ama eğer biri, Sokrates'in en önemli erdemlerle –kabul etme [cesaret], adalet, dindarlık [takva] ve ölçülülük– ilgili söylediklerini öğrenmek ve anlamak için gerçekten çaba gösterirse, bu durumda o kişi elbette ki bu erdemleri daima yaşamına dahil etmek için her türlü çabayı gösterecektir. Ve bu kişi bunu yaparken mutlu olacaktır. Sokrates, insanların ahlaki bir şekilde eğitildiklerinde, doğru olanı yapacaklarına kesin bir şekilde inanıyordu.

Sokrates'in Ölümü

Sokrates, insan doğası ve felsefesi hakkındaki teorileriyle ünlenmiş durumda tedirginlik yaratmıştı. Sonuçta, ateist olmaktan (Yunan panteonuna inanmamaktan) ve Atina'nın gençlerini her şeyi sorgulamaya teşvik ederek yozlaştırmaktan ölüme mahkûm edildi. Kaçmak için zaman vardı ama kaçmadı, çünkü bunun ilkelerine aykırı olacağını düşünmüştü (Platon'un *Kriton*'unda tasvir edildiği gibi). Baldıran otunu (bir zehir) içti ve son gününü arkadaşlarıyla birlikte ruhun ölümsüzlüğünü sorgulamaya harcadı.

Bu akıl yürütme zincirinde, eninde sonunda gerçekçi olmayan senaryo akla yatar –kim bilerek kötülük yapar ki? (Bu, Aristoteles'in ahlaki açıdan doğru kararın ne olduğunu bilen ve yine de kötü

olanı yapan kişilerde görülen, çok daha gerçekçi bir kavram olan *akrasia* ya da ahlaki zayıflık kavramıyla güçlü bir şekilde çelişir.)

Sokrates, filozofun görevinin yazmak, tartışmak ve öğretmek olduğuna inanmıştır. Bunu yaparken de, diğerlerini yanlış kanılardan, yanılgılardan, kuşkulardan, kendini kandırmalardan ve erdemleri bloke eden diğer olumsuz duygulardan arındırmış ve onları *eudaimoniya* ya da mutluluğa giden yola sevk etmişti.

PLATON'UN ETİĞİ

Platoncu İdea

Atina'nın ünlü bir ailesine mensup olan Platon (yaklaşık İÖ 428-348), akademik kariyerine Sokrates'in öğrencisi olarak başlayacak kadar şanslı ve parlak bir öğrenciydi. Sokrates'in ölümünden sonra, Akademi adı verilen kendi okulunu kurmak için Atina'ya dönmeden önce Mısır ve İtalya'ya seyahat ederek yeni fikirler edindi. Daha sonra Aristoteles'in de hocası olan Platon, Batı etik düşüncesinin tüm tarihinin parlak bir şekilde altyapısını hazırlayan antik Yunan filozoflarının oluşturduğu hatta ikinci sırada yer alır. O, sadece evren ve insan doğasıyla ilgili büyüleyici hakikatler öne süren ve böylece dinin katı sınırlarının dışına çıkmaya cesaret eden bir filozof değildi, aynı zamanda bizi insan yapan şeyleri de belirlemişti: Düşünürüz ve akıl yürütürüz. O, bilgiyi çözümlemek için kullanılabilecek bir analitik sistem geliştiren ilk teorisyen veya düşünürlerden biriydi. Böylece, o, bu yolla Batı'ya düşünme hakkında nasıl düşüneceğini gösterdi!

Platon aynı zamanda bir ahlak filozofudur; çünkü o dönemde ahlak öyle ya da böyle felsefeye dokunuyordu. Henüz felsefe, "yaptığımız şeyi neden yapıyoruz?" sorusunu sorma seviyesine ulaşmamıştı –daha çok, bu kafa karıştırıcı ve zalim dünyada kendimizi mutlu ve memnun hissetmek için mümkün olan en iyi şekilde davranmamız gerektiği noktasındaydı. Bu ikileme cevap, erdemler midir?

Bu kitapta ele alınacak olan üç temel Batı etik düşünce okulundan –deontoloji, sonuççuluk ve erdem etiği– erdem etiği kesinlikle en eskisidir. Belki de anlaması en kolay olanıdır. Erdem teorisinin temel unsurlarının çoğunu Platon oluşturmuştur. Ona göre, bir şeyin içsel ahlaki "iyiliği," deontolojide olduğu gibi eylemin kendisinde ya da sonuççulukta olduğu gibi eylemin sonucunda değil,

zihindedir. Daha doğrusu, erdem etiği kendi içimizde kim olduğumuza odaklanır: Ahlaki yapımız, bilincimiz, erdemlerimiz. Platon için bir eylem, yalnızca erdemli bir insanın bu eylemleri gerçekleştirmesi ve derinden bağlı olduğu bir kanıyı yerine getirmesi bakımından iyidir. Başka bir deyişle, iyilik zaten içinizdedir.

Erdem Etiği

Erdem etiği, etiğin eylemler ya da sonuçlarıyla değil, failerle ilgili olduğu düşüncesidir. Bu failerin ahlaklı davranmaları ve iyi bir karaktere sahip olmaları için, erdemler denilen olumlu karakter özelliklerine sahip olmaları gerekir.

SOKRATES'İN ÜZERİNE İNŞA

Platon henüz kariyerinin başındayken, diyaloglar biçiminde, Sokrates'in derslerini ya da Sokrates'in öğrencileriyle veya diğer müzakere arkadaşlarıyla yaptığı konuşmaların kayıtlarını ortaya koymuştu. "Orta diyaloglar" dönemiye, Platon'un gerçekten de kendi yolundan gitmeye başladığı dönemdir. Onun erken diyalogları çoğunlukla soru sormakla ilgilidir. Orta dönemindeyse bilmecelelere cevaplar ve hükümler sunar. Felsefi meseleleri tartışmak için Sokrates'in ilk keşfettiği fikirleri genişleterek diyalog formatını sürdürdü. Örneğin, *Menon* diyalogunda Platon, herkesin gayet iyi bildiği Sokratesçi güçlü etik mefhumu yinelemektedir –basitçe henüz doğru ve yanlış arasındaki farkı bilmelerine izin veren erdemlere sahip değillerdir.

Ancak Platon, *Menon*'da etik mefhumu yinelemekten fazlasını yapmıştı, o aynı zamanda anamnesis ya da "hatırlama öğretisi"ni öne sürerek inceledi. Platon, aslında insanların tüm bilgiye sahip olarak doğduğunu ve yaşamlarımız boyunca da sadece bunu keşfettiğimizi ileri sürdü. Bu, Platon'un erdemini öğretilip öğretileme-

yeceği mefhumunu (gerçekte bir cevap vermez ama) araştırmasına yol açtı.

YENİ BİR DEVLET/CUMHURİYET

Platon'un "orta dönem diyalogları"ndaki en etkili çalışması *Devlet*'tir. Hem ideal hükümet/yönetim hem de ideal bireyi içeren adalet hakkında bir kitaptır. Hem birey hem de tüm toplum için adalet, bilgelik, cesaret ve ölçülülük gibi ana erdemler hakkında uzun bir tartışmayla devam etmeden önce, adaletin doğası hakkında Sokratesçi bir konuşmayla başlar.

O, etikle politik alanı birbirine bağlamıştır, bu, hükümet-merkezli, birbirine sıkı sıkıya bağlı Atina şehri için önemliydi. Platon'a göre, etik, politik düzeyde adalet mefhumu için kritik öneme sahipti. O, adil bireylerin adil toplumu oluşturduğuna ve her ikisinin de üç ana erdem tarafından yönlendirilmesi gerektiğine karar verdi: Ölçülülük, bilgelik ve cesaret. Bu ilk üçü düzgün bir şekilde geliştirildiğinde ve dengelendiğinde dördüncü erdemle sonuçlanır: Adalet.

Platon, adil bir bireyin ne uğruna çabalayacağını bir parça açıklamak ve mukayese etme amacıyla adil bir şehir veya Kallipolis mefhumunu göstermek için *Devlet*'i kullandı. Bu modelde şehir üç sınıfa ayrılmıştır:

- **Yöneticiler:** Bunlar Kallipolis'in yöneticileridir. Bir yönetici Platon'a göre, esas kaygısı adalet ve hakikat olan ve bu süreçte diğer herhangi sınıftaki birinden daha esaslı bilgiye sahip biri olmalıdır. Böylece Platon'a göre, sadece filozoflar yönetmeye gerçekten yetkindirler.
- **Koruyucular:** Savaşçı veya askeri sınıf, şehri düşman işgaline karşı savunmak ve şehirdeki barışı korumakla görevlendirilmişlerdir.
- **Üreticiler:** Bugün işçi sınıfı veya orta sınıf olarak adlandırdığı-

mız toplumun en geniş sınıfıdır. Platon buraya, yönetici ya da savaşçı olmayan herkesi, yani hekimlerden sanatçılara, hâkimlerden zanaatkârlara kadar herkesi dahil eder. Mal ve hizmet ürettikleri için böyle adlandırılmışlardır.

Bireysel olarak bir kişide, bu sınıfların her biri kadın ya da erkek kendi ruhunun bir kısmına karşılık gelir. Yöneticiler bilgedirler ve her şeyi bilirler, bu nedenle akıl yürütmeyi temsil ederler. Zihnin duygusal sistemleri ve dürtüleri anlamına gelen ruh, tepkisel ve düzenleyici Koruyucularla birlikte hareket eder. Üreticiler hem bireysel çoğalma hem de şehrin büyümesiyle ilişkili olan iştahla ilgilidir. Şehrin adaleti (Koruyucuların egemenliği altında olsa da), birlikte yaşayan bu üç sınıfın ideal dengesinden kaynaklanır, böylece Platon bireysel adaleti ya da uyumu, ruhun farklı parçalarının uygun dengede ama hepsinin üstünde bir akılla yönetilmesi olarak görür.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“İnsanlar (Erkekler) üç sınıfa ayrılır; bilgeliği sevenler, onuru sevenler, kazancı sevenler.”

—Platon.

ARİSTOTELES'İN AHLAK FELSEFESİ

Etğin Ortaya Çıkışı

Aristoteles (İÖ 384-322) antik Yunanistan'da yaşamış Atinalı bir filozoftur. Batı felsefesinin kurucu bir figürü olarak onun bilgelik sistemi metafizik, estetik, politik teori ve bilim de dahil olmak üzere felsefenin her türden alt kümelerini içerdiği halde, etiğe özellikle vurgu yapmıştır. Selefleri Sokrates ve Platon'la birlikte onun çalışmaları da, sonrasında Batı felsefi düşüncesinin, özellikle de skolastik felsefe gibi ortaçağ hareketlerinin ve Doğu'daki felsefi yükselişin temelini oluşturur; yazıları İslam dünyasında ve Uzak Doğu'da tercüme edilmiş, yayılmış ve yorumlanmıştır. İlkeleri, onun adını taşıyan bir sistemin parçasıdır: Aristotelesçilik.

Aristoteles'in babası, Makedon kralı Amyntas'ın kişisel hekimiydi ve bu nedenle bir aristokrat olarak yetiştirilmiş ve eğitimin avantajlarından yararlanmıştı. Henüz daha çocukken hem annesi hem babası hayatını kaybetti ve on sekiz yaşına geldiğinde, yirmi yıl boyunca öğretmen olarak kalacağı Platon'un Akademisi'ne katılmak için Atina'ya taşındı. Aristoteles'in kendi felsefesini geliştirip Platon'un felsefesinden koparmasıyla, Akademi'ye liderlik etmesi için Platon'un yeğeni seçildi ve böylece Aristoteles de Akademi'den ayrıldı. Sonrasında, henüz genç olan Büyük İskender'e öğretmenlik yapmaya gitti. Ardından Atina'ya döndü ve şehrin dışında, Platon'un Akademi'sine doğrudan rakip olan Lyceum adlı kendi okulunu kurdu.

ERDEMLERİ GELİŞTİRMEK

Lyceum'da uygulanan müfredat genişti, fakat etik bölüm doğa felsefesine odaklanmıştı. Bu dönemde yazdığı eserlerin sadece parçaları günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında *Organon*, *Fizik*,

Metafizik, Nikomakhos'a Etik, Politika, De Anima, Retorik ve Poetika vardır. Ve toplamda yaklaşık on iki cilt olan tüm çalışmalarının sadece beşte biri hayatta kalmıştır. Ancak, son zamanlarda akademisyenlerin, editörlerin ve derleyicilerin çabalarıyla etiğe olan katkılarının yine de oldukça iyi bir sunumuna sahibiz. Sokrates ve Platon etikle ilgili araştırmalarını yaparken, bunu isimlendirmediler ya da kendi başına bir konu olarak değerlendirmediler. Aristoteles bunu, *etik* sözcüğünü (ya da tercihen *ethos*u, ahlak bilimini) ele alarak, insanların nasıl hareket etmeleri, davranmaları gerektiğine dair bu evrensel ve süregelen soruya akılcı bir açıklama getirme girişimi şeklinde tanımlayarak değiştirdi. Dahası, Aristoteles politik teoriyi etikle yakından ilişkilendiriyordu, hükümetin nasıl davranması gerektiği ve politikacıların nasıl yönetmesi gerektiğinin araştırılması ve *bireyin* nasıl iyinin yolundan gideceğiyle ilgili etik ayrımın yapılması için politikacılara çağrıda bulunmuştu.

Ana teorilerinden biri, erdemleri geliştirmenin önemiydi: Mükemmel karakter ya da arete ve son hedefi mükemmel edim/davranış ya da *energeia*. *Nikomakhos'a Etik*'te yazdığı gibi, Aristoteles'e göre, mükemmel karaktere sahip bir kişi doğru şeyi yapmaya yönelik bir eğilime sahiptir; ve böyle bir kişi sadece doğru şeyi yapmakla kalmaz, bunu doğru zamanda ve doğru şekilde de yapar. Erdemler arasında en takdir edilesi ve beğenilesi olarak nitelendirdiği cesaret ve ölçülülük erdemleriydi. Bu erdemlerde ustalaşmak, kişinin iştahını ve bedensel arzularını kontrol etmesi anlamına gelir. Daha da ötesi, Aristoteles iyi, temiz ve erdemli bir şekilde hareket etmenin mutlak, kesin hazzı getirecek yöntem olduğunu öne sürdü. Bu nedenle, yemek ve şehvet arzularını reddederek, örneğin, bir insan ölçülülükte daha fazla mutluluk bulabilir; çünkü Aristoteles için, en yüksek amaç olan iyi yaşam, esenlik ya da mutluluk duygusuyla erdemli bir şekilde *eudaimonia*'nın peşinde geçirilen ya da sadece var olmak yerine gelişerek ve büyüyerek geçirilen yaşamdır. Aslında, iyi karakter tam da mutluluğun reçetesidir. Doğrudan bağlıdır.

Aristoteles, Platon'un öğrencisi olduğu ve Platon da Sokrates'in öğrencisi olduğu için, doğal olarak Aristoteles'in çalışması da onların etkilerinin üzerine inşa edilecekti. Bununla birlikte, Aristoteles'in yön değiştirerek saptığı yol, en önemli erdemin hangisi olduğudur. Platon dört temel erdemden bahsetmiştir: Cesaret, ölçülülük, adalet ve sağduyu/basiret. Fakat Aristoteles, yazılarında aynı zamanda ikincil erdemleri tartışırken, ana erdemler olarak tamamen cesaret ve ölçülülük üzerine odaklandı. Pratik bilgelik ya da sağduyu, kendiliğinden, yürekte gelen bir şeydi. Ayrıca, en yüksek ahlaki erdemlerin birbirine ihtiyaç duyduğunu ve hepsinin entelektüel ya da pratik bir değer olarak hem birbirlerini gerektirdiğini hem de gerekli olduğunu onayladı. (Bu nedenle, o aynı zamanda şöyle demişti, en mutlu ve en erdemli hayatlardan biri... filozofun hayatıdır.)

DÜŞÜNME ÜZERİNE EYLEME

Aristoteles söz konusu olduğunda etik yalnızca teorik olmaktan çok uzaktır. Sadece erdemlere sahip olarak mutlu olmayı bekleyemezsiniz. Aksine, kişi bu erdemleri elde etmek için çalışmalı, iyi biri olmak için, hem eğitimle hem de yaşamı deneyimleyerek bu erdemlere ulaşmaya çalışmalıdır. Diğer bir ifadeyle, eylemler niyetler kadar önemlidir. Erdemli bir kişi, bu erdemlerin ne olduğunu kesinlikle incelemelidir, ancak bu kişinin aynı zamanda kendisinin de böyle davranması ve iyi şeyler yapması gerekir. Buna uygulamalı etik denir ve mantığı biraz döngüseldir: Etik olmak için, önce etik olanın ne olduğunu ve sonra kişiyi etik yapan şeylerin ne olduğunu öğrenmelisiniz. Diğer taraftan, iyi eylemlerin erdemli bir yaşam dürtüsünün bir parçası olarak yapılmadığında boşa harcandığını söyler. Özetlemek gerekirse: Etik olmak için, kişi etik olma niyetine sahip olmalı ve sonrasında erdemlere ulaşmak için, eylemlerini, bu etik bilgi çerçevesinde gerçekleştirmelidir. İşte o zaman mutlu olacaksın, der.

RUHUN BÖLÜMLERİ

Tüm Yunan mevkidaşları gibi, Aristoteles de ruhu parçalara ayırmaktan büyülenmişti. Aristoteles, insan ruhunu –ya da bugün dediğimiz gibi insan doğasını– iki kısma ayırdı: Rasyonel kısım ve irrasyonel kısım. (Bu, *nature versus nurture* [Nativizm, empirizm karşıtlığı] fikrine benzer.) Rasyonel kısım, akıl yürütme yoluyla teoriye ve pratiğe ilişkin becerilerinizi içerir. İrrasyonel kısım, isteklerinize, duygularınıza ve arzularınıza karar verir. Ruhun irrasyonel yönü tüm canlılar için ortak bir şeyken, rasyonel kısım yalnız insanların sahip olduğu bir şeydir. Eyleme geçireceğimiz rasyonel kısımdır, amacımız budur. Görevimiz aklımızla kendi erdemli yolumuzu bulmak ve mutlu olmak için bu erdemleri kullanmaktır.

Başka Bir Disiplinle Birleştirerek

Felsefeye ek olarak, Aristoteles'in tiyatro üzerinde de derin bir etkisi oldu. İÖ 335'te yazılmış olan *Poetika* adlı kitabı, dramatik teori ve edebiyat teorisinin günümüze ulaşan en eski örneğidir. Bir sahne oyununun ideal olarak nasıl yazılması gerektiğine dair üç öneri sunan, Aristoteles'in "Birlikler"ini de içerir. Aristotelesçi birlikler: Eylem birliği (bir oyun tek bir ana temaya sahip olmalı ve çok az ya da hiç ikincil olaylar zinciri olmamalı), zaman birliği (her şey yirmi dört saatte ya da daha kısa sürede olup bitmeli) ve mekân birliği (oyun tek bir sahnede/dekorda geçmelidir). Oyun yazarları "Birlikler"i yüzyıllardır gayri resmi kurallar olarak kullandılar.

Platon ve Aristoteles, insan yaşamının amacının mutluluk olduğunda ve oraya ulaşma yolunun da akıllı bir hayat yaşayarak ya da etik seçimler yaparak olduğunda büyük ölçüde anlaştılar. Fakat Platon, erdemlerin doğal olarak içimizde olduğunu iddia ederken, Aristoteles insanların erdemli olma kapasitesine sahip olduğunu ama bu erdemlerin günlük yaşam pratiğiyle edinildiğini düşünüyordu. Başka bir deyişle, mutluluk, bir şeyleri etik olarak yaparak gelir.

BÖLÜM 2

ÇEŞİTLİ YUNAN OKULLARI

Sokrates, Platon ve Aristoteles, yazıları ve okullarıyla Yunan akademik ve felsefi geleneğini oluşturdular. Felsefi araştırmada patlamaya neden olan pek çok yeni fikir ve pek çok yeni olasılık ortaya koydular. Altın Çağ'dan sonra, özellikle Yunan kültürü ve fikirleri dünyaya dağılıp Yunanistan'a geri döndüğünde, pek çok yeni okul, dal ve kişilik kültü ortaya çıktı. Aristoteles'in pratik etiğinin döngüsel mantığı gibi, Yunan felsefesi dünyayı etkiledi ve dünya da Yunan felsefesini etkiledi. Batı dünyasında Atina'nın Altın Çağı'ndan sonra beş büyük felsefe ve etik okulu ortaya çıkmıştır. Bu yeni dalların taraftarları, Altın Çağ'ın önemli felsefi kişiliklerinin yaptığı gibi devlet idaresi ve yönetime odaklanmak yerine, yaşamdaki bireysel ve kişisel etik yükümlülöklere ve yaklaşımlara odaklandı.

Bu beş grup:

- **Kinikler** yaşamdaki tek gerçek amacın mutluluğu aramak ve deneyimlemek olduğuna inanıyorlardı.
- **Kuşkucular** hiçbir ahlaki kesinliğin olmadığını ve bununla birlikte her şeyden şüphe etmenin bir zorunluluk olduğunu düşünüyorlardı.
- **Epikürosçular** hayattaki en yüksek amacın haz olduğuna inanıyorlardı. Ancak onlar haz arayışını savunurken bile, kişiyi kendine ve başkalarına zarar verebilecek hazların peşinden koşmaya karşı uyardılar.

- **Stoacılar** doğanın doğuştan/içkin bir şekilde rasyonel olduğuna ve insanların bu kuvvetli gücü değiştiremediğine inanıyorlardı. Ahlaki açıdan mutluluğun, hakikat olarak kabul edildiğinde gelebileceğine inanıyorlardı ve bu nedenle davranışlarını bu fikir doğrultusunda değiştirmek için gayret gösterdiler.
- **Yeni-Platoncular** Platoncu ideallerin genişletilmesi ve uygulanmasıyla ilgilenen, ancak daha dini temelli teoloji öğretmenleri ve Doğu tasavvufu olan gruptu.

KİNİKLERİN FELSEFESİ

Her şeyi Sorgula

Antik Yunan'ın büyük filozoflarının zamanının büyük bölümünü harcadıkları şey, felsefe ve etik kavramlarını ayrı ayrı politik ve kamusal yaşama uygulamaktı. Politika Yunanistan için öyle önemliydi ki; çünkü kamusal yaşam çok önemliydi ve felsefenin buna uymak için bir yol bulması gerekiyordu. Felsefe buna uymazsa ciddiye alınmaz, gelişemezdi. Felsefe, yurttaşların ve yöneticilerin kendilerini ve diğer insanları daha iyi anlamak –ve istismar etmek– ve hem kişisel kazanç sağlamak hem de toplumu en üst seviyeye ilerletmek için kullanabilecekleri bir araçtı.

Felsefedeki belli başlı değişimler içinde, Helenistik çağda (yaklaşık İÖ 323-30), politik ve kamusal uygulamalardan açıkça kişisel olana ve insanın özel, politik olmayan yaşamında nasıl davranması gerektiğine doğru bir kayma oldu. Farklı etik düşünce okulları ortaya çıktı. Bu okullar, gelecek birkaç yüz yıl boyunca gelişecek olan farklı etik teoriler için zemin hazırlamasında yardımcı oldu. Belki de en az incelikli ve bu bakış açılarının daha radikal olanı, Kinikler tarafından ortaya konan felsefedir.

BU SEFER KİŞİSEL

Kiniklerinki, yaşamdaki tek gerçek amacın mutluluğu aramak ve ulaşmak olduğuna inanan felsefi bir hareketti. Bu, doğaya bu olasılığı artıracak belirli erdemler aramak için bakarak ve onları doğanın emrettiği şekilde izleyerek yapılmaktaydı. Bugün elbette, *kinik* terimi, “olumsuz, kuşkulu bir eğilim” anlamına gelen *kinik/alaycı* [*cynical*] kelimesiyle ilgilidir. Bu tanımın Kiniklerle olan bağlantısı, Kiniklerin insan yapımı her tür etik veya ahlak sistemine “kinik/

alaycı" yaklaştıkları içindir. Sonuç olarak, eski usulü tercih ettiler –gerçekten eski usulü.

Kinizm, ana akım düşünürler tarafından kurulmuş olan felsefi ve etik yapılagelişi reddetmekle ilgiliydi, –çünkü onlar yanlıştılar– onlar doğal olanı/doğuştan geleni takip ediyorlardı. Kinikler özellikle, zenginlik, itibar, haz, mülkiyet ve ailevi yükümlülükler gibi yanlış bir şekilde erdem haline gelen geleneksel değerleri ortadan kaldırmak istediler. Sarsıcı konuşmaları ve eylemleriyle adabı muşerrete aykırı güçlü duruşlarını desteklediler.

ISTIRABIN KONFORU

Kiniklerin ilk lideri Antisthenes'ti (İÖ 445-365), varlıklı ve öyle önemli bir aileye doğmuştu ki, Sokrates'in öğrencisi olabilişti. Platon, Sokrates'in öğretilerini ve diyalektik yöntemini sürdürürken, Antisthenes Platon'un "sebat sanatı"nı ve bağımsız bir yaşam şekli yaratmak için dış etkenlere kayıtsız kalma düşüncesini sevdi. Antisthenes, iki tür "nesne" olduğunu öne sürdü: Kişisel mülkiyet gibi dışsal olan ve hakikati, bilgiyi ve ruhu içeren içsel olan. Erdemin doğrudan sonucu olmayan her türlü dışsal iyiliğin veya hazın verdiği keyiften uzak durdu ve fiziksel acı çekmek gibi ıstıraplara aktif olarak katılmaya ve bu "içsel" nesnelerde zenginleşme yolunda ruha eşlik etme ve motive etme konusunda teşvik edildi. Yazıları günümüze ulaşmadı, ama "haz duymaktansa delirmeyi tercih ederim" gibi bazı cüretkâr sözleri yüzyıllar boyunca dilden dile dolaştı. Antisthenes ve en sadık takipçileri, insanın içi boş arayışlarıyla herhangi bir şekilde ayartılmasının önüne geçmek için aşırı tasarruflu bir yaşam sürdürdüler. Paçavralar içinde sokakta yaşadılar ve yoldan gelip geçenleri ahlaki seçimleri yüzünden tacciz ettiler.

Diogenes

Antisthenes'in en önemli öğrencilerinden biri, şu anda Türkiye'de olan Sinop'tan Atina'ya gelen Diogenes'tir (İÖ 412-323). (Tıpkı bayrak yakmak gibi, o da madeni paraları tahrif ettiğinde sürgün edildi.) O, Antisthenes'in teorilerinde aşırıya kaçmıştı –bir dilenci olarak yaşadı ve sokaklarda bir fıçı içinde dolaştı, yoldan gelip geçenlerin sığ yaşamlarını ve doğanın ilkelerine göre yaşama özgürlüklerini çaldığına inandığı keyfi toplumsal sözleşmelere bağlılıklarını eleştirdi.

ANTİK YUNAN'IN KUŞKUCULARI

Kuşku dolu

Kuşkucu olmak, nihayetinde konuya inanmamaya meyilli bir biçimde bir tür hakikati veya gerçeği açıkça sorgulamak anlamına gelir. Ahlaki kesinliklerin kesin bir şekilde olabileceğine inanmayan eski bir Yunan filozof topluluğu olan Kuşkucular da benzer bir zihin çerçevesine sahiplerdi. Her türlü nesnel ahlakilikten kuşku duyuyorlardı. Bunları ne insan ve toplum yapısı olarak ya da onların ne basitçe evrensel veya nesnel bir hakikat olarak kanıtlanmış ya da kanıtlanamaz olduklarını gördüler. Onlar, ahlaki bir meselenin her iki tarafı için de iyi bir argüman sunulabileceğine saygı gösterirken, ahlaklı bir yaşam sürdürdüler ve hangi eylemlerin ahlaki olup olmadığı gibi geçerli toplumsal sözleşmeleri genel olarak izlemeyi önerme eğiliminde oldular. Bu şekilde daha kolaydı. Kuşkuculukta, oyunun adı her şeyden kuşku duymaktır: Mutluluğa giden yol, sadece büyük hakikatlerin kanıtlanmasından değil aynı zamanda her şeyden kuşku duymaktan da geçiyordu.

Burada tartışılan kuşkuculuk türü, genellikle, kurucusunun ve baş mimarının Pyrrhon (yaklaşık İÖ 360-270) adlı bir Yunan düşünür olduğu Pyrrhonism olarak adlandırılır. Ve bu, “resmi” bir filozof olmayan “düşünür”, yani Pyrrhon ve okulu Atina ana akımının bir parçası değildi. Ne Platon’un Akademi’sinde ne de diğer büyük okullardan birinde eğitim görmemiş olan Pyrrhon, Yunan sahil kasabası olan Elisli bir ressamdı. Tartışmasız en büyük felsefi etkisi, Hindistan’ın keşfinde Büyük İskender’e eşlik ettiği zaman çalıştığı Doğu mistisizmidir.

KUŞKULU

Batı ve Doğu felsefelerinin arasındaki temel fark dünya görüşüdür. Batı'da doğrudan, somut cevaplar aranırken, Doğu'da, hem dünyanın gizemini hem de daima iyiyle kötünün birlikte yol alacağı ve bunu durdurmak için kimsenin yapabileceği bir şey olmadığı gerçeğini kabul eden daha büyük bir şey vardı. İşte bu Doğu perspektifi, Pyrrhon'un felsefesine de yansımıştır. Onun görüşü şuydu: Her konuda yargıda bulunmaya çalışmayın. Ya da herhangi bir konuda. O kendi duyularına bile güvenmiyordu ve kendini öldürmesin ya da bir yerden düşmesin diye insanlar onun yanında dolaşmak zorundaydılar. Onunla ilgili bir hikâyeye göre; bir zamanlar fırtınaya yakalanan bir gemideyken ve gemideki herkes öleceğini düşünürken, Pyrrhon sakince durmuş ve gemide olan bitene kayıtsız domuzu göstermiş. Ona göre bu ideal durumdur.

Ne yazık ki, Pyrrhon teorik bir düşünür olmadığı için hiçbir şey yazmadı. Fakat okulu yüzyıllar içinde gelişti ve öğrencilerinin bazı eserleri günümüze ulaştı, özellikle de Sextus Empiricus adlı bir hekimin yazdığı *Pyrrhonculuğun Ana Hatları*. Onun Kuşkuculuk tanımı, saf haliyle, "görünüşleri ve yargıları herhangi bir şekilde birbirlerine karşıt konuma getirebilme becerisidir. Birbirine karşıt nedenleri dengeleyerek ilkin yargıyı askıya almaya ardından da dinginliğe ulaşırız." (Bu, az çok Pyrrhon'un kendi tanımıyla aynıdır). Kuşkucuların bilgi, hakikat ve etik konularına yaklaşımları şöyledir: Mümkünse geçici olarak en doğru görünen şeyi yapın.

Bu basit bir teodir, ancak herhangi bir etik argümanın problemleriyle tartışmalıdır: Algılama. Kuşkucular, bir şeyi algılamanın daima en az iki yolunun olduğunu öne sürerler; bakış açısı ve deneyim. İkisi de ne doğrudur ne de yanlış. Ancak bu durumda, bir konuda nasıl karar verilebilir? Verilemez. Dolayısıyla bir kişi yargıda bulunamaz, sadece yargıyı askıya alır ve yoluna devam eder. Kuşkucular bu ikilemden "bilmiyorum" demenin kesinlikle söylenecek en iyi şey olduğunu belirterek kaçınıyorlar. Bir Kuşkucunun bakış

açısına göre basit kabuller mutluluğa götürür. Niçin? Çünkü tartışma başlamadan sona ermiştir. Eğer belirli bir algı öne çıkmıyorsa, birinin haklı çıkmaya ya da diğerinin yanlış olduğunu kanıtlamaya gerek kalmaz. Böylece mutluluk ortaya çıkar, çünkü düşmanca ve kaba davranmaya gerek kalmamıştır. Bir olguyu açıkça göstererek (verili bir algının doğru olduğunu beyan ederek) kişi, karşıt görüşe veya stresli bir tartışmaya kapı açar ya da bir seçeneği düşünürken zihni karışır ve –ne olursa olsun inanmamaya yakın bir eğilimle– duyduğu en küçük kuşku miktarıyla bile ıstırap çeker.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Bir kişi yargıyı askıya alarak, kendini fenomenlerin ve nesnelerin göründükleri halleriyle sınırlandırarak ve gerçekte oldukları gibi onlara ilişkin kesin hiçbir şey sunmayarak yaşamın getirdiği kafa karışıklıklarından kaçabilir ve dingin bir zihinsel huzura ulaşabilir.”

—Pyrrhon

ON YÖNTEM

Pyrrhoncu Kuşkucular, her şeyden kuşku duyulabileceğini ve duyulması gerektiğini veya tam tersi reddedilebileceğini ve reddedilmesi gerektiğini göstermek için on farklı argüman ya da “kuşkucu akıl yürütme modeli” tasarladılar. Sunulan herhangi bir varsayımsal/hipotetik “hakikat”i, bir kuşkucu yerle bir edebilir. Hepsi aynı temel modeli izler:

- Bir nesnenin bana (X) niteliği varmış gibi geliyor.
- Bir nesne sana (Y) niteliğine sahipmiş gibi görünüyor.
- Benim algım nasıl seninkinden daha iyi olabilir?
- Değildir. Dolayısıyla, yargı nesnenin (X) mi (Y) mi olduğu ortaya çıkana kadar askıya alınır.

Bu nedenle, kuşkucuların mutlak hakikatlerinin belirlenemediği şeyleri bu kadar farklı şekilde algılamalarını sürdürmelerinin on yolu şunlardır:

- Hayvanlar arasındaki farklılıklar
- İnsanlar arasındaki farklılıklar
- Duyu algısındaki farklılıklar
- Koşullardaki farklılıklar
- Konum, uzaklık ve yer farklılıkları
- Tüm bu şeylerin karışımlarındaki farklılıklar
- Miktar ve benzer kavramların oluşumundaki farklılıklar
- İlişkilerdeki farklılıklar
- Göreli sıklık veya seyreklikteki farklılıklar
- Farklı sistemler, gelenekler/âdetler, yasalar ve dini inançlar

Etik çalışmalarında Kuşkuculuk önemlidir, çünkü bir tür rölantivizm/göreciliktir –belki de en saf ve en ham haliyle. Bir Kuşkucu, iyi veya kötü olan bir şeyin içkin/doğuştan doğası hakkında bir yargıyı askıya aldığı anda artık onunla ilgili hiçbir yargıda bulunamaz. Bu nedenle Kuşkucular için belirlenmiş erdemler yoktur. Aynı şekilde nesnel hakiki değerler de yoktur. Bir Kuşkucu olarak adaletsiz bir şeyi hissedebilirsiniz, ama bunun bir önemi yoktur. İnsanların adaletsiz davranışlarda bulunmalarını engelleyen şey, kendi algılarına dayanarak yasalar çıkaran etikçilerdir. Ve böylece, toplum içinde yaşamak için geleneklere geri dönüyoruz, çünkü daima böyle yapıldı.

EPİKÜROSÇULAR

İyi İzlleyin, Kötüden kaçının

Bugün, *epikürosçu/hazcı* kelimesi lüks yaşamla ve yemek pişirmekten ve yemekten haz duyan insanlarla ilişkilendirilmektedir. Bunun nedeni, iyi beslenmenin haz veren bir şey olmasıdır. Epikürosçunun klasik akıl yürütmesinde, haz veren her şey iyidir. Diğer taraftan, Epikürosçu için acı veren bir şey de nesnel olarak kötüdür. Bu nedenle, kötü şeylerden kaçınılmalı, iyi hissettiren şeylerin peşinden gidilmelidir ve mutluluğa haz arayışıyla ulaşılır. İşte Epikürosçu felsefe budur.

Kuşkucu görüşün aksine, Epikürosçuluk okulunu kuran Epiküros'un (İÖ 341-270) felsefesidir. Epiküros da tıpkı Sokrates ve Platon gibi, insanın mutluluğa yönelik çaba göstermesi gerektiğini düşündü. Ayrıca, insanların ne ölümden ne de tanrılardan korkmaması gerektiğini ve iyi bir *ahiret* umuduyla dünyevi zevklerden yoksun bir yaşam yerine, sürdürdükleri *bu yaşamdan* haz duymaları gerektiğini öğretti; çünkü haz hayattaki en önemli şeydir ve Epikürosçuluk doğası gereği hazcı/hedonist bir felsefedir ya da haz-temellidir. Bununla birlikte Epiküros, gelecekte zarar verebilecek hazzardan kaçınmanın önemini de vurgulamak için bu basit tavsiyenin ötesine geçti. (Bu, ölçülülük erdemidir.)

DAHA FAZLA HAZ, DAHA AZ ACI

Epiküros, diğer filozoflar ve felsefeler hakkında acımasızca eleştirildi. Örneğin, Kiniklerin tehlikeli ve potansiyel devlet düşmanları olduğunu düşünüyordu. 300 çalışmasından sadece üç adet mektup günümüze ulaşmıştır. Yine de günümüze ulaşan bu çalışmalar, onun felsefesini etkili bir şekilde özetler. Bunlarda, o, ahlaki hazzla bağladı ve hayattaki amacın acıyı en aza indirmek ve hazzı en yük-

sek dereceye çıkarmak olduğunu belirtti. *Letter to Menoeceus*'ta [*Menoceus'a Mektup*] şöyle yazmıştı: "haz, iyi bir yaşamın başlangıcı ve amacıdır. Haz bizim için doğal olan, başta gelen iyidir ve yaptığımız her seçim ve kaçınmanın kaynağıdır. Aynı zamanda, iyiye dair her yargımızda bir ölçüt olarak kullandığımız haza geri döneriz."

Bu yaklaşımın zorluğu, insanı mutluluğa götüren haz türlerini hesaplamaktır. Epiküros'un mutlu ve haz dolu bir yaşam arayışındaki ilk adımı, acıyı olabildiğince ortadan kaldırmaktı. Önemli bir korku kaynağının dini mit olduğunu savundu. İnsanlar, bu korkuyu tanrıların onları nasıl gördüklerinden endişe duyduklarında ve tanrılar tarafından cezalandırılmak veya ödüllendirilmek üzereyken deneyimlerler. Epiküros, bu korkuların yersiz olduğunu öne sürdü. Gerçekten de, tanrıların korkusundan kurtulduk, çünkü tanrılar insanların yapıp ettikleriyle hiçbir şekilde ilgilenmiyorlar. Örneğin, yıldırım ve deprem gibi doğal olaylar tamamen atomların düzenlenişinin bir sonucudur ve tanrıların iradesinden kaynaklanmaz. Bu, Yunan tarihinin bu dönemi için devrimci bir düşüncedir. Epiküros, tanrıların varlığını tamamen reddetmedi, ancak onların, insanların genel olarak hayal ettiklerinden tümüyle farklı olduklarını ve bilim ve inancın –bazı ayarlamalarla– yan yana var olabildiğini söyledi.

Acıya sebep olan bir başka korku ise ölüm korkusudur. Epiküros'un bunun için bir çözümü vardı: Dünya tümüyle maddi olduğu için ölümden korkulması gerekmediğini öğütledi. Dolayısıyla, ruh ölümden kaçamaz, öyleyse bu da bir kişinin ölümden sonra acı çekemeyeceği anlamına gelir. Esasında, ölümden korkmamamız gerektiğini, çünkü ölümden sonra hiçbir şey olmadığını söylüyor. Zügürt tesellisi, ama mantıklı.

DOĞRU HAZLARI BULMAK

Epiküros, mutluluğu bulmak adına kendimiz için en iyi olan hazları hesaplamamız gerektiği sonucuna vardı. İnsanız ve insanların

arzuları vardır. Bu arzuların bazıları gerçek mutluluğa götürürken, bazılarıysa hazza ve ardından nihayetinde acıya götürür. Bunu, arzularımızı üç dereceye ayırarak ifade etti. İlk derece arzular temel yiyecek ve barınak gibi zorunlu şeylerdir. Dedi ki, bu arzuları izle. Bir sonraki arzu derecesi, bu temel ihtiyaçların daha güzel versiyonlarıdır –örneğin bol ve güzel yemekler ve büyük evler. Epikuros bunu problemli bulur, çünkü bunlara her zaman sahip olamayız ve olamadığımızda da bu bizi hayal kırıklığına uğratar. Üçüncü arzu derecesiyse zenginlik, şöhret ve güç gibi beyhude ve boş olanlardır. Bu arzular basitçe sınırsız oldukları için tatmin edilemezdirler –eğer onlara sahip olursak her zaman daha fazlasını isteriz ve asla mutlu olamayız. Bu arzuların peşinden gidilmemesini söyler Epikuros.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Sahip olmadıklarını arzulayarak sahip olduklarının tadını kaçıрма; şu an sahip olduğun şeyin bir zamanlar sadece umut ettiğin şeyler arasında olduğunu hatırla.”

--Epikuros

O zaman püf noktası nedir? Ölçülülük veya itidal yoluyla haz. Basit hazlar en fazla mutluluğa ve en az acıya neden olurken, şiddetli hazlar size acı olarak geri döner. Örneğin, sarhoş olmayı ele alalım. Eğlenceli olabilir ama sonuçta akşamdan kalmaya ve bağımlılığa yol açabilir.

Ölçülülük doğal olarak mutluluğa götürür, çünkü bizi erdemler veya iyi alışkanlıklar geliştirmek için teşvik eder. Bu iyi alışkanlıklar, en az miktarda acı veren en iyi türdeki hazza ulaşmak için iyi seçimlere götürür. Epikuros cesaret, onur, adalet ve (belli ki) ölçülülük gibi alışlagelmiş eski Yunan erdemlerini tavsiye ederken bir tane de kendisi eklemiştir: Sağduyu ya da bir kişinin kendi çıkarları hakkında karar verebilme ve sağlıklı davranabilme becerisi.

STOACILAR

Sadece Akıllı Olun

Stoacı felsefenin veya Stoacılık'ın ana fikri, ana akım ahlak felsefesi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Stoacılar, aklın en yüksek otorite olduğuna ve doğal olarak insanın yeteneği ve armağanı olan aklın, doğal olanı ya da nesnel olarak iyi olanı takip ettiğini ve insanlığın böyle bir yaftalamaya ihtiyacı olmadığını düşünüyordu. Başka bir deyişle, Stoacılar becerilerimizle hatta sorumluluklarımızla akıl yürütme yeteneğimizi olumlu, erdemli ve etik bir şekilde hareket etmemize bağladılar.

Stoacılara göre, kendi tasarrufumuzdaki en yüksek otorite, doğanın rasyonel yasaları için de bir araç olan akıldır. Ne var ki bu, doğayı rasyonel kılar. Bu nedenle, şeyleri oldukları gibi kabul etmeli ve onları değiştirmeye çalışmamalıyız. Bunun yerine, değişimin kendisi –ve nihayetinde mutluluk ve uyum– ancak eyleme ve tepki verme biçimimizi değiştirmekle gelebilir. Ve bu değişim, doğayla uyumlu kılmak için duygularımızı ve eylemlerimizi rasyonel bir şekilde incelediğimizde ve düzenlediğimizde meydana gelir. “Heyecanlanmayan ve etkilenmeyen” anlamına gelen *metanetli/çilekeş* [*stoik*] kelimesi bu düşünce okulundan gelmektedir. Bugün kullandığımız kelimeyle düşünce okulunun arasındaki ayrım ince ancak önemlidir: Metanetli/çilekeş bir kişi bir olaya tepki göstermeyebilir, oysa Stoacı doğaya sadece doğa olduğu için aşırı tepki göstermeye gerek duymaz.

TESLİMİYETTEKİ MUTLULUK

Stoacılık, neredeyse zıttı olan Epikürosçuluk ile rakip, Helenistik dönemde son derece popüler bir felsefeydi. Stoacılığın merkezinde evrenin doğası gereği kaderci olduğu fikri vardır. Bu nedenle,

insanların mutluluk arayışıyla ilgili yapabilecekleri en iyi şey, bireysel kader ne olursa olsun kendimizi bu kadere teslim etmek ve onu kabul etmektir. Moral bozucu olduğu kesin, ancak bu fikre göre, birinin değiştiremeyeceği şeylerle (kelimenin tam anlamıyla bireysel benliğimizin dışındaki her şeyle) ilgili yapılacak bir şey olmadığını kabul etmek de bir özgürlüktür. Tek seçeneğimiz bu gerçeği kabul etmek ve diğer işlerle ilgilenmektir. Bir şeyleri değiştiremiyorsanız, boşuna uğraşmayın ve böyle yaparsanız daha mutlu olursunuz. Özgür irade mefhumu felsefeye girer, çünkü ne yaparsak yapalım kaderimiz önceden belirlenmiştir, biz sadece kabul edip etmemeye karar veririz –başka bir deyişle, mutlu olmayı (ya da olmamayı) seçebiliriz.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Dünyanın nedeni olan akıl veya formül vasıtasıyla, kader, sonsuz nedensellik zinciridir.”

—Kıbrıslı Zenon

BASİT BİR YAŞAM SÜRMEK

Stoacı okulun tanınmış kurucusu, Kıbrıs adasında bulunan Kition [bugünkü Larnaka] kentinden Zenon olarak bilinen bir filozoftu. Onun takipçileri ilk başta Zenoncular olarak adlandırılırsalar da sonrasında Stoacı olarak anıldılar; çünkü Kıbrıslı Zenon öğrencilerine derslerini Atina pazaryerindeki Stoa Poikile olarak bilinen Boyalı Sundurma’da veriyordu. Zenon, pişirilmesi gerekmeyen yiyecekler yiyerek, suyu tercih edip şaraptan uzak durarak, basit kıyafetler giyerek basit bir yaşam sürdürdü ve gerçek bir stoacı gibi, yağmurdan, sıcaktan ve hatta fiziksel acıdan fazla etkilenmedi. O, mutluluğa ulaşmanın en ahlaki yolunun hazzın reddi olduğuna inandığı için bu şekilde yaşamıştır.

Bir hikâye Zenon'un felsefesini gözler önüne seriyor: Bir kere-sinde bir kölenin hırsızlık yaptığı için kırbaçlandığını görmüş. Köle, hırsız olmasının kaderi olduğunu söylemiş. Zenon da öyleyse bu yüzden kırbaçlanmanın da onun kaderi olduğunu söylemiş. Kaçıl-mamaz kaderimiz ve adaletli davranışlarımız arasında bir bağlantı ve tutarlı bir ilişki vardır. İkisi de kabul edilmelidir. *Republic* denilen (sadece günümüze ulaşanlardan referansla) artık var olmayan bir metinde, Zenon'un para, tapınaklar, hukuk mahkemeleri ve evlilik de dahil olmak üzere sivil kurumların lağvedilmesini savunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyetlerin tamamının baştan ayağa aynı giyinmelerini ve evlenmeden birlikte yaşamaları ge-rektiğini düşünüyordu. O, bütün bunların bizi engelleyen kısıtla-malar olduğuna ve bunların kaldırılması halinde hepimizin özgür kalarak daha basit hayatlar yaşayacağımıza inanıyordu.

Üç Bölüm

Zenon, felsefeyi mantık, fizik ve etik alanlarına böldü. Derslerin-de, bu alanları bir hayvanla karşılaştırarak, bir bütün için gerekli, birbirine bağlı parçaları oluşturdu: Mantık kemikler ve tendonlar, fizik et ve etik de ruhtu.

Zenon, her ne kadar ahlaki davranışları ceza ve kurallarla yön-lendiren kurumlardan hoşlanmasa da, erdemleri doğal ve doğa-mızın bir parçası oldukları için benimsememiz gerektiğine inanı-yordu. Yasaları takip etmeyi savunmuştur, çünkü onlar kozmosun ilkelerine dayanıyorlardı. Toplum yasalarının, doğanın kendisinin bu kadar özenle yarattığı düzeni yansıttığını düşünüyordu. Top-lumda ve kendimizde buna paralel rasyonel yasaları bulmak için insani akıl yürütme becerilerimizi kullanmaksa bize kalmıştır.

PLOTİNOS VE YENİ-PLATONCULUK

Eski Olan Her Şey Tekrar Yeni

Yeni-Platonculuk, Sokrates, Platon ve Aristoteles'in yeniden canlandırılışının ardından gelen beşinci yeni etik okuluydu. Tahmin edebileceğiniz gibi, Yeni-Platonculuk ile Platonculuk arasında bazı benzerlikler vardır, "yeni" yeni bir form veya Platoncu düşüncenin canlanmasını akla getiriyor. Gerçekten de, o zamanın Yeni-Platoncuları kendilerini Platon'un ve onun felsefesinin takipçileri olarak görüyorlardı. İS üçüncü yüzyılda kurulan bu hareketin taraftarları kendilerini sadece Platoncular olarak adlandırdılar. Fakat teorileri Platon ve Aristoteles'inkilerden yeterince farklı olsa da, Yeni-Platonculuk adlandırması on dokuzuncu yüzyılda uygulanmıştır.

Alıntılanmaya Değer Sözler

"Varlık arzulanır, çünkü Güzellik ile özdeşdir ve Güzellik sevilir, çünkü Varlıktır. Kendi varlığımızla özdeşleştiğimizde Güzellik'e sahibiz; çirkinlikte başka bir düzen işler; kendimizi bildiğimizde güzelizdir; cehaletimizdeyse çirkiniz."

—Plotinos

Yeni-Platonculuğun kurucusu Plotinos (yaklaşık İS 204-270) adlı Mısırlı bir filozoftu. Teorileri İskenderiye'de (sonrasında muazzam Yunan etkisi altında) ve Roma'da yaşadığı dönemde keskinleşti. Elbette Platon gibi klasik filozofların yanı sıra seyahatlerinde edindiği kimi İran ve Hint felsefelerinden ve bazı yerli Mısır teolojik ilkelerinden etkilendi. Tek yapmak istediği Platon'un (ve ek olarak Sokrates'in) öğretilerini korumak, yaymak ve modernize etmektir, fakat Platoncu fikirleri bir parça Asya ve Orta Doğu mistisizmiyle birleşti-

erek tamamladı. Plotinos kırk yaşında kendi okulunu kurdu, burada karşılıklı konuşma şeklinde, gayri resmi bir tarzda dersler verdi ve daha sonra (hevesli öğrencisi Porphyrios tarafından) *Enneads* adlı tek bir çalışmada toplanan elli dört inceleme yazısı yazdı.

BİRE DÖNÜŞ

Yeni-Platonculuk, Platonculuk'ta olduğundan daha fazla dini unsurlar barındırır. Plotinos, kavramların soyut, fiziksel formlarıyla büyülenmişti. Buradan kaynakla evrenin metafizik bir modelini yarattı. Tüm gerçekliğin ve tüm varoluşun bir yerde tek bir merkezden yayıldığı, Bir adında, tek bir kaynak olduğunu öne sürdü. (Bunu aynı zamanda İyi veya Mutlak olarak da adlandıran Plotinos, "merkezinin her yer olduğunu, ama çevresinin hiçbir yerde olmadığını" söyledi.) Nesneler bu saf iyilik ve ebedilik merkezinden uzaklaştıkça, güzellik seviyelerini ve böylece kutsallıklarını kaybederler. Bu, merkezi noktanın uzak çeperindeki şeylerin bozulduğu ve bu iyilikten çok azının kaldığı anlamına gelir, tıpkı insan ruhu gibi. Öyleyse, kötülük, yalnızca günah eyleminden gelen iyiliğin yokluğudur ve Bir'i kaybeden ve ondan kopan varlıklar tarafından işlenir.

Dolayısıyla Plotinos'un iddia ettiği gibi etik yol, insanları Bir'e geri götüren yoldu. Bu yol, dünyanın ve içindeki her şeyin dikkatlice incelenmesiyle başlar. Bu, içkin/doğuştan gelen iyiliğin anlaşılmasına ve takdir edilmesine ve böylece daha büyük ve daha karmaşık nesnelerin ve kavramların incelenmesine ve anlaşılmasına yol açar. Nihayetinde bu da, sonunda bireyin Bir'in düşüncesine varmasını ve doğanın tüm bilgisini anlamasını sağlar. Bu, felsefi etkinliği sağlıklı, iyileştirici bir deneyim haline getirir. Üzerine düşünmek ve incelemek sadece evren hakkındaki soruları cevaplamakla kalmaz, aslında bir insanı kendisine, özündeki iyilik ve hakikate yaklaştırır.

Bir insan bu mistik güçle ne kadar birleşirse, o kişi daha fazla mükâfat ve hakiki erdemlere ulaşır. Yeni-Platonculuk'ta bu erdemler Platon'dakilerle aynı temel erdemlerdir: Adalet, sağduyu/basiret, ölçülülük ve cesaret. Bu değerler, sırasıyla bir kişiye Eudaimonia veya en yüksek mutluluk idealini elde etmenin yanı sıra, Bir'e giden yolda da yardım eder.

BÖLÜM 3

SONUÇÇU ETİK

Sonuççuluk, son birkaç yüzyılın temel etik teorilerinden biridir. Genel olarak ifade edersek, bir kişinin içinde bulunduğu etik bir meselenin ve üzerindeki etik yükün odağının, o kişinin eylemleri veya eylemlerinin sonuçları yoluyla kişiye veya faile dayandığını vurgular. Başka bir deyişle, bu odak ve ağırlık, insan ve hayvanların iyiliği gibi niceliksel olarak yararlı veya genel olarak olumlu sonuçlara yol açmaktadır.

Sonuççuluğun birkaç farklı türü mevcuttur. Bunlardan biri faydacılık denilen engin düşünce okuludur. En genel ifadesiyle, faydacılık, ahlakın hazzı mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarmak ve acıyı da mümkün olan en düşük seviyeye indirmekle ilgili olduğunu belirtir. Bir faydacı, mutluluk yaymak, ıstırabı hafifletmek, özgürlük yaratmak veya insanlığın gelişmesine ve hayatta kalmasına ya da bu mefhumlardan herhangi birine yardımcı olmak için etik bir şekilde hareket etmenin önemli olduğuna inanan biridir. Ayrıca, bu kişi bunu yapmak için ahlaki bir yükümlülük hisseder ve sonucun her zaman niyetten daha önemli olduğunu düşünür.

Başka bir tür sonuççu ahlak felsefesi, aynı zamanda kural faydacılığı olarak da adlandırılan kural sonuççuluğudur. Kural sonuççuluğu, sonuççulukla aynı fikirleri izler, ancak bir yasal sistem ya da etik kodun omurgası veya çerçevesiyle birlikte. Örneğin, çeşitli seçenekler arasındaki doğru eylem halihazırda etik sistemde yer-

leşmiştir ve bu nedenle toplum tarafından ahlaki bir hakikat olarak kabul edilmiştir, çünkü mümkün olan en iyi sonucu vermektedir. Buna yasa-yapmada ve hukuki yaptırımında sık rastlanır. Örneğin, bir toplum, banka soyguncularının toplum hizmeti gerçekleştirmesini sağlamanın ahlaki olduğunu düşünebilir, çünkü topluma yardımı dokunur; böylece bu hizmet çalışması, topluma sadece bir hapis cezasından daha öte fayda sağlar.

Kural faydacılığının aksine, eylem faydacılığı olarak adlandırılansa biraz daha teorik, daha az pratik ve daha düşünsel bir sonuççu ahlak felsefesi tarzıdır. Bu okulda, bir failin ahlaki eylemi, en azından failin seçebileceği başka bir seçenekten bir parça daha fazla mutluluk üretiyorsa doğrudur. Bu biraz daha öznel, çünkü biri teorik olarak eylemlerin mutluluğunu nasıl tartabilir?

Bununla birlikte etik altruizm/diğerkâmlık meselesi de vardır. Diğer faydacılık türleri gibi, etik altruizm/diğerkâmlık da sonuç odaklı ve sonuççudur. Bu felsefeye göre, en iyi ahlaki eylemler diğerleri için en fazla mutluluğu ortaya çıkaran eylemlerdir, ama sadece diğerleri için. Mutluluk, failin zararınadır ve bu mümkün olan en ahlaki eylemdir. Her şey, diğerlerinin mutluluğu için kişinin kendi mutluluğunu tamamen ve bütünüyle feda etmesiyle ilgilidir.

Elbette, sonuççuluğun bu yönlerinin her birinin artıları ve eksileri mevcuttur, bu yüzden bunları gelecek sayfalarda daha ayrıntılı olarak tartışacağız.

NORMATİF/KURALCI ETİK VE DESKRİPTİF/ BETİMSSEL ETİK

Doğru Davranmaya karşı Doğru düşünme

Herhangi bir etik tartışma veya inceleme iki temel ama farklı soruya ayrılabilir: "Niçin?" Ve "Nasıl?"

İnsanların eylemlerinin "niçin"ini araştırmak, erdem, insan davranışı, sonuç korkusu ve mutluluk arzusu gibi etik standartların altta yatan temel ilkelerini kapsar. Etiğin bu yönü aynı zamanda *normatif/kuralcı etik* olarak da adlandırılır ve ahlakiliğin özünün ortaya çıkarılmasıyla ilgilidir. Normatif/kuralcı ahlakın nihai amacı, en ahlaki, doğru ya da sadece en adil düşünme ve eyleme yollarını ifade eden, insan davranışı için uygun eylem planını belirlemeye yardımcı olmaktır. Normatif/kuralcı etiğin temel bir örneği Immanuel Kant'ın Kategorik İmperatifi/Buyruğudur. Ahlakın rasyonel düşüncenin bir sonucu olduğunu ve bunun da normatif/kuralcı olduğunu, çünkü bir insanın nasıl en iyi şekilde hareket etmesi *gerektiğini* tanımlamaya çalıştığını belirtir.

İnsanların eylemlerinin "nasıl"ıysa, standart bir ahlak kuralına uyup uymadığına bakılmaksızın, tamamen farklı bir durumdur. Bir ebeveynin çocuklarına, "söylediğimi yap, ama yaptığımı yapma!" dediğini hiç duymadınız mı? Bu nükteli söz, teoriyle eylem arasındaki ya da "yapması gereken" ile "aslında yaptığı" arasındaki temel farkı ortaya koyar. Etik, bizi insan olarak tanımlar, ancak ahlaki açıdan neyin iyi olduğu konusunda bir algıya sahip olup da başka bir şey yapmak arasındaki kopukluk, bizi insan olarak daha doğru bir şekilde tanımlayabilir.

Normatif/kuralcı etiğin sonucu olan (ya da olmayan) eylemler, deskriptif/betimsel etiğin bayrağı altındadır. John Stuart Mill'in faydacılık ilkesi bir tür deskriptif/betimsel etikdir. Davranışa yol

açan etiğin incelenmesinin aksine, davranışın kendisinin incelenmesidir ve iyi eylemleri mutluluğa veya hazzıya götüren eylemler olarak tanımlar. Uzun lafın kısıası: İdealler ve fikirler normatif/kuralcı etiğin teorileridir ve gerçek eylemler (ve onları çevreleyen süreç) deskriptif/betimsel etikdir.

SADECE BAZI DÜZENLİ, NORMATİF/KURALCI ETİKLER

Normatif/kuralcı etik teoriler bir eylemin, düşüncenin veya hissin –özellikle nesnel olarak doğru veya yanlışsa– içkin/doğuştan veya doğal değerini tartışan herhangi bir etik teoridir. Erdemleri ve bunların erimlerini belirlemek normatif/kuralcı etik bir uygulamadır. Başka bir ifadeyle, eylemlerin doğruluğunu veya yanlışlığını sonuçlarına göre tartışmaktır; evet, nihayetinde eylem dahil edilir, ancak normatif/kuralcı etik açısından uygulama eylemi güdüleyen etmenlerle ilgilidir, eylemin kendisiyle değil.

İşte bazı normatif/kuralcı etik ikilemler:

- Eğer öldürmenin yanlış olduğu kabul ediliyorsa, katilleri ölüme mahkûm etmek ahlaki olarak kabul edilebilir mi?
- Köleleri serbest bırakmak, –çünkü bu uygulama tiksindiricidir– köleliğe izin veren bir toplumun yasalarını ihlal etse bile, ahlaki olarak kabul edilebilir mi?
- Bir başkasına acı vermek için kabul edilebilir bir neden var mıdır?

Pek çok yönden, normatif/kuralcı etik, üst düzey görgü kuralları gibidir. İnsanların yaşam biçimleriyle ve incinmemek ve incitmemek için birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgilendiler. Ancak bundan çok daha karmaşıktır. Etik büyük öneme sahiptir ve toplum kurallarını ve yasalarını geçersiz kılar ve çoğu zaman da bir

ölüm kalım meselesidir ve kimi etikçilerin de iddia ettiği gibi mutluluk arayışını ifade eder. Ahlaki olarak kabul edilebilir olmasına ve nezaketi teşvik etmesine rağmen normatif/kuralcı etik, hayatlarımızı adil ve özgür bir biçimde yaşama becerimizi kısıtlar.

BİRAZ DAHA DESKRİPTİF/BETİMSEL OL

O halde deskriptif/betimsel etik, normatif/kuralcı etiğin gerçekten gerekli olduğu yerlerde kullanılmasının dışında tamamen eylemle ilgilidir. İnsanların, eylemlerinin etik sonuçlarını etkin bir şekilde değerlendirilip değerlendirmeseler de, etik alanda gerçekte nasıl davrandıklarının araştırılmasıdır. Tanımlayıcı etik, insanların birbirlerine ve kendilerine yaptıklarıdır, uygulamalı etikteyse “uyguladıklarıdır. (Bu, deskriptif/betimsel etikten daha kolay anlaşılır bir terim olabilir ve bu *uygulamalı etik* terimi, deskriptif/betimsel etikten daha sık olmasa da kullanılır.) Bu biraz kafa karıştırabilir, ancak deskriptif/betimsel etik, aynı zamanda, insanların neden etik davrandıklarıyla, insanların eylemde en önemli etmenler olarak neleri gördükleriyle ve toplum veya topluluk çapında bu standartlara dayanan davranışların düzenlenmesi gibi toplumsal davranış güdüleriyle de ilgilenir. Hatırlayalım, normatif/kuralcı etik tamamen *niçin* teorileriyle ilgiliydi, oysa deskriptif/betimsel etik tamamen eylemlerin *nasıl*ını anlamakla ilgilidir.

Deskriptif/betimsel etik, felsefeye olduğu kadar psikoloji, antropoloji ve sosyoloji gibi bilimlere de dayanır. Deskriptif/betimsel etiğe bir örnek olarak, geniş ölçekte kabul edilen ahlaki ölçütlerin hangilerinin yasalaştığı verilebilir. Örneğin, bir toplumun üyelerini cezalandırmak için seçtiği eylemler o toplumun etik anlayışıdır.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Deskriptif/betimsel düzeyde, kesinlikle farklı kültürlerin farklı etik türleri geliştirmelerini beklersiniz ve belli ki öyledir de; ancak

bu, insanların her yerde izlemelerini istediğiniz, hepsini kapsayan etik ilkeler düşünemeyeceğiniz anlamına gelmez.”

—Yirminci yüzyıl’ın Avustralyalı etikçisi Peter Singer

Etiğin bir diğer önemli temel gücü metaetik kavramıdır. Bu, gerçekten de etik üzerine yapılan çalışmaları kapsar. Eylemlerimizin nasıl ve niçin normatif/kuralcı ve deskriptif/betimsel etik biçimlerde olacağını belirlemeye çalışırken, metaetik bizim bir eylemdense diğerini seçmemizi sağlayan etik ilkelerin kaynağını araştırmaya çalışır. Bu ilahi müdahale, evrensel hakikatler ve akıl gibi şeylerin devreye girdiği yerdir; yani tüm diğer etik felsefelerin yetiştirdiği topraktır.

JEREMY BENTHAM VE FAYDA ÖLÇÜTÜ

Mutluluk Hesabı

Başlıca sonuççu teorileri anlamak için en başat ve en kolay faydacılıktır. En temel düzeyde faydacılığa göre, insan, bir bireyin veya tümüyle dünyanın genel mutluluğunu artıracak ya da sadece dünyayı daha iyi bir yer haline getirebilecekse, bunu yapmalıdır. Aslında bunu yapmak ahlaki bir yükümlülüktür de. Mutluluk arayışı, İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın (1748-1832) belirttiği gibi, faydacılığı diğer sonuççuluk biçimlerinden ayıran şeydir.

Bu, faydacılığın nispeten aydınlık ve arkasında durması kolay bir etik teori olmasını sağlar. Sonuçta herkes mutluluk, aydınlanma veya barış ister. Ancak, günlük hayata uygulamak için oldukça karmaşık bir teoridir. Neticeler veya sonuçlar mutluluğa dayandığı için, faydacılar, bir şeyi sonuçta iyi veya kötü yapanın ne olduğuy-la ilgili tahminlerde, yargılarda veya iddialarda bulunurlar. Nihai amaç en yüksek mutluluk olsa da, faydacı bir şekilde hareket etmek tarafsızlık gerektirir. Her şeyden öte siz de, "evrensel" bir mutluluğun peşindesiniz, kendiniz veya o an etkileşimde olduğunuz diğer kişi için en iyi ya da en güzel olanın değil.

BENTHAM'IN DEĞİŞKEN ÖLÇÜTÜ

Jeremy Bentham, faydacılık hakkında geniş çapta yazan ilk Batılı filozoftur. 1789 tarihli *Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş* kitabında Bentham, sonuçlarla ilgili bir hükme varmanın yolunun, "iyi" ve "kötü"nün değişken ama kesin bir ölçütüyle bir insanın ulaşacağı mutluluk, haz veya fayda miktarının ve diğer türlü neden olacağı acı, ıstırap ve mücadele miktarına karşı ölçülmesi olduğunu açıkladı. Ancak, ne yazık ki hayat nadiren siyah ve beyazdır. Bir kişinin diğerine verdiği büyük bir zarara karşın büyük bir menfa-

at sağladığı yığınla örnek verilebilir. Ancak Bentham, birinin bu problemi niteliksel değerler yoluyla çözmeyi ve akıl yürütmeyi deneyebileceğini savunur. Zarar gören kişi, memnun olan kişinin aldığı hazzdan daha fazla acıya maruz kalırsa, bu ahlaki açıdan iyi bir karar değildir. Eğer kazanan kişi eylemden daha fazla haz aldıysa ve kaybeden kişi birazcık incinmiş ya da gücenmişse, o zaman bu ahlaki bir karardır, çünkü her şey gözetilerek genel bir fayda sağlanmıştır.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Gerçek şu ki, doğru ya da yanlışın ölçütü en fazla miktardaki en fazla mutluluktur.”

—Jeremy Bentham

Bentham, mutluluk ve hazzın varlığını ve acı ve ıstırapın yokluğunu temel tezi olarak tanımladı ve onu fayda ilkesi olarak adlandırdı. Fayda, amaç ve yararlar ilgilidir ve genellikle fayda kelimesinin kullanımına eklenmiş azıcık duygusal bir anlam taşır. Bu sadece “en iyi şey, en iyi işleyen şeydir” anlamına gelir. Bununla birlikte Bentham, “haz”ı fayda olarak nitelendirerek onu itibarlı bir noktaya çıkardı. Özünde faydacılık, neyin veya neyin ahlaki sonuçlarının ve dolayısıyla ahlaki eylemlerin, mümkün olduğunca iyi ve mümkün olduğunca az kötü... veya en azından daha iyi olana yol açtığına tanımlandığı bir teoridir. Hedef: Bir meselenin “iyi” tarafına yüzde 51 veya daha yüksek bir artış yapmaktır.

ETİK ALGORİTMA

Bentham’ın ahlak felsefesine yaptığı en kalıcı katkı sonuçları inceleyip ölçmesidir. Örneğin, bir eylemin sonuçları birbirlerinden dikkate değer bir şekilde farklı olabilir ve çoğu zaman olacaktır

da. Teorik bir iyi niyetin ölçülebilir bir kötülüğe veya sefalete neden olan bir sonuca yol açması durumunda, ahlaki bir kararda iyi niyetin en önemli şey olduğunu iddia etmek zordur. Bu nedenle, sonuçların mümkün olduğunca bilimsel ve mantıksal olarak ölçülebilmesi ve ölçülmesinin gerektiği argümanına ince ayar yapmak için Fayda Hesabı veya Hedonizm/Haz Hesabı adlı ahlaki bir algoritma geliştirdi. (Voltaire'in, hedonizmin-tek-hakiki-yolu-haz-arayışıdır mefhumuyla aynı teori olmasa da, Bentham hedonizmin merkezi olan haz arayışını ve onu en yüksek seviyeye çıkarmayı savunur ve bu nedenle bu ad uygun görünüyor.) Bentham, sistemiyle eylemlerin ahlaki yönlerini şu şekilde ölçmektedir: Bir eylemin iyiliği ne kadar büyükse, o kadar "hedon" veya "pozitif fayda birimi" eder.

- **Yoğunluk.** Eylemin yol açtığı haz ve/veya acının seviyesi ya da yoğunluğu nedir?
- **Süre.** Eylemin yarattığı haz veya acının süresi nedir?
- **Kesinlik.** Eylemden kaynaklanan haz veya acıda kayda değer miktarda kesinlik ya da belirsizlik var mıdır?
- **Yakınlık.** Eylemden ne kadar zaman sonra haz veya acı ortaya çıkar? Yakında mı, sonra mı? Örneğin, sağlıklı beslenmenin yararlarının zamanla daha düşük bir kolesterol seviyesi şeklinde ortaya çıkması zaman alabilir. Ama bir cheeseburger yediğinizde? Haz hemen gelir.
- **Verimlilik.** Eylemin (haz veren bir eylemse) hazzının veya (haz veren bir eylem değilse) acısının daha fazla sürmesi ne kadar muhtemeldir?
- **Safılık.** Bir eylemden sonraki haz veya acı ne kadar saftır ya da saf değildir? Bu önceki ölçütün tersi olarak, bir eylemden sonraki hissin karşıtı tarafından ne kadarının takip edebileceğini sorar.
- **Erim.** Eylemin etkisinin erimi nedir?

Bir karar verirken ahlaki olup olmadığına bakmak için günde birkaç kez bu süreçten geçtiğinizi hayal edebiliyor musunuz? Bentham'ın hesaplama sistemini kullanmak yavaş ve planlanmış eylemleri gerektirir. Etik kolay değil! Ancak Bentham'ın demek istediği, gerçekten verilecek her karar için bunun kullanılması değildi, o sadece problemlili ve büyük politik ya da kamu politikasıyla ilgili kararlar için kullanılmasını önermiştir.

JOHN STUART MILL VE FAYDACILIK

Fayda Oyuncusu

İngiliz filozof John Stuart Mill (1806-1873), Jeremy Bentham'ın faydacılığına kendi yorumunu getirmiştir. Bu felsefenin merkez kavramı olan, iyi ahlaki eylemlerin en yüksek faydayı, yani en fazla hazzı ve mümkün olan en az acıyı sağladığı şeklindeki tanımda hemfikir olmasına rağmen, Bentham'ın haz ve acıyı tanımlama şekliyle büyük bir problemi vardı. Mill, "haz" ve "acı"nın Bentham'ın Hedonizm/Haz Hesabı'yla bile ölçülemeyecek kadar fazlaca öznel olduğunu vurgulamıştır. Her insan, haz ve acının kendisi için ne anlama geldiği ve bunların ölçüsü konusunda farklı fikirlere sahiptir. Hiç hastanede ağrı seviyenizi derecelendirmeniz istendi mi? Bu 1 ila 10 arasında bir derecelendirmedir. Ancak bu rakamlar göreceli değil midir? İşte, Bentham'ın planındaki Mill'in öne sürdüğü problem: Fazlasıyla öznel. Hatta bir kişinin haz ve acı tanımı bile bir günden diğerine veya belirli bir durumdan bir başka duruma göre değişebilir.

GÖRELİ HAZ

Bu bir zevk meselesi kadar basit. Milyonlarca insan reality programları izlemekten büyük zevk alırken, diğerleri beş para etmez bulabilir. Bir kişi şişesi 200 dolarlık bir şarabın büyük bir hazla tadını çıkarırken, bir başkası tatlı içecekler tercih ediyor olabilir ve şarabın tadını iğrenç bulabilir. Biri diğerinden daha iyi değil, sadece bir tercih meselesi. Ve bazı insanlar ikisini de sever. Mill bunları karşılaştırmamız gerektiğini düşünmez. Hepsisi meşru haz kaynaklarıdır; karşılaştırma, sadece faydacı incelemenin arkasındaki düşünceyi karmaşıktırır.

Yetiştirilmiş

John Stuart Mill'in babası James Mill de faydacı bir filozoftu ve Jeremy Bentham ile arkadaştı. Birlikte, John Stuart Mill'i açıkça faydacılığın savunucusu ve yazarı olarak şekillendirmeye giriştiler.

Mill'e göre, gerçekten de bazı hazlar diğerlerinden daha büyüktür. Bu yüksek hazlar erdemlere benzer. Eğer hazlar akılla, üzerinde düşünmeyle veya toplumsal değişime ve faydaya yol açan diğer duygularla ilişkiliyse, o zaman onlar yüksek hazlardır, yani entelektüel ve manevi hazlardır. Bunlar olmazsa haz yalnızca diğer dünyevi zevklerin diyarında kalır; bu Mill'in "duyumlar" dediği şeydir. Bu, faydacılığı hedonizmin/hazcılığın yakasına yapışan eleştiriden koruyan şeydir. (Mill, hedonizmi/hazcılığı "sadece domuzlara layık bir öğreti" olarak adlandırır.) Mill'in faydacılığı, bir amaç doğrultusunda haz arayışıdır –daha fazla iyi için haz arayışı– ki bu, yaşamı sadece haz peşinde bir varoluştan daha fazlası kılar. Bu amaçla, haz ve iyilik daha fazla iyi anlamına gelir ve sadece bireysel olarak iyi hissetmekten ibaret değildir. Bu hazlar daha yüksek ahlaki değere sahiptir, çünkü bireysel iyiliğin yanı sıra genel olarak daha fazla iyiliğe de yol açarlar. Bazı faydacılar, mutluluk arayışı için Tanrı'nın isteğinde veya ilahi emir/büyruk teorisinde destek buluyorlar. Mill gibi daha hedonist/hazcı, haz/acıyı düzenleyici faydacılar, fiziksel insan deneyiminin ölçülebilir, kanıtlanabilir ve hemen olduğu için zihin ve bedene dayalı bir mutluluğu savunuyorlar.

HAZ İHTİYACI

John Stuart Mill, tamamen öznellik ile ilgili bir teoriyi "kanıt"lama-ya çalışacak biri değildi. Örneğin, *Faydacılık* adlı kitabında, fayda ilkesini son derece kuvvetli bir biçimde evrensel insani ihtiyaç ve

mutluluk arayışı açısından kanıtlamaktan bahsediyor. Ona göre bu ihtiyaç, bir nesneyi görmek veya bir sesi duymak kadar gerçektir; çünkü bu ihtiyacın varlığı öyle açıktır ki, bunun gerçekliğini kanıtlamaya ihtiyaç duymaz. Bu mutluluk arayışı bizi birleştirir ve onun önerisine göre, hepimizin mutluluk arayışı, genel olarak herkes için daha fazla mutluluğa yol açar.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Bir nesnenin görülebilir olduğunun yegâne kanıtı, insanların onu gerçekten görüyor olmalarıdır. Bir sesin duyulabilir olduğunun yegâne kanıtı da, insanların onu duyuyor olmalarıdır; ve deneyimlerimizin diğer kaynakları için de bu, aynı şekildedir. Benzer bir şekilde, arzulanır olan için verebileceğimiz tek kanıtın da, insanların onu gerçekten arzulaması olduğunu anlıyorum. Eğer faydacılık öğretisinin önerdiği mutluluk amacının kendisi, teoride ve pratikte bir amaç olarak tanınmazsa, hiçbir şey kimseyi bunun bir amaç olduğuna ikna edemez. Ulaşılabilir olduğunu düşündüğü süreç herkesin, kendi mutluluğunu arzuladığı olgusu dışında genel mutluluğun neden arzulanır olduğuna dair hiçbir neden gösterilememektedir. Ancak bu bir olgudur; böylesine bir önerme için sadece olabilecek tüm kanıtlara sahip değiliz, aynı zamanda muhtemelen talep edilebilecek tüm kanıtlara da sahibiz, şöyle ki mutluluk iyidir, her bir kişinin mutluluğu o kişi için de iyidir, ve buna bağlı olarak genel mutluluk tüm insanların toplamı için iyidir.”

—John Stuart Mill

Mill'e göre haz, kendi içinde ve kendisi için peşine düşmeye değer bir hedeftir. Ahlaki eylemin hoş bir yan ürünü veya bir şeyler yapmanın tek nedeni olmak zorunda değildir. Haz ahlaktır ve ahlakilik de hazdır. Bu aynı şekilde dine de uygulanabilir, çünkü din ve etik çalışma insanların haz ve mutluluk bulmalarına ve duygusal acıdan kaçınmalarına yardımcı olur. Ancak, başka herhangi bir yapıdan bağımsız olarak bu hedeflerin peşine düşmek de bir

problem teşkil etmez. Bu bakımdan, etik sadece dünyaya mutluluk katmakla ilgilidir... ya da en azından acıyı azaltmakla.

Bentham ve Mill söz konusu olduğunda, onlar herkesin mutluluğu ve/veya acısının önemli olduğu konusunda faydacı bir zihniyete sahipler. Elbette faydacıydılar ve bu nedenle de daima en iyi ya da en faydalı eylemin ne olduğuna karar vermeye çalışıyorlardı. Ahlaki bir karardan birden fazla tarafın nasıl etkileneceğini dikkate almak, faydacıların yaptıklarının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Her şey net fayda kazancıyla ilgilidir. Bir şekilde kazanç olduğu sürece, onlar kimin kazandığını umursamazlar. Buna, "çıkarların eşit gözetilmesi" denir.

ETİK ALTRUİZM/DİĞERKÂMLIK

Birbirinize Karşı Kusursuz Olun

Pek çok etik ilke, –bunu ifade edebilecek daha iyi bir kelime yok– bencildir. Birçoğu, “Ben nasıl daha iyi bir yaşam sürebilirim?” “Ben doğru şeyleri mi yapıyorum?” “Benim akıl yürütme becerim verdiğim bir kararın etik olup olmayacağını belirliyor mu?” gibi soruların bazı çeşitlerini soruyormuş gibi görünür. Bu soruların etik çalışmalarında ve uygulamalarında sorulması gerçekten önemlidir. Ama benim için yeterli de, peki ya diğer insanlar?

Altruizm/diğerkâmlıkta, diğerlerinin iyiliği ahlaki bir eylemin hakiki amacıdır. Spesifik olarak bir eylem, eylemin sonucu veya sonuçları sadece birinin değil fail *dışındaki* herkesin lehineyse ahlaki olarak doğrudur. O halde diğerlerinin iyiliği, herhangi bir ahlaki eylemin gerçek ve hakiki amacıdır.

POZİTİF KALMAK

Fransız filozof Auguste Comte (1798-1857) egoizmin ya da kendi çıkarlarını diğerlerinininkinden üstün görme fikri şeklindeki öğretinin tam karşıtı olan pozitivizmin kurucusuydu. Egoizm, insanların kendi çıkarlarına göre hareket etmelerini emrederken, Comte insanların diğerlerinin iyiliği için hareket etmesi gerektiğine inanıyordu. Pozitivizmin arkasındaki etik öğretileri altruizm/diğerkâmlık için de bulduğu “diğerleri için yaşa” ifadesiyle tanımlıyordu. Aslında *altruizm*, Latince “öteki” anlamına gelen *alter* sözcüğünden gelir ve bu nedenle bu felsefe için “ötekicilik” de iyi bir isim olabilirdi. Comte ve diğer altruistler/diğerkâmlar ahlaki bir failin (bir kişinin) diğerlerinin hazzını artırma ve başkalarının acısını giderme yükümlülüğü olduğuna inanırlar.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Tek gerçek yaşam, soyun müşterek yaşamıdır; bireysel yaşamın soyutlama dışında bir varoluşu yoktur.”

—Auguste Comte

HEPSİ SENİN İÇİN

Elbette etik, doğal olarak bir bireyin bir diğerine nasıl davrandığıyla ve bu davranışın mümkün olduğunca kesin ve nesnel olarak ahlaki “iyi” olmasıyla ilgilidir. Ancak etik altruizm/diğerkâmlık öğretisi neredeyse tamamen eylemlerin sonuçları ve diğerinin mutluluğuyla ilgilidir, bireyin üzerindeki etkisi hiç dikkate alınmaz. (Bir kişinin ahlaki durum tespitini nasıl tamamen diğerkâm bir şekilde yapacağı dışında, fail ahlaki açıdan iyi bir kişi olmak faydalı olduğu için buradan da fayda sağlar.) Etik altruizm/diğerkâmlık, etik uygulamada faydacı bir yöntem olarak nitelendirilir, çünkü eylemlerin arkasındaki niyetlere değil eylemlerin sonucuna odaklanır.

Kendi mutluluğundan ziyade başkalarının mutluluğu için uğraşarak yaşamakla –ya da bazı aşırı taraftarların iddia edebileceği gibi– bunu kendi mutluluğu ya da genelin refahı *pahasına* yaparak yaşamakla ilgilidir. Hatta düzenli etik altruizm/diğerkâmlık bile radikaldir, çünkü kendi değerini diğerlerine yardım etme biçiminde reddeder. Nihayetinde, eğer kendi mutluluğunuz için endişeleniyorsanız kendinizi diğerlerine yardım etmeye gerçekten adayamazsınız; ve başkalarına yardım etmek bir insanı ahlaki olarak doğru yapan şeydir. Genel anlamda, altruizm/diğerkâmlık birine cömertlikten uzak bir şekilde yardım etmek ya da hoş bir şey yapmak ve karşılığında hiçbir şey beklememek anlamına gelir. Bu tür eylemler altruizm/diğerkâmlığın “her günkü” uygulamalarıdır.

ETİK ALTRUİZM/DİĞERKÂMLIKLA İLGİLİ PROBLEMLER

Bu teorinin bazı kusurları vardır. Örneğin, eleştirmenler altruizmin/diğererkâmlığın diğerlerinin mutluluğunu nihai amaç olarak gördüğü iddiasını ortaya attı, ancak altruizm/diğererkâmlık, bireysel, kendi kendine oluşmuş veya kendi kendini idare eden mutluluk fikrini tamamen reddeder. Problem de burada yatar: Eğer kendiniz için mutluluk yaratma konusunda ahlaki bir buyruk yoksa niçin biri sizin mutluluğunuzu artırmaya meyilli olsun ki?

Ayrıca mutluluk özneliği problemi de var. Ahlaki bir fail, diğerinin mutluluğundan sorumludur, peki olmalı mı? Başkasının mutluluğunu belirleme ve ona göre hareket etme hakkına sahip midir? Başkasının insanlığı ve mutluluğu adına hareket etmek te-oride iyi olabilir, ancak uygulamada fail ve istifade eden nasıl yardım edileceği konusunda bir anlaşmaya varamazlarsa bu fikir da-ğılır. Örneğin, zengin bir adam kışın dondurucu soğukta sokakta titreyen fakir bir adam görür. Zengin adam fakir adama paltosunu verir. Bu kesinlikle bir altruizm/diğererkâmlık eylemidir ve sonuç göz önünde bulundurulduğunda, özellikle bir başkasına yardım etme eylemi, bu durumda faydacı bir eylemdir de. Ama belki de o paltosuz adamın bir paltoya ihtiyacı yoktu. Belki de paltosunu az önce içeride unutmuştu ve bina kilitlenince açılması için bekliyordu. Ya da belki de palto deri bir paltodur ve titreyen adam hayvan-ların öldürülmesine karşıdır.

Altruizm/diğererkâmlığın bir diğer büyük eleştirmeni, Rus-Ame-rikalı yazar ve kendi kendine yeterliği savunan objektivist/nesnel-ci politika teorisi okulunun kurucusu Ayn Rand (1905-1982) idi. Altruizm/diğererkâmlığın, iyilikten ziyade daha fazla zarardan so-rumlu olduğunu, birinin fedakârlık yapmasının kendi çıkarlarının peşinde koşmasından niçin ahlaki olarak daha iyi olduğuna dair rasyonel bir neden veya kanıt olmadığını savunmuştur.

KURAL SONUÇÇULUĞU

Burada bu kurallar geçerlidir

Eylem sonuççuluğu, doğrudan faydayı en yüksek seviyeye çıkarmak veya ahlaki olarak eylemleri sadece sonuçlarına göre belirlemek için akıl yürütmeyi kullanan bir yaklaşımdır. Sonuçta (ve umarım) bu eylemler kötüden ziyade iyiyi yaratır. Ancak, sonuç odaklı etiğe, fayda hedefiyle birlikte yaklaşmanın birden fazla yolu vardır. Aynı zamanda dolaylı bir yaklaşım ya da daha resmi ve tanımlayıcı olarak kural sonuççuluğu vardır. Eylem sonuççuluğunda (faydacılığın doğrudan bir biçiminde), belirli bir karar alma durumunun dışında “iyi”yi doğrudan en üst düzeye çıkarmak için büyük özen ve çaba gösterilmelidir. Kural sonuççuluğu farklıdır; genel olarak ifade edersek, odağı, insanlar bir yasalar, kodlar veya kurallar sistemine göre hareket ettiklerinde neler olup bittiğinin sonuçlarını inceleme etrafında döner.

MUTLULUĞU EN YÜKSEK SEVİYEYE ÇIKARMA

Kural sonuççuluğu, ahlaki faili, o kişi bir karar verdiğinde genellikle iyi ya da kötü olduğu düşünülen belirli kuralların doğuştan gelen/içkin iyiliğini veya kötülüğünü incelemeye zorlar. Başka bir deyişle, kötü bir şey yapmak, sonuçta en yüksek mutluluğa yol açıyorsa bazen iyi bir şey de olabilir. Şu beyaz yalan örneğini veya birinin duygularını incitmemek için söylenen yalanı ele alalım:

“Yeni saç kesimim beni havalı gösteriyor mu?”

Şimdi, tüm değerlendirmeler ve şartlar bir yana, çoğu etikçi –ve gerçekten de çoğu insan– yalan söylemenin ekseriyetle ve çoğunlukla yanlış olduğunu söyleyecektir. Yanıltıcı olmak erdem değildir ve hakikat saf ve iyidir. Hakikate ulaşmak, her ne olursa

olsun etik ve felsefenin en önemli noktasıdır. Fakat kural sonuççusunun bakış açısına göre, mutlaka kötü olmak zorunda değil. Bazı durumlarda gerçeği söylemek, erdemli bir eylem olduğu gibi faydayı da en yüksek seviyeye çıkarabilir. Ve bu eylem, kendi başına fayda yaratır veya “iyi bir kişi”nin yapacağı varsayılan bir şeydir. Fakat kural sonuççuluğu açıkça şartlarla ilgilidir. Tıpkı, şu “iz sürmek” ifadesindeki gibi. Kural sonuççuları, “iz sürerek” duruma göre şartları değerlendirir ve böylece bu durumda faydayı en yüksek seviyeye çıkarmak için mümkün olan en iyi seçeneğin ne olduğunu belirleyebilirler. Duruma bağlı olarak, genellikle doğruyu söylemek gibi “ahlaki” bir davranış en iyi seçenek olmayabilir.

Örneğe geri dönersek, diyelim ki siz arkadaşınızın yeni saç kesiminin onu pek de havalı göstermediği kanısındasınız. Onu çirkin, yaşlı ya da algılanmak istemediği başka bir şekilde gösteriyor olabilir ama bunu eğer ona söylerseniz duygularını incitirsiniz. Her ne kadar sizin düşünceniz öznel olsa da, hissedeceği acı ve incinme kesinlikle gerçektir ve bunu öngörmeniz gerekir. Bu durumda yapılacak en doğru şey yalan söylemek ve “harika görünüyorsun” demek olacaktır. Niçin? Yalan söylemiş olsanız bile, arkadaşınızı mutlu ederek en yüksek seviyede fayda sağladınız ve ahlaki yükümlülüğünüzü yerine getirerek acı olasılığını ortadan kaldırdınız. Üstelik yaklaşımınız doğrudan değildi. Sonuçların doğrudan iyiliğine veya kötülüğüne bakmadınız, bunun yerine, yalan gibi “kötü” bir eylemin dolaylı olarak kendine güven gibi “iyi” bir şeye nasıl yol açabileceğini ölçtünüz. Bu senaryo kural sonuççuluğunu anlatır, çünkü sıklıkla kullanılan bir kural ya da kodun etkilerini ve sonuçlarını hem incelemekte hem de uygulamaktadır.

ADIMLARI İZLEYEREK

Uzun süreli kuralların belirli bir şekilde ele alınmasının sonuçlar açısından faydayı nasıl en üst düzeye çıkarabileceğine odaklanarak, bu durumun tüm sonuçlardan mümkün olan en iyi sonucu

elde etmek için nasıl okunacağını belirlemek için bir dizi kesin zihinsel adım atılabilir.

Alıntılanmaya Değer Sözler

Asil duyumlar hissetme kapasitesi çok hassas bir bitkiye benzer, düşmanca etkiler ve besin yetersizliğinden kolayca ölebilir. Çoğu gencin iş koşulları bu yüksek kapasiteyi kullanmalarına izin vermezse, entelektüel beğenilerini geliştirme zamanı ve olanağı bulamadıklarından bunları yitirirler ve ulaşabildikleri tek zevk olan daha aşağı zevklere bağımlı hale gelirler.

—John Stuart Mill

Bu zihinsel süreç bir kararı büyük resimde görmeyi içerir. Her şeyden öte bu kural sonuççuluğudur ve bu yüzden eyleme geçmeden önce kuralın dikkate alınması gerekir. Saç kesim örneğine geri dönersek, bu zihinsel süreç şu adımları içerir:

- Kendinize, varsayımsal olarak, eğer herkes sizin yaptıklarınızı bir kural olarak benimseyecek olsaydı dünyanın nasıl görüneceğini sorun. Örneğin, birinin duygularını korumak için yalan söylemek. Bunun olumlu bir davranış olduğu konusunda evrensel olarak bir karara varılmış olsa, bu sizin için uygun olur mu? Eğer öyleyse, ahlakidir.
- O halde, eğer herkes bunun tersini yapsa dünyanın neye benzeceğini (yine sonuçları göz önünde bulundurarak) kendinize sorun. Örneğin, ne olursa olsun her zaman doğruyu söylemek gerekir, çünkü yalan söylemek doğal olarak yanlıştır. Her ihtimalde insanlar daha sık üzülürlerdi. Eğer bunun olumlu bir davranış olduğu evrensel olarak kabul edilmiş olsaydı, durumdan bağımsız olarak her zaman doğruyu söylemek sizin için sorun olur muydu? Öyleyse, bu ahlaki bir seçim midir?
- Bu durumda, iki seçeneğe de bakarak, mutluluk açısından en iyi sonuçlara götürebilecek seçeneği seçmelisiniz.

EYLEM SONUÇÇULUĞU

Hepsi Sadece Eylem

Sonuççulukta asıl önemli olan eylemlerinizin neticeleridir; başka bir deyişle, sonuçlarıdır. Öyleyse, faydacılar için bu sonuçlarla ilgili gerçekten önemli olan şeyin –neyin iyi neyin kötü olduğunu kast ederek– bu sonuçlara içkin fayda miktarı olduğunu düşünün. Ne kadar fayda veya yarar veya mutluluk veya iyilik ve ne kadar az acı ve ıstırap verirse o kadar iyidir.

Ancak bu oldukça genel bir bakış açısidir; çünkü eylemlerin bir sonucu olarak mutlulukla veya ıstırapla uğraşırken sadece ne olduğuna değil, kime etki ettiğine de bakmak gerekir. Söz konusu edilen kimin mutluluğu ve ıstırabıdır? Kurban mı? Ahlaki fail mi? Tüm insanlar mı? Ve hepsi eşit mi?

Sonuççu etikte, doğru ve iyi bir şekilde yaşamının genel yolu etik yoluyla, ahlaki eylemlerle, iyiyi (ve böylece soyut bir şekilde biri için hazzı) en yüksek seviyeye çıkarmaktır. Peki, biri bunu nasıl yapar? Bunu yapmanın başlıca yollarından birine eylem sonuççuluğu denir. Bu oldukça doğrudan bir yaklaşımdır. Eylem sonuççuluğunda, hem eylemin hem de bu eylemden etkilenebilecek olan insanlar için olan sonuçlar önemlidir. Amaç, istatistiksel olarak konuşursak, sadece genel olarak en fazla mutluluğu üreten seçeneği değil, aynı zamanda bu duruma dahil olan insanlar için de en iyi sonuçları veren seçeneği seçmektir. Hangi insanlar? Tüm insanlar.

NASIL DAVRANACAĞINI SEÇMEK

Eylem sonuççuluğu, hem sonuçla hem de buna dahil olan insanlarla ilgili olduğu için, bu etik yaklaşım duygusal tınıya sahip durumlar yaratma eğilimindedir. Doğası gereği, başkalarına merhametli ve düşünceli olmayı içerdiği için, eylem sonuççuluğu diğer

faıdacılık veya sonuççuluk biçimleri gibi tarafsız değildir. Ancak insanlar için en iyi olanın hangi eylem olduğunu belirlemek için sırasıyla bir dizi prosedürün mantıklı ve dikkatli bir şekilde uygulanması gerekir.

Öncelikle, tüm olası seçenekleri belirlemelisiniz ki, böylece önünüzdeki tüm seçimleri görebilir ve kıyaslayabilir ve karşılaştırabilirsiniz. Bu şekilde, hangisinin en yüksek iyi veya fayda miktarını ürettiğini görebileceksiniz. Şu örneği ele alalım: Arabanızla işe giderken, yolun ortasında yatan ve belli ki bir sürücünün çarpıp kaçtığı bir köpek görüyorsunuz. Kimse durup da yardım etmemiş ve yaralı köpeğin kanaması var ve hızlı hızlı soluyor. Durumu daha da kötüleştirelim, telefonunuz kapanmış ve bu nedenle yetkilileri veya hayvan kontrolü arayıp problemi sizin için başkalarının çözmesini sağlayamazsınız. Zamanınızı ayırıp köpeği hızlıca bir hayvan hastanesine götürmek size düşüyor. Tabi, eğer yardım etmeyi seçerseniz.

KARARIN FORMÜLLEŞTİRİLMESİ

Peki, seçeneklerin nelerdir? Esasında, bir anlamda akla kara gibi hemen önünüze serilen iki olasılık var. Buyurun seçin:

- 1. Seçenek: Kenara çekin, köpeği alın, arabanıza koyun ve en yakın hayvan hastanesine götürün.
- 2. Seçenek: Sürmeye devam edin, hayvanı yok sayın ve işinize zamanında varın.

Seçimi nasıl yaparsınız? Öncelikle, muhtemel iyi sonuçların göreceli seviyeleriyle ilgili “doğrudan hesaplamalar”ı belirlemelisiniz. Bu hesaplamalar, beceriniz sayesinde en iyi şekilde cevaplayabileceğiniz sorulardır, şunun gibi: Her iki kararın da en fazla faydası kime dokunacak? Her ikisinde de en çok kim rahatsızlık duyacak? Bu durumda söz konusu taraflar siz ve köpektir.

İlk seçenekte, derhal olumsuz bir etkiye maruz kalırsınız. Bunun acı verici veya kötü bir etki olduğu söylenemez, yalnızca nesnel olarak olumsuzdur. İşlek bir yolda arabadan inmek, yaralı bir köpeği arabanıza almak, hastaneye götürmek, faturayı ödemek ve muhtemelen işe geç kalarak patronunuzu ve iş arkadaşlarınızı kızdırmak zorunda kalacaksınız. Bu nedenle, bu insanlar da dolaylı olarak etkilenirler ve yardım edişleri küçümsenmemeli ya da göz ardı edilmemelidir.

Bununla birlikte, köpek büyük fayda sağlar. Acılı bir ölüm tehlikesi içindeyken onu hastaneye götürdüğünüzde hissettiği gerçek anlamda fiziksel ağrı son bulabilir. Orada tıbbi bakım ve ilaç sağlanacak ve umarım tamamen iyileşecektir.

Alıntılanmaya Değer Sözler

2016 yılında yazdığı *The Four Thousand, the Eight Hundred*'da Avustralyalı bilim kurgu yazarı Greg Egan, iyiyi en yüksek seviyeye çıkarmaya yönelik kararlar alırken bir soruna değinmiştir: “Burada, sonuca dair herhangi bir nesnel ölçünün üstüne, doğru yaptığımıza dair kişisel duyumu koyarak, daha büyük bir iyiliği erteleme konusunda belirli bir başarısızlık türü için özel bir isme sahibiz. Buna “ahlaki kibir” denir.”

Şimdi ikinci seçeneği ele alalım. İşe zamanında gidersiniz, patronunuz ve iş arkadaşlarınız kapıdan girdiğinizi görür ve size güvenebileceklerini bilirler. Zamanında işte olmanız onların menfaatinde ve iş arkadaşlarınızın size güvenmesi de sizin menfaatinizedir. Ama aynı zamanda yaralanmış bir hayvana yardım etmediniz. Halihazırda yapabilecekken mutluluğu artırmadınız ve acıyı azaltmadınız ki bu faydacı etik kurallarının ihlalidir. Sonuçta, köpek bildiğiniz kadarıyla sokakta acı veren bir yaralanmadan dolayı yavaş yavaş ölmekte.

Buradan şu soru çıkıyor: Verili seçeneklerin ürettiği göreceli haz ve acı miktarını ölçebilir misiniz? Eylem sonuççuları, bunu po-

zitif fayda birimleri veya hedonlar denilen şeylerle yapabileceğini-
 zi söylerler. Daha iyi eylemler daha fazla “hedon” eder. (Bu sistem,
 faydacılığın öncüsü Jeremy Bentham tarafından 1789 tarihli *Ahlak
 ve Yasama İlkelerine Giriş* kitabında tasarlanmıştır.) Her şey için kaç
 tane pozitif fayda birimi belirlemelisiniz? Teoriye göre bunu çöz-
 düğünüzde doğru seçeneği seçme zamanı gelmiştir. Bu bir sayı
 oyunudur; en yüksek sayıda pozitif yardımcı üniteyle seçiminizi
 yapın.

SONUÇÇU ETİĞE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Sonuçları Olacak

Bir nedenden ötürü pek çok farklı genel ahlak felsefesi teorisi ve bu genel teorilerin kendi içinde çeşitlilikleri vardır. Burada dü-rüst olalım: Her bir teorinin önde gelenleri aynı fikirde olmayabilir ama teorilerin hiçbiri hayatın zor kararlarıyla baş etmek için yüzde 100 mükemmel bir yol sağlamaz. Ayrıca, bu öznel bir alandır: Bir teori diğerlerinden daha doğru gelebilir veya bir duruma göre daha bir yaklaşım gibi gelebilir.

Bu amaçla, sonuççuluk sağlam bir etik çerçeve sağlamasına ve etik olarak karar verirken her şeyin üstünde sonuçları ve buna dahil olan insanları göz önünde bulundurmasına rağmen bu teoriye getirilen sistemin kimi kusurlarını gösteren önemli eleştiriler vardır.

SAÇMALIĞIN DANİSKASI

Sonuççulukla ilgili bir problem, faydacılığın öncüsü Jeremy Bentham'ın kendi sözlerinden çıkarılabilir. İlk olarak toplumsal adalet kavramına "saçmalığın daniskası" diyen oydu. Gerçekten de, sonuççulukta kişisel hakların ve adaletin diğer felsefi okullardaki kadar önemli olmadığı söylenebilir. Bunun nedeni, sonuççuluğun nihayetinde en iyi sonuçları gözetmesidir. Bazen adalet veya haklar gibi öznel ya da duygusal bir mesele daha iyi olanı değil, kelimelerin tam anlamıyla "en iyi"yi gözetten bir sistemin basit matematiğini etkilemez. Örneğin, bir durumda iki tarafın da eşit olduğunu varsayar. Eğer alınan bir karar sonucunda A tarafı para kaybederse ve B tarafı para kazanırsa, teoride, bu bir sonuççu için yeterince iyi bir neticedir. Ancak eğer A tarafı meteliksizse, açıktan kırılıyorsa ve B tarafına insafsız bir vergi ödemek zorundaydı, kim bolluk içindeyse ve üstelik sistemdeki haksız vergi yasasını istismar ediyorsa?

Birinin çektiği acıya, bir diğ erinin mutluluğ u –kim olduklarına bakılmaksızın– ağır basıyorsa, o halde bu ahlaki açıdan iyidir.

İş in tuhafı, bu sonuç insana yanlış geliyor. Bunun nedeni, bazı ahlak filozoflarının da ö ne sürebileceğ i gibi, bizi insan yapan nezaket ve adalet duygularımıza dokunmasıdır. Teoriyi harfi harfine takip etmek uğ runa bu duyguları görmezden gelmek, filozofların doğ rudan yaklaşımı dolaylı yaklaşıma çevirmelerine neden olan şeydir. Herhangi bir karar verirken birçok etkeni tartabilmeliyiz.

İDEALİZMLE PROBLEM

Faydacılıkla ilgili bir başka zorluk da, daha önce ifade edilen kusurlarıyla birlikte, her zaman kullanılamayacak kadar da idealist olmasıdır. Destekçilerinin neredeyse sürekli olarak fayda egzersizi yapmaları gerekir; çünkü iyiyi en yüksek seviyeye çıkarmak ve acıyı yok etmek için verilen kararlar ahlaki olarak daima son derece önemlidir. İnsanların verdikleri her kararı, büyük resmi ve kimi nasıl etkilediğ ine göre sürekli ve eksiksiz bir şekilde analiz etmelerini beklemek hiç de gerçekçi değildir. Çoğ u insan için sağduyu ve adabı muaşeret/genel nezaket, ahlaki bir pusula olarak yeterlidir; her gün verdikleri yüzlerce karara karmaşık ve sıklıkla keyfi bir matematiksel süreci kesinlikle dahil etmek istemedikleri gibi buna ihtiyaçları da yoktur. İnsanların acı çektiğ ini biliyoruz ve birçoğ umuz, özellikle de yüz yüze geldiğ imiz zaman bu acıya daha fazlasını eklemek istemiyoruz. Aslında ahlak felsefesi ve etik gerçekten de büyük resimle ilgilidir, ancak faydacılığ ın, biraz daha küçük, hatta önemsiz detaylara takıntılı olduğ u söylenebilir.

Alıntılanmaya Değ er Sözler

“Filozofların çoğ u mizahtan tamamen yoksun. Sıkıntılarının bir parçası da bu.”

—Bernard Williams

BİREY NEREDE?

Faydacılık, özellikle de ikinci bir doğa düşünce ve inceleme sistemi haline getirilmeye çalışıldığında, insanları hakiki etik doğalarından ayırabilecek kadar ezici bir şekilde belirli olabilir. Filozof Bernard Williams (1929-2003), sonuççu bir teori olan faydacılığın, insanlara sınırlı ve dar bir sistemi izlettirerek onların eşsiz, bireysel ahlaki bakış açılarını çaldığını öne sürdü; ve bunu yapmak da insanların bağımsızlıklarını, akıl yürütme becerilerini ve insanı doğası gereği insan yapan diğer şeyleri çalmaktır. Eğer böyle düşünürseniz, bu faydacılığın gerçekten mutluluğa değil ıstıraba götüren bir yöntem olduğu anlamına gelir, çünkü insanlardan temel insanlıklarını çalmaktadır. Başka bir deyişle, faydacılıkta pek de fayda yoktur.

Williams bu fikrini etik bir bilmeceyle açıkladı. George isimli adam, biyolojik silahlar yapan bir şirket ya da hükümet için çalışmak üzere yeteneklerini ve deneyimlerini kullanmayı reddeden işsiz bir bilim insanıdır. Bir gün, yeni bir tür biyokimyasal silah üretilen bir devlet laboratuvarında kazançlı, ilginç bir iş olduğunu duyuyor. İşsiz olmasına rağmen, bu işi almayı reddediyor. Ancak, Greg adında başka bir biyokimyacı da iş aramaktadır. Eğer George reddederse, işi Greg alacak; ve gece gündüz haftada yüz saat çalışacak, çünkü hem eşek gibi çalışıyor hem de ülkesinin düşmanlarını kim olursa olsun yok edecek bir silah yapmak için ateşli bir istek duyuyor. İşte bu George'un etik ikilemidir: Eğer kendi ahlak kuralına karşı gelir de işi kabul ederse, daha az hatta belki de patlamayan silahlar üretmek için kasten işi yavaşlatabilir ve böylece işi alması halinde çok daha fazla sayıda silah yapacak olan Greg'e kıyasla kaybedilen yaşam sayısını en aza indirebilir. Ama unutmayın, George silah üretmeye karşı.

Williams, faydacılığın George'un işi alması gerektiğini söyleyeceğini, çünkü böylece mümkün olan en iyi sonucun elde edileceğini öne sürüyor: İş alır ve daha az insan ölür. Fakat George'un te-

mel inançlarına ve kimliğine ihanet etmesi kötü değil mi? Bir iş ve bir ahlak teorisine olan kör bir bağlılık için her şeyi terk etmeli mi?

SENİN YERİN DEĞİL?

Faydacılığın bir başka ilginç kusuru daha vardır. İnsanların, verdikleri kararların başkalarının mutluluğunu tam olarak nasıl (ve ne kadar) etkileyeceğine dair gerçekten tam bir anlayışa sahip olabileceklerini ve böylece en iyiyi ortaya çıkarabileceklerini öne sürmek, kibirli bir görüştür. Hiç kimse aldığı hangi kararın niha-yetinde en iyi sonucu vereceğini bilemez. Faydacılık, öngörülerde bulunmak için matematiksel hesaplamaları talep ettiği için –ve bu öngörülen sonuçların ne olabileceklerine dair varsayımda bulunduğundan– tüm süreç egoizm ve hüsnükuruntu içerisinde koca-man bir alıştırma olur.

Buddha olarak da bilinen Siddhartha Gautama, Budizm'in ana figürüdür. Siddhartha bir Bodhi ağacının altına oturmuş ve hakikati bulana kadar kalkmayacağına ant içmişti. Kırk dokuz gün sonra aydınlanmaya eriştiği söylenir. Bu aydınlanmış Buddha'nın öğretileri arasında Dört Asil Hakikat ve Sekiz Katlı Asil Yol bulunur ve bunlar Budist etiğinin temelini oluşturur.

Etkili bir Çinli filozof olan Konfüçyus, *Jen* ilkesine dayalı merhametin ve geleneğin veya başkalarını sevmenin değerini pekiştirmeye çalışmıştı.

Etik terimi, "alışkanlık" veya "gelenek" anlamına gelen Yunanca *ethos* kelimesinden gelir. Aslında antik Yunan ve özellikle de Atina şehri Batı etik felsefesinin doğduğu yer olarak düşünülmektedir.

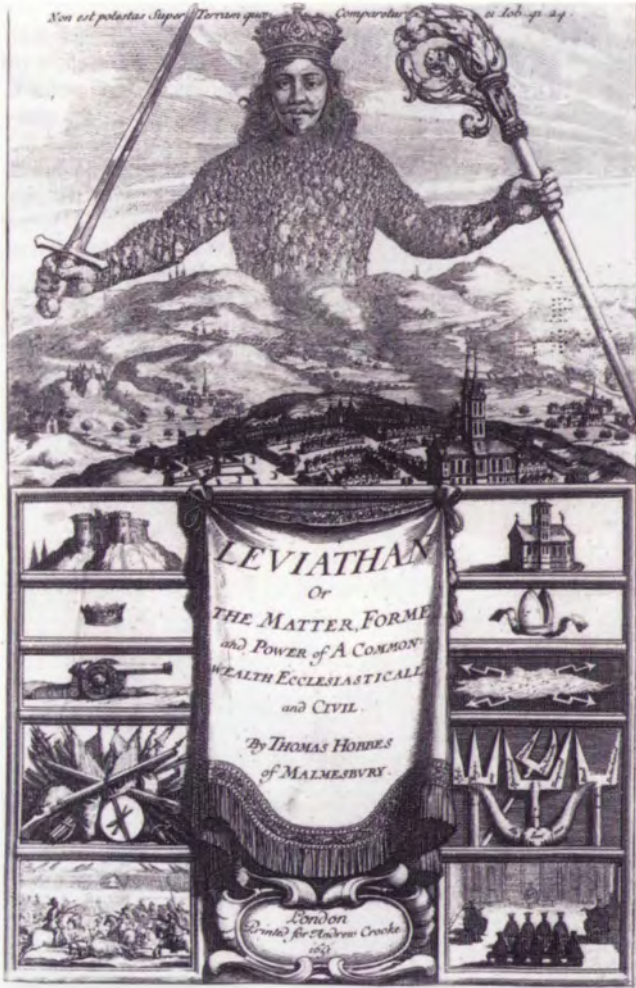
Bu tabloda Salvator Rosa tarafından tasvir edilen Protagoras, ilk Sofistlerden (eğitimde felsefe ve retorik araçlarını kullanan eski bir Yunan öğretmen) biridir. Antik dönemde Protagoras'ın, "İnsan her şeyin ölçüsüdür," ifadesiyle büyük tartışmalara neden olduğu bilinmektedir. Çoğu zaman bu ifade, her bir bireyin hakiki olduğuna inandığı şeyin dışında mutlak bir hakikatin olmadığı anlamında yorumlanır.

Taijitu veya yin/yang sembolü evrenin işleyişini gösterir. Evren karşıtlıklar dizisinden; yinlerden ve yanglardan oluşur. Bu karşıt kuvvetler her zaman hareket halindedir, akışkan ve birbirine bağlı bir şekilde, girdap gibi dönerek birbirlerine doğru hareket ederler. Ne biri diğeri olmadan var olabilir ne de biri diğeri üstündür. İyilik vardır ve kötülük de, haz vardır ve acı da; bunlar ancak birbirleriyle ilişkili olarak var olabilirler.

Thomas Aquinas, antiklerin etik felsefeleriyle, özellikle de Aristoteles'inkiyle Katolik Kilisesi'nin öğretilerini birleştirme girişimiyle bilinir. Sonuçta, genel olarak Batı felsefesinin gelişimine katkıda bulunurken Hristiyanlık için bir ahlak felsefesi oluşturma-sıyla da itibar kazanmıştır.

Leviathan kitabı, toplumsal sözleşme teorisinin (devlet otoritesinin birey üzerindeki meşruiyetinin etik ve felsefi olarak sorgulanması) en eski ve en etkili örneklerinden biri olarak kabul edilir. İngiliz filozof Thomas Hobbes tarafından 1651 yılında yazılmış olan bu çalışma pek çok modern politika felsefesinin başlangıcını işaret eder.

Voltaire, sivil özgürlükleri ve kiliseyle devlet ayrılığını övmek için kendi çalışmalarını kullanan bir Fransız şair, romancı ve oyun yazarıydı. Sivil özgürlükleri destekliyordu, en göze çarpansa din özgürlüğü ve toplumsal reformlardı. Voltaire haz ve haz arayışının yaşamın merkezi olduğu bir felsefe olan libertinizm ve hazcılığa meyletmişti.

David Hume, ahlaki kararların ahlak duygularına dayandığına inanan bir İskoç filozof, tarihçi ve deneme yazarıydı. Bir diğer deyişle, etik eylemleri yöneten duygulardı, akıl değil.

Immanuel Kant Alman bir filozof ve modern Batı felsefesinde merkezi bir figürdü. Kant, insan anlayışının, insan deneyimini biçimlendiren doğanın genel yasalarının kaynağı olduğuna inanıyordu. Böylece insan aklı Tanrı'ya, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe olan inancımızın temelini oluşturan ahlak yasasını verir. Bu nedenle bilim, ahlak ve din birbirleriyle karşılıklı olarak tutarlıdır; çünkü hepsi aynı temele dayanır.

Immanuel Kant, kariyerinin büyük bir bölümünde üniversitede ders veren en ünlü filozoftur. On beş yıldan fazla bir süre Königsberg Üniversitesi'nde ders verdi. Her ne kadar daha büyük üniversiteler onu kazanmaya çalışsalar da, o derslerini kendi ülkesinde vermeyi tercih ederek Königsberg'de kaldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra harabeye dönen üniversite daha sonra yeniden inşa edildi. Bugün Immanuel Kant Baltık Federal Üniversitesi olarak bilinir.

Jean-Paul Sartre ve ortağı Simone de Beauvoir, dünyanın II. Dünya Savaşı sonrası kültürel ve etik varsayımlarına meydan okudu. Sartre'ın temel fikri, insanların "özgür olmaya mahkûm" ve "kendinde şeyler" oldukları, yani insanların daha büyük bir gücün müdahalesi olmadan, mazeretsiz bir şekilde iyi veya kötü tüm eylemlerinden sorumlu oldukları anlamına geliyordu.

Sartre sosyalist ideallere ve işçi partisine inanıyordu. Birinde, Paris metrosundaki fiyat artışını, ki Fransız işçilerini doğrudan etkiliyordu, protesto etmek amacıyla metro biletlerini çalıp işçilere verdiği bir dizi sol eylemi destekledi. Bu eylemin anısına, Sartre'ın Paris'teki mezarını ziyaret edenler, onun sıradan insanlar için verdiği mücadeleye bir saygı gösterisi olarak mezarına sıklıkla metro biletlerini bırakırlar.

BÖLÜM 4

DEONTOLOJİK ETİK

Batı felsefesi, antik Yunandan geldi ve ahlak felsefesinin egemen formlarından biri, Yunancanın kendisinden gelir. *Deon*, Yunanca ödev anlamına gelen bir kelimedir. Bu kelimedenden de deontoloji/ödev etiği kavramı gelir. Deontoloji, ahlakın ödevler ve yükümlülükler üzerine kurulu olduğunu söyler; çünkü insanlar olarak bizler, nesnel olarak doğru olanı yapmak ve söylemek için bazı yazılı olmayan kodlar veya kodlanmış bir sisteme bağlıyızdır.

Deontolojik etik teorilerin bir diğer önemli ilkesi/inancı, bazı eylemlerin basitçe doğru görüldüğü veya hissedildiği ve özünde doğru oldukları için geniş ölçüde benimsendiği düşüncesidir. Bu eylemler nesnel ve ahlaki açıdan iyidir ve insanlar gelip de böyle olduğunu söylemeseler bile bu niteliklere sahip olurlar. Cesaret ve dürüstlük gibi belirli iyi ve ahlaki özelliklerin tüm dünyadaki kültürler tarafından savunulmasının bir nedeni var. Daha da önemlisi, cesur ve dürüst eylemler kendi içlerinde doğrudur; böyle davranılmasından doğan sonuçlardan bağımsız olarak. Ancak ahlaki failler –insanlar– nesnel olarak ahlaki doğru olan hakikate göre hareket etmeyi seçtikleri için ahlaki olarak doğru olanı yaparlar. Eylemleri mutsuzluğa yolaçsa bile elleri temizdir, çünkü en saf yerden en saf niyetlerle hareket etmişlerdir.

Deontolojik etik teorileri kullanarak, eylemi dikkate almadan eylemin ahlaki geçerliliğini incelemek zordur (çünkü bu durumda sonuççuluk olur), fakat deontoloji, ahlaki sorumluluğu faile değil,

nihayetinde masum ve cezalandırılmaz olan evrene geri yükleyen büyüleyici bir teoridir. Şu örneği ele alalım: Bir çocuk ebeveynleri tarafından istismar edildiği için evden kaçır ve deontolog olan amcasının evine sığınır. Bu deontolog amca, çocuğu istismar etmenin doğal olarak yanlış olduğuna inanabilir, bununla birlikte aynı amca çocuğu ailesiyle tekrar bir araya getirmenin ahlaki olarak doğru olduğuna da inanabilir. Amcası, eyleminin ahlaki olduğuna tam bir güven içerisinde, çocuğun muhtemelen tekrar istismar edileceğini bilerek eve gönderir, çünkü eylemin bizatihi kendisi, başka hiçbir şeyi dikkate almadan, son derece nesnel bir duruşla yapılacak en doğru şeydir.

Bir diğer deontolojik etik teori örneği, yükümlülük etkenini içerir. Deontolojinin bu yönü, özellikle bir eylemin sonuçları kişisel zarara ya da en azından faydada azalmaya yol açabileceği zaman merak uyandırıcıdır. Hepimiz biliyoruz ki, ebeveynler çocuklarına bakmakla yükümlüdür. Deontolojik görüşe göre, bunu yapmak aldıkları hazzı düşürse bile, ebeveynlerin bu yükümlülüğü yerine getirmesi ahlaken doğrudur. (Çocuk sahibi olmak zaman ve para ister ve bu da ebeveynlerin en çok kaybettikleri şeydir.) Her ne kadar pek çok etik teori, sonuçları ve kişisel mutluluğa etkisini göz önünde bulundursa da, deontologlar için doğuştan gelen ahlaki yükümlülüklerin yerine getirilmesi için örnek teşkil ederler. Bazı eylemler sadece sonuçlarıyla haklı çıkarılamazlar. Deontoloji eski aforizmaları baş aşağı eder: Cehenneme giden yol iyi niyet taşırlıyla *döşenmiştir*; ve başarıya giden her yol mubah *değildir*.

Bu bölümde, deontolojideki bazı önemli fikirlerin daha ince noktalarını (ve kusurlarını) inceleyeceğiz. Bunlar arasında, en büyük deontolojik zihin olan Immanuel Kant ve onun bir insanın eyleminin ahlaki olup olmadığını belirlemesine yardımcı olabilecek karmaşık, düşünce-odaklı bir süreç olan Kategorik İmperatif'i, ve daha adil ve makul bir politik sistemi savunmak için doğuştan gelen ahlaki eylemlere dair deontolojik fikirleri kullanan yirminci yüzyıl deontologu John Rawls vardır.

IMMANUEL KANT VE KANTÇILIK

Uyulması Gereken Kurallar

Faydacı ahlak teorisi, insanlar için en olumlu sonuca götürecektir eylemlerde bulunmanın etik bir yükümlülük olduğunu savunur. (Ve en iyi sonuç mutluluktur, çünkü mutlak en iyi olasılık budur.) Sonuççuluk, insanların bir eylemin olası sonucunun "iyi" veya "kötü" oluşunu, özellikle de bu eylemin sonucu eylemin kendisinin nesnel bir şekilde ahlaki olarak "doğru" veya "yanlış" oluşunu ortaya çıkaracağından göz önünde bulundurmasını emreder. Buna karşın deontolojik ahlak felsefesinde, neticeler ve sonuçlar ne karar alma sürecinde ne de doğru ve yanlışın değerlendirilmesinde önemli değildir. Bu felsefe, başat kuralların ahlaki doğası ve eylemi yönlendiren ilkelerle ilgilidir. Ahlaki olarak doğru bir kural sistemi altında hareket etmek, netice veya sonuçlardan bağımsız olarak doğru şeyi yapmanın doğru şey olduğunu garanti eder.

Din açınsındansa, deontoloji büyük bir meseledir. Herhangi bir büyük dinin ilkelerinin çoğu, taraftarlarının açıkça tanımlanmış ahlaksız eylemlerde bulunmamalarını ahlaki olarak zorunlu kılan bir dizi ilahi emir veya buyruktan kaynaklanır. Örneğin Hristiyanlık'ta, yalan söylemek, hırsızlık yapmak ve komşunuzun karısıyla yatmak, nesnel olarak ahlak dışı eylemlerdir, çünkü On Emir'in ortaya koyduğu ahlaki sistem açıkça öyle der.

Bu dini ahlak fikirleri, seküler deontolojik ahlak teorisi olarak adlandırılan bir mefhum olarak dini sistemin dışında da kullanılabilir. Bu fikirlerle en uyumlu, kapsamlı ve sürekli yazılar, 1700'lerin sonlarında Immanuel Kant (1724-1804) tarafından yazılmıştır. Kant'ın deontoloji teorisi, ilahi kurallardan, kilise yasalarından ya da maksimlerden bir tür evrensel ya da yaygın olarak kabul edilen ahlaki bir kod türetmek yerine, insanlığın akıl yürütme becerisi

hakkında kesin gerçekler olduğunu ve bunun da deon veya ödev duygusundan kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Immanuel Kant

1724'te (şu anda Rusya'nın bir parçası olan) Prusya, Königsberg'de doğdu, on altı yaşından 1804'teki ölümüne kadar neredeyse tüm hayatını kendisinin de eğitim gördüğü Königsberg Üniversitesi'nde bilgiye ve derin bir kavrayışa adanmıştı. Bununla birlikte, matematik ve astronomi eğitimi de aldı, ancak etigin felsefi alt kümesinde, *Saf Aklın Eleştirisi* (1781), *Pratik Aklın Eleştirisi* (1788) ve *Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi* (1798) gibi eserlerle öncü oldu.

EYLEMLERİ SONUÇLARDAN AYIRMAK

Deontolojinin faydacılıktan ayrıldığı en önemli noktalardan biri, faydacılığa göre mutluluğa yol açtığı takdirde her türlü eylemin haklı çıkarılabileceğidir. (Başka bir deyişle her yol mübahtır.) Deontoloji, her ne olursa olsun bazı şeylerin her zaman yanlış olduğunu ve bazen sonuçları kabul edilir olsa bile, eylemin kendisinin ahlaksızlığını değiştirmeyeceği konusunda çok daha kesin bir görüş sunar. Bu nedenle, eylemler deontolojide daima sonuçlarından bağımsız olarak değerlendirilmelidir.

İşte bir örnek: Bir adam bir avluya girer ve bağlanmış ve ihmal edilmiş bir köpek görür. Köpeği çalıp eve götürmeye, beslemeye ve iyi bakmaya karar verir. Faydacı bir filozof, adamın hırsızlığının ahlaki olarak iyi olduğunu, çünkü sonuçlarının olumlu olduğunu ve böylece köpeğin (ve muhtemelen adamın da) mutluluk edindiğini öne sürerdi. Ancak bir Kantçı ya da deontolog için çalmak yanlış, nokta. Sonuç kendi başına iyidir, ancak doğal olarak sonucun buna sebep olan eylemle hiçbir ilgisi yoktur; çünkü çalmak nesnel olarak yanlıştır.

Alıntılanmaya Değer Sözler

Aydınlanma, insanın bizzat kendisinin sebep olduğu ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Ergin olmama bir başkasının idaresi olmaksızın kişinin kendi aklını kullanamamasıdır. Şayet bu, aklın yeterli olmamasından değil de aklını başkalarının idaresi olmadan kullanma kararlılığından ve cesaret eksikliği nedeniyleyse, buna sebep olan insanın kendisidir. Sapere aude! “Kendi aklını kullanma cesaretini göster!” Aydınlanma’nın sloganı budur.

—Immanuel Kant, *Aydınlanma Nedir?*

Durumu tersine çevirsek de, hâlâ tutarsızdır. Nesnel olarak kötü bir şey yapmak isteyen biri, yanlışlıkla iyi bir sonuca yol açabilir. Haydi, önceki örneği değiştirelim. Bir adam köpeği çalmaya karar verir ve çalar da, ancak çaldığı köpeğin önceki sahibi tarafından kötü muamele gördüğüne dair hiçbir fikri yoktur. Bu nesnel olarak yanlış hırsızlık eylemi köpeği kötü muameleden kurtarır ve “kötü” bir eylem “iyi” bir şekilde sonuçlanır.

İNSANLARA YÖNELİK İYİ NİYET

Bir eylemi sonucundan ayırmak tümüyle iyi ve güzel olandır. Ancak seküler dünyada, yol gösterici dini maksimler olmaksızın bir eylemin tartışmasız bir şekilde ahlaki olarak doğru ya da yanlış olduğu nasıl belirlenir? Kantçılığın kaynağı, insanın tek başına akıl yürütme kapasitesine sahip olduğu fikridir. Düşüncelerimize dayanarak olayları düşünebilir ve bu yönde hareket edebiliriz, bununla birlikte bu beceri bize ödev veya ahlaki sorumluluk duygusu kazandırır. Yine bu beceriler, karar vermede rol oynamayan hayvani içgüdülerimizin azalmasını sağlar ve yerine geçer. Ödev ve yükümlülük öyle evrenseldir ki, hepimize içgüdülerden, arzulardan veya kişisel niyetlerden bağımsız olarak, eylemlerimizi yönlendiren ve doğru şeyi yapmamızı sağlayan aynı kurallar sistemini sağlar. İyi şeyler

yapmak niyetindeyiz ya da en azından bunu yapacak irademiz var. Başka bir deyişle, iyi niyet önemlidir ve bize dini inançlarımız değil, dostlarımıza olan ödevlerimiz rehberlik eder. İyi niyet, bir kişi "ahlak yasasına saygı"lı olmayan veya bir başka deyişle ödevi dışında bir eylemde bulunduğu ortaya çıkar.

Kant'a göre irade, doğal olarak iyi ya da "kayıtsız şartsız iyi" olan tek şeydir. Çoğu insanın (ve diğer felsefe okullarının) yeterince iyi olarak varsaydığı kavramların ahlaki durumu, Kantçı felsefede biraz daha anlaşılması zor/karanlık bir duruma sahiptir. Zekâ ve hatta haz ne doğası gereği iyidir ne de "kayıtsız şartsız" iyidir. Haz şüphelidir, çünkü pek çok haz türü vardır, tıpkı başkalarının ıstırbından zevk almak anlamında kullanılan Almanca bir tabir olan *schadenfreude* gibi.

KANT VE KATEGORİK İMPERATİF/BUYRUK

Adım Adım Etik Olmak

Kant'ın teorilerinin temelinin bir kısmı, ahlakın ya da ahlak fikrinin rasyonel düşüncenin doğal bir gelişimi olduğudur. Kantçı etikte, buna Kategorik İmperatif/Buyruk denir. Kant'a göre, bu ahlak duygusu insanların hayatlarının nihai hedefi veya amacıdır. Bu Kategorik İmperatif/Buyruk rasyonel bir varlık için gereklidir ve kayıtsız şartsız izlenmesi gereken bir "temel direktif"tir, yaşamın temel tezidir ve doğal, hayvansal arzuların ya da içgüdülerin engellemesi olmadan izlenmesi gerekir. Başka bir deyişle, bu yaşam tezi ahlaki bir pusuladır veya insan doğasının kötü şeyler (veya en azından kalpsizce, hayvanca şeyler) yapmaya izin vermesine rağmen bir insanın ahlaki olarak neyin doğru olduğunu anladığı ve buna göre davrandığı bir yöntemdir.

Sonuç olarak, ahlaki eylemler rasyonel olduğu için, dolayısıyla bu ahlaksız davranışların irrasyonel olduğu anlamına gelir. Bu, insanların ahlaki olmayan eylemlerde bulunmadıkları anlamına gelmez, çünkü belli ki bulunurlar. Bu daha çok ahlaki olmayan eylemlerin Kategorik İmperatifi/Buyruğu ihlal ettiği ve bu nedenle de pek bir anlam ifade etmedikleri anlamına gelir.

Kant, Kategorik İmperatifi/Buyruğun nasıl belirleneceğini ve tanımlanacağını ya da daha çok ona yönelik bir çalışmanın ya da durumun nasıl olacağı fikrini ortaya koydu. Ahlaki bir seçimin arkasındaki motivasyonun mutlaka eyleme yol açması gerektiği gibi belirli kriterlerin de karşılanması gerekir. Aşağıda, bir eylemin etik olup olmadığına karar vermek için Kant'ın iki ana metodolojisi bağlamında belirli bir eylemin Kategorik İmperatif/Buyruk olup olmadığını belirlemeye yönelik adım adım izlenen prosedür yer almaktadır: Evrensel Doğa Yasası Formülü ve İnsanlık Formülü.

EVRENSEL DOĞA YASASI FORMÜLÜ

Kant'ın Evrensel Doğa Yasası Formülünün özü, özgün hali Almanca'dan çevrildiğinde şöyle der: "Öyle eyle ki, eyleminin maksimi tüm rasyonel varlıklar tarafından bir evrensel bir doğa yasası olarak kabul edilebilsin." Akademik konuşmanın dışına çıkan Kant, bu yöntemle belirlenen Kategorik İmperatifin/Buyruğun, başkalarından beklediğiniz herhangi bir davranış için standart teşkil ettiğini ve istisnasız olarak sizin de yapmanız gereken bir şey olduğunu söylüyor. Örneğin, ahlaki olarak, et yemenin yanlış olduğunu düşünüyorsanız, o zaman Evrensel Doğa Yasası Formülü'ne göre kendiniz de et yemeyi ahlaki bulmazsınız. (Ve sonra da Kategorik İmperatifi/Buyruğu izleyerek vejetaryen bir yaşam tarzı benimsersiniz.) Kant, kendinizi dinlemenizin evrensel olarak kabul edilebilir iyi bir yasa olduğunu ya da onun dediği gibi, doğanın yasasına atfedilmiş olduğunu ileri sürer.

Bir diğer örnek, bu defa olumsuz taraftan: Eğer sporda hile yapmanın kabul edilebilir olduğunu düşünüyorsanız, o zaman herkesin de hile yaptığını kabul etmek –ve beklemek– zorundasınız. Sizin için geçerli olan dünyanın geri kalanı için de geçerlidir. Ancak hile yapmaya dayanan bir dünya görüşü, kaos ve anarşi yaratır ve ayrıca hileden kimse hoşlanmaz. Bu nedenlerden dolayı, aslında hile yapmak bir Kategorik İmperatif/Buyruk olarak kabul edilemez.

ADIM ADIM PROSEDÜRÜ

Kategorik İmperatifi/Buyruğu bu yolla belirlemek, adım adım izlenecek bir yöntemi içerir. Yapmanız gereken:

- Bir eylemi ele alın. (Örneğin, bir somun ekmek çalmak.)
- Eylemin arkasındaki maksim veya ilkeyi belirleyin. (Aç mısınız?)

- Bu eylem evrensel bir kural olsa ne olacağını sorun. (Eğer açılarsa sonuçlarını düşünmeden herkes çalabilir.)

Böylece:

- Akla uygun bir şekilde evrensele uygulanabiliyorsa, ahlaki bir eylemdir. Akla uygun değilse, eylem ahlaki değildir ve bu nedenle de Kategorik İmperatif/Buyruk değildir.

Kant, bu fikri, insanın farklı türdeki ahlaki görevlerinin çoğunu temsil eden dört örnekle bozmuştur. Bunlar:

- Bir arkadaşınızdan borç para aldınız ve daha sonra geri ödeyeceğinize söz verdiniz, ama aslında geri ödemeye hiç de niyetiniz yok. Önceki adımlar kullanıldığında, bu eylemin bencillik ve hilekârlıkla yapıldığı ve bunun evrensel olarak kabul edilebilir bir davranış olarak bulamayacağınız aşikâr.
- Yaşadığınız bir dizi zor olay sizi intihara sürüklüyor. Gerçekten de, yaşamınızı kasten sonlandırabilirsiniz, çünkü yaşamaya devam etmek hazdan ziyade acı vermektedir. Kant'ın tanımladığı şekliyle kendini-yok etme eyleminin arkasındaki motivasyon, kendini-sevme/öz-sevgi eylemlerinden biri değildir. Kant, intiharın doğa yasalarına uymadığını söyler, çünkü kendini-sevme/öz-sevgi doğal olarak yaşamın korunmasına yol açar, yıkımına değil.
- Doğal olarak yeteneklisiniz ama bunun yerine miskin ve tembel bir hayat sürmeye karar veriyorsunuz. Oldukça basit; herkes kesinlikle tembel bir yaşam sürebildiği (ya da süremediği!) bir durumda, dünyanın yapısı parçalanır ve yok olur, bu nedenle bunu yapmak ne doğaldır ne de ahlakidir.
- Dördüncü örneğinde Kant, ahlaki olarak nitelendirilen bir şeyin eksiksiz bir örneği olarak daha az şanslı olana gerçek bir

şey vermeyi tanımlar. Bunun temel ilkesi “birine yardım edeceğim”dir. Çoğu insan bunun iyi bir şeyin evrensel olarak kabul edilmiş bir örneği olmasından memnun olur. (Aynı zamanda ihtiyacı olan kişiye yardım edebilmek için herkesin ihtiyaçlarını ve hatta yükümlülüklerini de dikkate alır.)

İNSANLIK FORMÜLÜ

Kant’ın Kategorik İmperatif/Buyruk için diğer temel formülleştirmesine İnsanlık Formülü denir. Açıklaması şu şekildedir: “Kendi şahsınızda veya bir başkasının şahsında, insanlığı asla basitçe araç olarak değil daima bir amaç olarak ele alın.” Başka bir deyişle, Kant, insanların birbirlerine nazikçe, dikkatlice ve büyük bir saygıyla davranmaları gerektiğini öne sürer, “insanlık” için verilen meçhul, soyut örneklerle karşı.

Bazı şeylerin araçsal değeri, bazılarının ise kendi içkin değeri vardır. Araçsal değer amaç için bir araçtır; plastik bir kaşık kendi içinde çok az değere sahiptir, ancak besleyici yiyecekleri ağzınıza götürmenize yardımcı olması bakımından araçsal değeri vardır. Benzer şekilde, Kant, diğer insanları kendi ihtiyaçlarımız için kullanmanın yanlış olduğunu, çünkü onların, yani insan olarak diğerleriyle etkileşimlerinden bağımsız içkin değerlere sahip olduklarını söylüyor. Bunun nedeni büyük ölçüde, bir kişinin doğuştan gelen değerinin, onun hayvani içgüdülerini bir kenara koyma ve hayatını ve başkalarının hayatlarını düşünceli bir şekilde biçimlendirme becerisinden kaynaklanmasıdır. Başka bir deyişle, bir aklımız var ve bu bize ahlaki bir sorumluluk ve içkin bir değer veriyor. Ahlaki davranışlar, diğerlerinin insanlığını azaltan değil, bunun yerine etkin bir şekilde insanlığı arttırmaya yardımcı olan eylemlerdir.

David Hume (1711-1776)

Kant, İskoç filozof David Hume'un eserlerinden çok etkilenmişti. Kant'ın, Hume'un kendisini "dogmatik uykusu"ndan uyandırdığı açıklamasıyla, eleştirel felsefesini Hume'a verdiği doğrudan bir tepki olarak tasarladığı söylenir. Hume, insanların akıl varlıklarından ziyade duygu ve his varlıkları olduğunu düşünüyordu.

Evrensel Doğa Yasası Formülünde kullanılan aynı örnekler, hangi eylemlerin ahlaki olduğunu ya da olmadığını göstermek için de kullanılabilir. Geri ödemeye niyeti olmadan borç para almak, diğer kişiyi nesneleştirir, çünkü bunu yapmak sömürmektir ve o kişinin içsel değerini tanınmayı reddeder. İntihar ve tembellik bencilce davranışlardır tıpkı onurlu bir insanı soymak gibi –ve bu kişi siz de olabilirsiniz. Son olarak, her ne kadar ihmal nedeniyle olsa da ihtiyacı olan başkalarına yardım etmemek haysiyet hırsızlığıdır: Onları bir birey olarak görmüyorsunuz ve onların ihtiyaçlarını görmezden geliyorsunuz ve ayrıca onlara olan saygınız artmadığı gibi sürmüyor da.

KANT'IN KATEGORİK İMPERATİFİNE/ BUYRUĞUNA ALTERNATİF FORMÜLLEŞTİRMELER

Etik Olmanın Başka Yolları

Hayat, her biri durumuna göre hesaplanması gereken kendi ahlaki artıları ve eksileri olan karmaşık bir haller ağı olduğundan, etik konusunda tüm zamanların en etkin düşünürlerinden biri olan Kant, bir eylemin etik olup olmadığına karar vermenin bir yöntemi olan Kategorik İmparatifi/Buyruğu formüle etmenin sadece iki yolunu ortaya çıkarmadı. O dört yöntembilim geliştirdi. Daha önce tartışılan, Evrensel Doğa Yasası Formülü ve İnsanlık Formülü, genellikle çok iyi yöntemlerdir. Ancak hayat karmaşıktır ve Kant daha az kullanılmış ve diğer iki formülden türetilmiş olmasına rağmen iki tane daha buldu. Dolayısıyla, bunlar etik dünyasında alternatif formülleştirmeler olarak kabul edilirler.

OTONOMİ FORMÜLÜ

Bu alternatif, türetilmiş formülleştirmelerden ilki, Otonomi Formülü'dür. Kant'ın Almancasından çevrildiğinde meselenin özü şudur; "öyle eyle ki, eyleminin iradesinin maksimi aynı zamanda evrensel bir yasa olabilsin." Bu imperatif/buyruk, açıklamasında evrensel yasa kavramını ve uygulamasını taşıdığı için, bu, Evrensel Doğa Yasası Formülü'nün en önemli noktasından türetilmiştir. Fakat aynı zamanda İnsanlık Formülü'nden de parçalar içerir, çünkü insan olmanın ne demek olduğunu incelemekte ve tanımlamaktadır: Rasyonelliğin armağanı ve yükü. Kant, bu formülle insanın rasyonel olarak dünyayı şekillendireceği mefhumunu kesin olarak vurgulamış olur. Eğer eylem, insanın, yaşamın-ve-dünyanın-ras-

yonel-zanaatkârı yüce statüsüne layıkça, o eylemin ahlaki olarak belirlenebileceğini öne sürer. Kant, insanların bunu yapma özgür iradelerinden dolayı (ya da buna rağmen) evrensel yasaya uymak zorunda olduklarını söyler. Bu formül tamamen eyleme irademizle ve hayvansal içgüdüden veya bencil ihtiyaçlardan bağımsız eylemde bulunmamızla ilgilidir; özgür irade rasyoneldir ve insanları en gelişmiş ve sofistike hayvan yapan şey de budur.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Hukuki olarak, bir insan başkalarının haklarını ihlal ettiğinde suçludur. Etik olaraksa, sadece bunu yapmayı düşünmesi bile suçlu olmasına yeter.”

—Immanuel Kant

Otonomi Formülü'nün ardındaki argümanlardan biri, rasyonel bir insanın kendini diğer dünyevi arzulardan, isteklerden veya dini dogmalardan kurtaracağı için, –çünkü ahlaki eylemler bunları aşkındır– özgür iradesinin (veya otonomluğunun) iyi eylemlere bağlanacağıdır. Bir eylemin ahlaki olup olmadığına karar vermek kişiye bağlı olduğu gibi, değildir de. Bununla birlikte, evrensel yasa, uygulandığı takdirde, bir şeydeki doğuştan gelen iyilikle ilgilidir. Otonomi Formülü rasyonel insan iradesini ortaya koymaktadır; eğer bu rasyonel bir varlığın iradesiyse, eylem tanımı gereği ahlakidir. (Çünkü insan iradesi hem iyidir hem de rasyoneldir.) Otonomi Formülü, tanımlandığı gibi, doğal ve evrensel bir yasaya uymayı içerir.

AMAÇLAR/EREKLER FORMÜLÜ KRALLIĞI

Kategorik İmperatif/Buyruk için dördüncü ve son formülleştirmeye Amaçlar/Erekler Formülü Krallığı denir. Kant şöyle söylüyor:

“Öyle eyle ki, eyleminin maksimi amaçlar/erekler formülü krallığının yasa yapıcı bir üyesininki gibi olsun.” Gerçi Kant, evrensel yasaları belirleme gücünü bireye verir, çünkü tüm insanlar bunu yapmaya muktedirdir. Özgür irade ve rasyonel düşüncenin evrenselliği gibi, özellikle de önceki Kategorik İmperatif/Buyruk tanımları tek bir kişi için nasıl geçerlilerse, tüm insanlık için de aynı şekilde geçerlidir.

Dahası, mesele, bu herkesin ahlakının insanları birbirine bağlaması ve böylece herkesi bir ahlak kralı ve düşünce ve eylemleri etkileyen biri yapmasıdır. Bu nedenle, bir eylem yalnızca ahlaki ortaklığa/topluluğa katkıda bulunursa veya payı olursa gerçekleştirilmelidir. Niyet de önemlidir: Eylemin arkasındaki niyetin ahlaki yükü var mı? Bu niyet, mutlaka eyleme geçmek zorunda olmadan, ortaklıkta/toplulukta evrensel bir yasa olarak –bu durumda, insanlığın ahlaki ortaklığı/topluluğunda işlev görebilir mi? Kant yine insanları yüceltir, çünkü ahlaki etraflıca düşünebilme becerimiz, bizi dünyanın kralları yapan şeydir. Hayvanları “doğa âlemi”nde yaşayanlar olarak tanımlarken, insanları “lütuf/inayet âlemi”nde yaşayanlar olarak tanımlar.

Thomas Hobbes (1588-1679)

Tanınmış İngiliz filozof Thomas Hobbes, toplumsal sözleşme teorisi üzerine fikirleriyle bu konudaki en ünlü kişidir. Hobbes, en ünlü eseri olan *Leviathan*’da, bir yönetim/devlet biçimi olmadan her insanın istediği her şeyi yapma hakkına sahip olduğu bir dünyada, hayatın nasıl olacağını tasavvur eder. Hobbes, böyle bir durumun “herkesin herkesle savaşı”na yol açacağını öne sürer. Eğer insanlar sadece kendi menfaatleriyle ilgilenselerdi, toplum dağınık, insanlar sürekli ölümden korkar ve insanlık iğrenç ve vahşi bir hal alırdı. Hobbes, bu nedenle medeni/sivil topluma ihtiyacımız olduğunu savunur.

Kant'ın bir ahlak kuralını rasyonelliğe bağlaması yeni bir şey değildir –Thomas Hobbes ve Thomas Aquinas gibi büyük filozoflar da daha önce onları birbirine bağladılar. Aradaki fark, Hobbes'un, ahlakın insanların arzularına ulaşmalarına yardım etmenin bir yolu olduğunu iddia etmesi ve Aquinas'ın rasyonel, ahlaki ideallerin akıl yürütmenin –bir eylem öyle çok da doğuştan gelen/ içkin bir şey değildir– bir sonucu olduğuna inanmasıydı. Kant'ın farklı olduğu yer burasıdır. O, Kategorik İmperatife/Buyruğa ve bir ahlak sistemine bağlı kalmanın, rasyonel bir insan gibi davranma sürecinin tümünde hayati önemde olduğunu savunur. Aslında, bizi insan yapan bu bağlılıktır, çünkü anlık arzularına teslim olan hayvanlardan çok daha sofistike olduğumuzu gösterir.

JOHN RAWLS VE EŞİTLİKÇİLİK (EGALİTERYANİZM) ETİĞİ

Adalet ve Hakkaniyet

Yirminci yüzyıl Amerikan filozofu John Rawls (1921-2002) adalet merkezli bir ahlak felsefesini savundu. Batı medeniyetinin kurumlarının ve yasalarının çoğunun tartışma götürmez ve evrensel bir şekilde, "adalet" kavramı üzerindeki anlaşmaya dayandığını öne sürdü. Rawls bunu İlk Konum olarak adlandırdı. Bu İlk Konum'un, bir toplum kurmak isteyen insanlar için, ya da en azından bu muhtemel kültürün toplumsal düzenini oluşturmanın kuralları için bir başlangıç noktası olduğunu öne sürdü. Bir tür toplumsal düzen yaratma görevine girişen bir grup insanın, bunu, adaletin en tepede olduğu bir bakış açısıyla yapacağını iddia etti. Bu dürtünün, yönetenlerin iyiliğine olacak kurallara ve kurumlara yol açmasının yanında kendi iyilikleri için de önemli olduğundan bahsetmeye gerek bile yok. Diğer bir ifadeyle, Rawls, ipucunu Bağımsızlık Bildirgesi'nden almıştı: Tüm insanlar eşit yaratılmıştır. Bu eşitlikçilik (egalitarianizm) denilen –tıpkı Kant'ın kurallar biçiminde belirttiği gibi– bir ahlak felsefesi kavramıdır. Eşitlik, ideal olarak adaletle yol açar.

ÖZGÜRLÜK İLKESİ

Katı bir eşitlikçilik okuması, ne olursa olsun, tüm insanlar için eşit haklar, adalet ve eşit muamele anlamına gelse de, Rawls bunun hoş bir hayal olduğunu, ancak mümkün olmadığını kabul eder. Eşitsizliklerin olduğunu biliyordu, ancak en azından her ikisi de İlk Konum'un doğal bir sonucu olan iki ilkeyle olabildiğince azaltılabileceğini biliyordu.

İlk ilke özgürlük ilkesidir. Rawls, teoride bireyin, herkes için özgürlük amacı güden bir sistemin kapsamı dahilinde mümkün olduğunca fazla özgürlük hakkı olması gerektiğini belirtti. Başka bir deyişle, bireyin, başkalarının tıpkı onun gibi yaşama ve yaşamın sunduğu fırsatları arama hakkını ihlal etmediği sürece, hayatını istediği gibi yaşama hakkı vardır.

FARK İLKESİ

Rawls'un İlk Konum'dan türetilmiş diğer ana ilkesi, Fark İlkesi olarak adlandırılır. Üstelik, servet ve statüde eşitsizliklerin ve farklılıkların olacağının farkında olan Rawls, bu farklılıkları telafi etmek ve hatta sahip oldukları avantajlara sahip olmayan kişilere yardım etmek suretiyle durumu biraz olsun telafi etmek için gereken ahlaki özen gösterildiği ya da yükümlülükler yerine getirildiği sürece, bu eşitsizliklerin adil olduğunu kabul etti. Fark İlkesi'ne göre hareket etmek, Rawls'un "doğal ödevler" olarak adlandırdığı şeydir. İnsanların hayatlarındaki ahlaki dengeyi korumak için yaşamak zorunda oldukları bu ahlaki eylemler arasında etkin bir şekilde başkalarına zarar vermemek, sözünü tutmak ve kendisinden daha az şanslı olanlara yardım etmek vardır. Bu idealler, tüm insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak için daha resmi politik ve yasal sistemlere yol açmasının yanı sıra karşılıklı saygıyı doğurur ve günlük yaşamdaki bireysel adalet duygusuna yol açar.

Rawls'ın teorileri, Kant'ın Amaçlar/Erekler Krallığı yaklaşımının bir uygulamasıdır. Bu özellikle Rawls'ın adalet kavramında bir hakkaniyet biçimi olarak geçerlidir. Gerçekten de, gerçek hayattaki politik alanda benimsenmesine yönelik bir gözle yazılmışlardır. Rawls bu tutumuyla, ahlak filozofundan ziyade daha çok bir siyaset bilimci gibidir, ancak hakkaniyetli ve adil bir toplum oluşturmak istiyorsak, bu iki disiplinin de olması ve örtüşmesi gerekir. (En azından Rawls kendi yolundan gitseydi olabilirdi.)

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Her insan, bir bütün olarak toplumun refahının bile geçersiz kılamayacağı, adalete dayanan bir dokunulmazlığa sahiptir. Bu nedenle adalet, diğerleri tarafından paylaşılan daha büyük bir iyi için bazılarının özgürlük kaybına uğramasını reddetmektedir. Birkaç kişiye yüklenen fedakârlıkların, birçok kişinin yararlandığı daha büyük avantajların ağırlığı altında ezilmesine izin vermez.”

—John Rawls

CEHALET ÖRTÜSÜ/PEÇESİ

Toplumsal sözleşme fikrini keşfeden ilk filozof veya düşünür Rawls değildir. Daha geniş bir disiplin olan etikte olduğu gibi, toplumsal sözleşme teorisyenleri de genellikle doğalcı/natüralist bir bakış açısıyla gelirler. Başka bir deyişle, doğal ve dolayısıyla idealist bir duruma döndüğünde insanlığın nasıl davranacağına bakarlar. Rawls, bu fikir için “doğa durumu”nu reddeden farklı bir yol görmüştü. O, bunun yerine “Cehalet Örtüsü/Peçesi” olarak adlandırdığı kavramları göstermek için bir düşünce deneyi kullandı.

Rawls, bu örtüyü/peçeyi, her bireyin bir toplum içinde sahip olacağı yararlar ve zayıflıklar hakkında hiçbir fikrinin olmadığı (veya cehaletle örtülmüş/peçelenmiş) olduğu varsayımsal bir durum olarak tanımladı. Onlar, kendi yeteneklerini, kendi dezavantajlarını, kendi finansal durumlarını ve hatta kendi ırklarını, cinsiyetlerini veya dinlerini dahi bilmezler. Diğer bir ifadeyle, tüm önyargılar ortadan kalkmıştır. Rawls daha sonra, kendi yerimiz hakkında önceden bir bilgimizin olmadığı bir toplumda ne kadar keyif alacağımızı ya da buna nasıl uyacağımızı düşünmemizi ister. Filozofun kendisi, bunun, dezavantajlıların ekstra yardım aldığı bir toplumla sonuçlanacağını öne sürdü. Rawls, daha

az şanslı olanlara da herkesle aynı hakların verileceğini ve tek sınırlamanın da mülkiyet hakları tehdit edildiğinde ortaya çıkacağını iddia etti.

Bu, Rawls'ın Fırsat Eşitliği İlkesi'ne yol açar. Gerçek dünyadaki toplumlarımızda –özellikle ırk, yoksulluk, engellilik ve diğer eşitsizliklerle ilgili önyargılar nedeniyle– en az avantaja sahip olanlara ulaşmanın etik öneme sahip olduğunu savundu. Böyle hükümler, kararların ve politikaların yaşamın her kesiminden insanlara tarafsız bir şekilde uygulanmasını sağlamak için hükümet düzeyinde müdahale içerir.

KANTÇI ETİĞİN ELEŞTİRİSİ

Kant Olamayanlar

Kant'ı küçümseyenler bile, onun, insan eylemlerinin nasıl ve niçinine dair ve insan doğasının zorunlu olarak ahlaki olmadığına, ancak özgür irade ve rasyonellik araçları nedeniyle ahlaki eyleminin insan doğası olduğuna dair keskin bir kavrayış sunan zeki bir filozof olduğunu kabul edeceklerdir. Ahlaki eylemleri belirlemeyi ve tanımlamayı dört Kategorik İmperatif/Buyruk formülleştirmesinden birini kullanarak gerçekleştirdi, bu her ne kadar temiz, kolay ve zekice olsa da kimi kusurlar bulan eleştirmenlerden de payını aldı. Ve bu kusurlar yalnızca felsefi tartışmayı genişletmeye ve "ahlak" fikrini daha da bulanıklaştırmaya hizmet ettiler.

SCHOPENHAUER'IN ENDİŞELERİ

On dokuzuncu yüzyılın büyük Alman filozofu Arthur Schopenhauer (1788-1860), Kant'ın etik konusundaki görüşlerinin pek çoğuyla aynı fikirdeydi, ancak bazı sonuçlara nasıl ulaştığını kabul etmedi. Schopenhauer Kategorik İmperatifte/Buyrukta hata buldu. Bir eylemin nasıl ve niçin ahlaki olup olmadığını belirlemeye yönelik oldukça karmaşık, ayrıntılı dört metodolojiye rağmen, Schopenhauer, bir eylemin ahlaki olup olmadığına dair karara yol açan kararın arkasındaki akıl yürütmeden bile bahsetmemekle Kant'ın Kategorik İmperatif/Buyrukla birlikte argümanının "size yapılmasını istemediğiniz şeyi bir başkasına yapmayın"a indirgendiğini (ya da felsefi dile düşürüldüğünü) öne sürdü. Başka bir deyişle, Schopenhauer'a göre Kategorik İmperatif/Buyruk, zihinsel tuzakları tekrarlayan bir Altın Kural'dı.

Schopenhauer'in temel argümanlarından biri, insan eylemlerinin daima aynı şey tarafından yönlendirilmediğidir; bazen insan-

lar bencillikten, ancak çoğu zaman sempati veya empati tarafından yönlendirilir. Schopenhauer, kusursuz ahlaki eylemlere büyük oranda bir sempati olduğunu ve tıpkı Kant'ın özgür iradesi gibi bir şeyi insanileştirmek olduğunu keşfetti. Kant, sempati hakkında pek bir şey yazmamıştı, bunun bir duygu olduğu ve neye ahlaki olmayan ya da neyin olmadığıyla ilgili nesnel bir argümanda duygulanımlar gibi ölçülmesi zor şeyler için çok az yer olduğu konusunda Schopenhauer'le hemfikirdi. Başka bir deyişle, duygular dengesiz ve güvenilmezdir ve bu nedenle ahlak kuralları için bir temel teşkil edemezler. Ancak Schopenhauer, sempati gibi duyguları inkâr etmenin yargıyı bulanıklaştıran yükselmiş bir egoizme yol açtığını savundu. O, sempatinin birinin diğerine yönelik eylemlerinde nasıl ahlaki olacağını belirlemek için gerekli olduğunu öne sürdü.

Arthur Schopenhauer (1788-1860)

Schopenhauer on dokuzuncu yüzyılın en dikkat çekici Avrupalı filozofları arasındadır. Başyapıtı *İrade ve Temsil Olarak Dünya*, yazarın felsefeye getirdiği en yenilikçi katkılardan birini ortaya koymuştur. Şöyle ki, insan eylemi huzursuz, mutsuz bireysel irade tarafından her zaman mutluluğa veya başarıya yönelmiş gibidir.

HEGEL'İN MESELELERİ

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), kariyerinin başında neredeyse hiç duraksamadan Kant'ın evrensel teorilerini eleştirmeye girişti. Schopenhauer gibi, Hegel'in de Evrensel Doğa Yasası Formülü'yle ilgili bazı problemleri vardı. Kant'ın ahlakı insanileştirme girişiminin ahlakı mekanikleştirmesinden rahatsızdı. Formülün "boş şekilcilik"ten oluştuğunu ve "ahlak biliminin ödevin kendisi için ödev konusunda salt bir retoriğe dönüştürüldüğü"nü

söyledi. Başka bir deyişle, ahlaki bir eylemin ne olduğunu gerçekten tanımlamaksızın, tamamen okuyucunun yorumuna bırakarak, soyut olarak çok fazla ahlaki eylemden bahsetti. Hegel'e göre, Kategorik İmperatif/Buyruk bir ahlak testinden çok daha fazlası ve argümanın kendisi için itirazdan yoksundur. Hegel'in zevklerine göre fazlasıyla uysal ve idealisttir.

MILL'İN ELEŞTİRİLERİ

Bu epey açık uçlu Kategorik İmperatif/Buyruk Formülleştirmesiyle problemleri olan üçüncü büyük filozof on dokuzuncu yüzyıl İngiliz filozofu John Stuart Mill'dir. Kant'ın argümanları faydacılıkla çelişkili olsa da, Mill, biraz toparlamayla Kant'ın Kategorik İmperatif/Buyruk formüllerinin faydacılığa indirgendiğini savundu. Kant, ahlakın akıl yürütme becerisinin bir sonucu olduğuna ve failin bu eylemlerin mücrimin –yani eylemde bulunan kişinin– üzerindeki etkilerini dikkate almak zorunda olmadığına inanıyordu. Kant, akıl yürütme becerisi ve bunun başkaları üzerindeki etkileriyle ilgileniyordu, fakat kişi olarak kendiliğimizle veya mutluluğumuzla pek ilgilenmiyordu.

Mill, bir insanın doğal becerisini göz önüne almakla biraz daha gerçekçiydi ve kişinin kendisine odaklanmaya ihtiyaç duyuyordu. Ahlaki ödevlerin, kişinin hem kendi mutluluğuna hem de başkalarının mutluluğuna nasıl etki edeceğini göz önünde bulundurarak ipuçlarını yakaladığını düşünüyordu. Bu, elbette, faydacı bir ilkedir: Eylemler çoğunlukla nihai mutluluk hedefine yönelik olarak, mutluluğa yaptıkları katkı ölçüsünde ahlaki olarak doğrudurlar.

FREUD'DAN KANT ÜZERİNE

Filozoflar, bilim adamlarıyla birlikte dünyanın hakiki doğası üzerine uzun zaman kafa patlattılar; bir grup, onları çevreleyen ev-

renle ilgili cevaplar için içte olana bakmaya ya da görünmeyeni görmeye çalışırken, diğer grupsa dünyanın hakiki doğasıyla ilgili aynı büyük açıklamayı ortaya koymak için fiziksel kanıtlar toplardı. Bunlar birbirlerinden tamamen farklı iki yaklaşımdır ve bir büyük düşünürün Kant'ın bazı argümanlarıyla büyük bir problemi vardı. Avusturyalı nörolog Sigmund Freud (1856-1939), insan zihninin incelemesi olan psikolojinin babası olarak kabul edilir. Pek çok yönden, psikoloji, her ne kadar biyolojik bakış açısına sahip olsa da, insanların yaptıkları şeyleri neden yaptıklarını belirlemeyi amaçlayan bilimsel temelli bir etik biçimidir.

Teorilerinin çoğu, artık ana akım psikoloji topluluğu tarafından hakiki olarak kabul görmese de, Freud insanın bilinçdışı doğası ve davranışlarını belirleme konusundaki rolü hakkında kapsamlı bir şekilde yazmıştır. Freud, insan ruhunun ya da zihinsel varlığımızın genellikle birbirleriyle çatışan üç bölümden oluştuğunu yazdı: İd, ego ve süpereo. İd; temel içgüdülerden ve haz-peşindeki davranışlardan oluşur, ego; idi kültürel olarak kabul edilebilir yollardan hoşnut etmeyi amaçlamaktadır, süpereo; kültürel kuralların içselleştirilmesini ve nasıl davranılması gerektiğini ya da ahlaki içerir. Freud, Kant'ın ahlaki ödev duygusunun doğuştan/içkin olduğu fikriyle hemfikir değildi. O, bu fikirlerin iyi davranışı ödüllendiren süperegoda geldiğine karar verdi. Bu bakımdan, ödev duygusu nedeniyle ahlaklı olmak, ruhu hoşnut etmek ve derinde tutulan her türlü ödev veya amaç duygusundan uzaklaşmamak için zihinsel bir "nevroz"dur.

BÖLÜM 5

ERDEM ETİĞİ

Erdem etiği başlığı altında toplanan teorilerin tümü, ilk olarak binlerce yıl önce Aristoteles'in yazılarında belirtilen felsefi temaların evrimi ve keşfidir. Erdem etiğinde ahlaki metanet kurallara dayanır, ancak yalnızca bu kurallar fail veya kişi tarafından uygulandığı için. Erdem etiği fail merkezlidir, çünkü failer kendileri için benimsemiş oldukları ahlaki bir kod kullanırlar ve bu hakiki, onurlu ve adil erdemlerden oluşan ahlaki kod eylemlerini yönlendirir. Bu erdemlerin çoğu (doğası gereği, olumlu ya da "nitelik"li karakter özellikleri olan) bireyin kültürünün ya da toplumunun kendisi için çok önemli kılarak içine yerleştiği niteliklerdir. Bu erdemler gerçekten ahlaklı bir bireyin yapı taşlarıdır.

Erdem etiğini anlamak, deontolojik teorileri anımsamakla başlar. Erdem etiği gibi deontolojik teoriler de, sebatla tutulan ahlaki hakikatlerle yaşamayı içerir. Deontolojide, bu erdemler ikinci bir doğa/yapı olacak şekilde yakından incelenir ve iyi, ahlaki karakter alışkanlıkları geliştirmek için kullanılır. Aksine, erdem etiğinde, bu, düşünceyi veya dikkatli planlamayı veya üzerine düşünmeyi gerektirmez; çünkü bunlar ikinci bir doğa/yapı haline gelir ve teoride bir bireyin henüz gerçekleşmemiş her düşünce ve eylemini etkiler.

Etiğin pek çok yönüyle ilgili evrensel hakikatler bulmak zor olsa da, aynı şey erdemler için söylenemez. Erdemlerin uygulanışı ve tanımlanışı kişiden kişiye, kültürden kültüre veya çağdan çağa

büyük oranda değişebilir, ancak yine de bazı karakter özellikleri evrensel kabul ve takdir edilmeleri nedeniyle hakiki erdemler haline geldi. Erdemlere dönüşen bu karakter özellikleri bilgelik, cömertlik, adalet, ölçülülük, soğukkanlılık ve nezaket gibi şeyleri içerir. Uygulamalı etikte önemli olan bir başka erdem de bu erdemleri aktarmaktır: Yetişkinlerin erdemleri çocuklarına aktarması erdemlidir, çünkü bunu yapmak onların sorumluluğudur.

Bu bölümde tartışacağımız, “erdem etiği” şemsiyesi altına giren etik kavramların bazıları şunlardır:

- **İlahi emir/buyruk teorisi**, tüm iyi davranışların –ve onları yönlendiren erdemlerin– açıkça, Tanrı gibi ilahi bir figür tarafından ortaya konduğu fikridir. Tanrı iyi dediyse iyidir ve Tanrı kötü dediyse kötüdür.
- **Doğal hukuk etiği**, Thomas Aquinas tarafından geliştirilen ve insan doğası etik olarak iyilikle bir ve aynı olduğu için insan doğasının erdemleri benimsemek ve erdemli davranmak olduğu bir teoridir.
- **Relativizm**, erdemlerin –ve böylece etik kısıtlamaların– her kültürün farklı değerleri ve ihtiyaçları olması nedeniyle kültürden kültüre değişebilmesidir. Relativizm, mutlaklarla ilgili yargıda bulunmanın veya açıklama yapmanın doğru olmadığını söyler.
- **Ahlaki realizm** relativizme tam karşıt bir bakış açısıdır. Bu felsefede, bir birey veya hatta bir toplum bunları kabul etmeyi seçse de seçmese de nesnel olarak iyi olan bazı ahlaki hakikatler ve değerler vardır. (Ahlaki antirealizm ise nesnel bir şekilde ahlaki olarak doğru erdemlerin olmadığı düşüncesidir.)

ERDEM ETİĞİ

İyi Olmak İyidir

Şimdiye kadar ahlak felsefesinde veya etikteki üç temel yaklaşımdan ikisini ele aldık. Daha spesifik olarak belirtmek gerekirse genel ya da normatif etiği ele aldık. Ayrıca, deontolojik etiği ve faydacı etiği de inceledik. Bu da bizi nihayetinde erdem teorisi olarak da adlandırılan erdem etiğiyle buluşturur.

Haydi, bir anlığına tartıştığımız bu birkaç etik teoriye geri dönelim. Hatırlayın, deontoloji kurallar ve ödevlerle etiğin sırlarını bulmaya çalışır; sonuççuluk ve faydacılık ise, insan eylemlerinin potansiyel sonuçları (iyi ya da kötü) ile ilgilidir. Bir faydacı, yardıma ihtiyacı olan bir kişiyi işaret eder ve ona yardım etmenin sonuçlarının olumlu bir ahlaki eylem olduğunu öne sürerek bunun genelin iyiliğini arttırmaya yardımcı olduğunu ifade eder. Bir deontolog bir kişiye yardım ettiğindeyse yardım etmenin iyi ve doğru olduğu yönündeki ahlak kuralını izler. Deontoloji, erdem etiğinden ince ama önemli bir farkla ayrılır.

Bir erdem etikçisi bir başkasına yardım ettiğinde, bunu müşfik, iyiliksever veya sadece yapılacak “doğru” şey olduğu için yapar. Bu erdem temellidir, kural temelli bir etik değildir. Bir deontoloğun koyduğu kuralların arkasındaki fikirler veya ilkeler, erdem etiğinin izlediği şeydir ve benzer şekilde, bu tür kurallar da izlenmesi gereken şeylerdir. Ya da belki de bunun tam tersi olabilir mi? Şöyle ki: Deontologlar, erdem etikçilerinin oluşturduğu erdemlere dayanarak kendi kurallarını koyar ve uygular. Etikteki bu üç yaklaşım da, erdemlere, özellikle de deontolojiye yer açar, çünkü erdemler uyulması gereken kuralları bildirir. (Herhangi bir normatif etik teorisinin, bu üç kavram hakkında da söyleyecek bir şeyleri olacaktır.) Erdem etiğini farklı kılan ve onu bir disiplin haline getiren, teorisinin kendisinin erdem merkezli olmasıdır. Diğerleri erdemleri, kendi

için kendinde bir amaç olduğundan değil, bir amaç için bir araç olarak kullanılırlar.

ERDEMLERE DUYULAN İHTİYAÇ

Erdem etiği, on sekizinci yüzyılda Avrupa Aydınlanması'na kadar ahlak felsefesindeki egemen ekoldü ve sonrasında bir miktar gözden düşse de, yirmi birinci yüzyılda tekrar egemen ekol haline geldi. Belki de bunun nedeni, erdem etiğinin ahlaki felsefesinin, erdemler ve kötülükler, güdüler ve ahlakilik, ahlaki eğitim, bilgelik ve muhakeme, ilişkiler, mutluluk kavramı ve nasıl kişiler olmamız gerektiği arasındaki etkileşimleri dikkate alan tek büyük okul olmasıdır.

Basitçe tanımlarsak, bir erdem, çok saygın bir kişilik özelliği veya bir karakterin halidir. Bu sözümona erdemlerin çoğu neredeyse evrensel olmakla birlikte, genel olarak bir kadın ya da bir erkeğin belli bir şekilde davranmasına doğal olarak yol açan, derinden bağlı olunan bir değer olarak tanımlanmaktadır. Erdemler, çevremizdeki dünyayı özümseyişimize ve dünyadaki eylemlerimize etki eder. Erdemler eylemleri, duyguları, arzuları, seçimleri ve tepkileri etkiler; eğer bunun değeri o kişide yeterince derinse, bunların tümünün bir kişide olması öngörülebilirdir. Ve bu değerler bir kişinin içgüdüsel olarak hareket etmesine yol açsa da, iyi düşünülmüş ve dini inanç düzeyinde derinlemesine hissedilen davranışlar öğrenilebilir. En kıymetli erdemler, bir insanın doğasına özgüymüş gibi görüldüğü için öyle olabilirler. Bu erdemler otantiktir ve insanların bir toplumda birlikte yaşama ve çalışma şekli için iyi olan kurallara bağlı kalırlar. Aynı zamanda, bu erdemler bireysel iyiliğin ve diğerlerinin iyiliğinin yanı sıra hisleri de dikkate alır. (Bu yaklaşımı deontolojinin "kural diyorsa doğrudur" iddiasıyla karşılaştırın.)

Erdemli insanlar mükemmel değildir, ancak bu, erdemin kendisinin saflığını veya ilham verici bileşenini etkilemez. Uygulan-

masında insanın kırılğanlığı, zayıf yönleri ve çelişkileri ortaya çıkar. Bu, insanın pratik bilgelik ya da ahlaki bilgelik noksanlığından kaynaklanır. Böyle bir bilgiye, bu eylemler erdemleri gösterdiği için uygulamalı bilgelik de denilebilir. Erdemli eylemler bir kişiyi iyi yapar ve böyle eylemler diğer etik ekollerinin iddia edebileceği gibi, sadece iyi niyetler değil bir kişiyi de iyi yapan eylemlerdir.

On Temel Erdem

Eski Yunanlar, en temel olarak on erdem dile getirmişlerdir. Bunlar: Bilgelik, adalet, metanet, kendine hâkim olma, sevgi, pozitiflik, sıkı çalışma, dürüstlük, minnettarlık ve alçakgönüllülüktür.

Erdem etiğine yönelik birkaç farklı yaklaşım olsa da, her biri erdemleri ilk ve en önemli yere koymak için aynı temel argümanı paylaşır. Bizi burada ilgilendiren üç yaklaşım eudaimonizm, ilgi/ihtimam etiği ve fail-temelli teorilerdir.

EUDAIMONİZM

Antik Yunanda ve orta çağ boyunca, şimdi eudaimonizm olarak adlandırılan erdem etiği türü erdem etiğiyle eş anlamlıydı. Bu yaklaşım, insan varoluşunun ideal amacının çeşitli (ancak benzer şekilde) “mutluluk” veya “refah” veya “iyi yaşam” olarak tercüme edilen bireysel eudaimonia olduğunu savunur. Bu iyiliğe, kişi her gün düşünceleri ve eylemleriyle (Yunanların *phronesis* olarak adlandırdığı) bu erdemleri ortaya koyduğunda ulaşabilir. Temel problem, eudaimonia veya mutluluğun belli belirsiz tanımlanmış, kendi kendini tanımlayan ve oldukça öznel olmasıdır. Herkes amacı farklı bir şekilde tanımlarsa, insanlığın etik bakış açısına dair evrensel bir yaklaşıma sahip olmak zordur. Ancak nesnel ve görünüşte evrensel olan şey, *phronesis*in mutluluğu elde etmek için

bir araç olduğudur. Ancak, iyi niyetler yeterli değildir; bir kişi etik olmak için etik davranmalıdır.

İLGİ/İHTİMAM ETİĞİ

Bir başka erdem etiği biçimi de ilgi/ihtimam etiğidir. Bu, etik dünyasına nispeten yeni yapılmış bir katkıdır ve yirminci yüzyılın sonlarında feminist bir teoriden, özellikle de Annette Baier'in (1929-2012) çalışmalarından geliştirilmiştir. Teori, normatif cinsiyet rollerinin bir insanın düşünce ve davranış şeklini, özellikle de o insanın etik bakış açısını etkilediğini varsayar. Genel olarak ifade edersek, erkeklerin biçimlendirdiği felsefeler daha soyut, nesnel ve daha az duygusal temelli veya daha az sempati içeren adalet ve kişisel özerklik gibi doğrusal, "eril" ideallere dayalıdır. Öte yandan, kadınlar daha az doğrusal düşünebilir ve şeyleri bütün olarak değerlendirebilir ve eril-temelli ideallerden daha fazla empati duyabilir ve ilgi/ihtimam gösterebilir. İlgi/ihtimam etiği, ahlak felsefesine daha geleneksel olarak "dişil" bir bakış açısıyla yaklaşmayı savunur; ve en önemli erdemler başkalarına ilgi/ihtimam göstermek, sabırlı ve büyütücü/besleyici olmak ve başkalarının mutluluğu için kendi mutluluğunu feda etmeye istekli olmaktır. Binlerce yıl boyunca eril-düşüncenin egemen olduğu bir toplum tarafından oluşturulmuş evrensel ölçütlerden, dişil bakış açısından toplumun ve bağ-kurmanın erdemli fikirlerine. Böyle dişil bir bakış açısında, bize yakın olanların çıkarları, her ne kadar hâlâ yabancılarınkinin üstünde olsa da (gerçi bu topluluk daima birleşecek şekilde her zaman büyüyebilir) kendi çıkarlarımızdan daha önemlidir.

FAİL-TEMELLİ TEORİLER

Erdem etiğinin üçüncü türü, fail-temelli teoriler başlığı altına düşer. Öncelikle filozof Michael Slote tarafından yirminci yüzyılda

geliştirilen bu teoriler, erdemlerin ne olduğuna dair sağduyular-
dan erdemler yaratmaya dayanır. Bu yaklaşım, zaman ve kültür
boyunca en yaygın, en olağan ve en çok övülen erdemleri kullanır.
Örneğin, bu tür genel erdemler, nazik olmayı ve merhamet gös-
termeyi içerir. Fail-temelli teoriler, etik yükü ahlak felsefesi yorum-
cularından uzaklaştırarak, bu eylemleri gerçekleştiren faillerin iç
yaşamına taşır. Erdem temelli etik ahlaki açıdan düzgün insanlar-
da bulunur ve böylece biz de onlar gibi olmak için, onların erdem-
lerini kendimizde somutlaştırmak ve benimsemek için elimizden
gelenin en iyisini yapıyoruzdur.

ERDEM ETİĞİNE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Erdemsiz Erdemler

Erdem etiği, giderek daha sofistike olan dünyaya ve giderek daha sofistike olan insan doğasının taleplerine hitap etmek için ondan filizlenen diğer yöntem ve okullarla birlikte, tüm ahlak felsefesi teorilerinin en eskisi ve tartışmasız en temel olanıdır. Erdem etiğinde görülen kusurları ele almak için sadece deontoloji gibi kavramlar filizlenmedi, aynı zamanda kimi yazarlar ve filozofların da erdem etiğinin yapısıyla ilgili bazı sorunları vardır. (Çok azının erdemlerle problemi vardır.) Genel olarak ifade edersek, tanım gereği erdemler hepimizin sahip olması gereken veya halihazırda sahip olduğumuz “iyi” evrensel değerlerdir; akademik açıdan söylersek, erdemler sadece biraz fazla açık uçludur ve bazıları için yorumlanması oldukça zordur.

ÖZNELLİK KONUSU

Erdem etiğiyle ilgili en büyük problem bireysel erdemlerin öznel, göreceli doğasıdır. Kültürler, ırklar, zaman ve diğer önemli etkenler arasında, kesinlikle herkesin hemfikir olabileceği erdemler bulmak, tek bir erdem olsa bile zordur. Erdem etiğini eleştirenler, gayet ikna edici bir şekilde, evrensel olarak kabul edilmiş bir erdemler listesine sahip olmanın mümkün olmadığını iddia edebilirler. Erdemleri, onları doğuran koşullardan ayırmak zordur; bu da zaman, mekân ve kültür boyunca eşit olarak uygulanmalarını zorlaştırır. Örneğin, iyi bir savaşçı olmak antik Yunan’da bir erdemdir, ancak günümüzün barışsever toplumunda... o kadar da değil.

EYLEM NOKSANLIĞI

Erdem etiğine getirilen bir diğer eleştiriye, eylem-odaklı ya da en azından eylem-önerili olmadığı yönündedir. Bu erdemlerin nasıl hayata geçirileceği konusunda fazlaca bir yol göstermeden, eylemlerin arkasındaki fikirlere odaklanmıştır. Erdem etiğinin adeta güvenle öne sürdüğü, erdemli insanların basitçe erdemli oldukları için erdemli bir şekilde davranacakları argümanı tartışmalıdır. Bu, erdem etiğini, örneğin deontoloji gibi yasalar oluşturmak için iyi bir etik temel kılmaz, çünkü deontolojide erdemler arkalarındaki akıl yürütmeye birlikte kurallara dönüşmüştür. Eleştirmenlere göre erdem etiğinde, erdemler insanların nasıl davranmaları "gerektiği"ne dair "hoş" yollardan biraz daha fazlasını temsil eder, ancak nedene, hatta istemezlerse sonuçlarına dair bile pek fazla argüman sunmadan.

BİREYSEL MESELELER

Erdem etiği, genel olarak topluma değil de daha çok bireye mi dayanıyor? Bu, evrensel etik hakikatleri belirleme iddiasındaki bir yöntem için potansiyel olarak sorunlu bir durumdur. Erdem etiği tamamen bireyin kişisel karakterinin gücüyle ilgilidir. Bir insanın eylemlerinin, hatta erdemli eylemlerinin bile o kadın ya da erkeğin çevresindeki dünyaya etkisinin erdem etiğinde pek bir etkisi yoktur. Eleştirmenlerin de öne sürdüğü gibi, bu, ben merkezli bir yöntemdir, çünkü başkalarına değil kendime yararlıdır. (Buna istisna, bu ikilem için makul bir çözüm sunan ilgi/ihtimam etiği olabilir.)

Erdem etiğindeki bir diğer önemli problemse, dünyayı bir pozitif varsayımlar toplamı olarak sunması ve sırasıyla herkesin kendi kaderini ve akıbetini kontrol edebileceğini ve iyi eylemlere karşılık iyi eylemlerin geleceğini varsaymasıdır. Erdem etiği, başkalarının

eylemlerinin bir bireyi nasıl etkilediğine dair hiçbir şey söylemez, şansın veya sıklıkla evrenin rastgele doğasının bir kişiyi nasıl etkilediğinden de bahsetmez; çünkü dünya karmaşık bir doğaya sahiptir ve hayat bazen adaletsiz ve şanssızdır, bazen kötü insanların başına iyi şeyler gelir tıpkı bazen de iyi insanlara kötü şeyler olduğu gibi. Elbette, örneğin bazı insanlar bir destek sistemiyle yetiştirilmez ve böylece insaniliklerini veya ahlaki olgunluklarını geliştirmek için ihtiyaç duydukları yardımı alamazlar. Bu onların kusuru değil. Erdem etiği, erdemlerin kırılgan olmasa da aslında savunmasız olduğunu öne sürerek, ki ahlaki şans unsurunu içermesine rağmen, bu meseleleri pek de ele almaz.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Erdemler, kurallar ve ilkeler yoluyla her zaman aktarılabilecek, basitçe, belirli şekillerde davranmak için yapılan önermeler değildir. Ayrıca, hepsi yalnızca ortaya çıktıkça somut ahlaki bağlamda neyin alakalı olduğunu ayırt ederek ve buna göre hareket ederek geliştirilen duruma özgü “teknik bilgi/beceri” olarak algılama ve ifade etme becerilerini içerir. Ahlaki erdemlerin doğası gereği, erdem-merkezli yaklaşımdan makul bir şekilde beklenebileceği gibi ahlaki ikilemler konusunda oldukça sınırlı miktarda tavsiye vardır.”

—Robert Louden, “Erdem Etiğinin Bazı Kusurları”

DİĞER MESELELER

Erdem etiğini çevreleyen tüm bu teorik meselelerden ayrı olarak, uygulanmaları da oldukça ciddi bir problemdir. Erdemler bir boşlukta mevcut değildirler ve etik bir meseleyi çözmek veya bir karar vermek için nadiren tek bir erdem yeterli gelir. Ve iki veya daha fazla erdemın çakışması muhtemel değilse de gerçekten olasıdır. Bu sorunludur, çünkü erdemler çoğunlukla eşit değerdedir. Ör-

neğin, dürüstlük bir erdemdir ancak merhamet de öyle. Peki, ya birisinin duygularını incitecek olsa bile doğruyu söylemeniz gerekiyor? Ya doğru söylersiniz ve onun duygularını incitirsiniz ya da duygularını incitmekten kaçınmak için yalan söylersiniz. Hangi durumsal seçimi yaparsanız yapın, bir erdemi diğerine seçtiniz. İşte bu örneğin de gösterdiği gibi, bu, erdem etiğinin başarısız olabileceği bir alandır.

İLAHİ EMİR/BUYRUK TEORİSİ

Yazıldığı Gibi

Ahlak felsefesi ya da etiği böylesine eşsiz bir şekilde felsefenin alt kümesi yapan şeylerden biri, bireyin bu hakikatleri uygulamasına ve yine bireyin bu hakikatleri yaymaktaki rolüne odaklanmasıdır. Felsefenin diğer alanları soyut kavramlar olarak hakikat ve amaçla ilgilidir; ancak bu ideallerin gerçek-dünyada ortaya çıkışıysa etik-tir. Etik, “İnsanlar olarak bu hakikatten davranış şeklimiz konusunda nasıl faydalaniyoruz?” diye sorar.

Ne tesadüf ki, bunların hepsini birazcık daha kolayca çözmeyi sağlayan bir etik okulu mevcuttur. Bu ilahi emir/buyruk teorisinde, insanların Tanrı’nın doğru dediklerini yapmaları ve Tanrı’nın yanlış dediklerini de yapmamaları gerekir. Bu kadar basit. Elbette, bunu günlük yaşamda gerçekleştirmek, herhangi bir dindar kişinin size söyleyebileceği gibi basit değildir.

İlahi emir/buyruk teorisi, bir şeyi etik bir şekilde yapmanın yolunun, ilahi bir şahsiyet ne yaparsa ya da size nasıl yapılmasını söylediye o olduğunu söyler. Birçoğu kutsal metinler şeklinde ortaya konmuştur, fakat her şeyi orada bulamazsınız, özellikle de değişen dünyadaki modern problemler için cevapları. Bu nedenle, tartışma ve müzakere açısından ilahi emir/ buyruk teorisi de diğer etik ekolleri kadar karmaşık ve derindir.

TANRI’NIN SÖZLERİ

Etik ekollerinin çoğu, bir eylemin ahlaki olup olmadığını değerlendirirken etkin birkaç farklı kriter belirlemektedir. Mutluluk, top-rak yasası, bir eylemin nesnel olarak ahlakiliği ve zararı sınırlamak gibi şeyleri içeren değişken bir ölçek kullanırlar. Buna karşın, ilahi emir/buyruk teorisi tüm bunları reddeder, çünkü açıkça hiçbir

Tanrı'nın sözü kadar önemli değildir. İlahi emir/buyruk teorisinde, bir eylemin ahlaki olup olmadığı yalnızca Tanrı'nın bu konudaki yargısına dayanarak değerlendirilir. Örneğin, eğer Tanrı hırsızlığın yanlış olduğunu söylüyorsa, o halde hırsızlık yanlıştır. Üstelik, ahlakiliğin devreye girdiği yerler de dahil olmak üzere, gri alanlara dair konuşmak için hiçbir etik tartışma alanı yoktur. Örneğin, hırsızlığa dönelim. Bu varsayımsal senaryoda hırsızlık tümüyle yanlış olduğu için, çalmak yanlıştır, nokta, bu açıktan ölmek üzere olan bir çocuğu beslemek için bile olsa.

Augustinus ve İlahi Emir/Buyruk Teorisi

Augustinus (354-430), Hristiyan Kilisesi'nin gelişiminin erken döneminde yaşamış bir filozof ve teologdu. Erken dönem Hristiyan öğretilerini Yeni-Platonculuğun bazı unsurlarıyla birleştirdi ve ilahi emir/buyruk teorisinin temellerini, “çünkü Tanrı öyle dedi” gibi aşırı basit bir fikrin ötesinde detaylar ve gerekçeler sunarak felsefi bir çerçevede ortaya koydu. Augustinus'a (sonrasında Roma Katolik Kilisesi sayesinde Aziz Augustinus) göre etik, insanların sonsuza dek peşinde koştukları mutluluğu sağlayan “yüce” iyiliğin arayışı olarak tanımlanabilir.

DİNE KARŞI TANRISALLIK

Kesin mutlaklara sahip olan ve ortak bir zemin (bazı felsefi meseleleri isimlendirmek için niyet veya semantiğin önemi) oluşturma endişesinde olmayan bir ahlak teorisi bulmak biraz ferahlatıcı olsa da, inanılmaz derecede siyah ve beyaz [herhangi bir gri alandan tamamen yoksun] olduğu için ilahi emir/buyruk teorisi pek de uygulanabilir bir teori değildir. Karmaşık ve çetrefilli olduğu –güçlü bir ilahi varlığa inananlar tarafından bile– neredeyse evrensel olarak kabul edilmiş bir dünyada böylesine çift yönlü bakmak, yaklaşmak ve eylemek idealizmin özüdür.

İlahi emir/buyruk teorisi din değildir ya da en azından tam olarak değildir. O, bir din ilkesidir. Modern, örgütlü dinlerin dogmalarında kesinlikle ilahi emir/buyruk teorisinin bir unsuru vardır, ancak ahlak felsefesinin yanı sıra incelikli yaşam kuralları, kültürel ve toplumsal tarihler ve teoloji sistemleri de sunarlar. Yirmi birinci yüzyılda çok az din, ahlaki ve etik eylemlere “evet/hayır” yaklaşımını getirir. Bu, dünyanın doğası ve yaradılışında eli olduğuna inanılan dinlerdeki Tanrılık hakkında yüzyıllardır süren tartışmaların bir sonucudur. Bununla ilgilenmeye devam eden çevrelerdeki dinsel düşünce, dünyada çok az siyah ve beyaz olduğunu kabul etmekte felsefeye ayak uydurmuş olanlarınkidir. Örneğin, öldürmeyi ele alalım. Cinayet, Hristiyanlıkta kötü olarak kabul edilir, ancak papazlar ve rahipler savaş zamanlarında işleri öldürmek olanlara huzur ve rehberlik sağlamaları için askeri birliklere yerleştirilirler. Her şeyin katmanları vardır ve ilahi emir/buyruk teorisi bunun kabul edilmesine her zaman izin vermez.

EUTHYPHRON İKİLEMİ

Euthyphron ikilemi, ilahi emir/buyruk teorisinin (ancak dayandığı dinlerin değil) kusurlarını gösteren bir klasik etik alıştırmadır. Antik Yunan filozofu Platon’un Euthyphron adlı bir Atinalı ile olan diyalogunda özetlenen bu ikilem, bir eylemin mutlak saflığına karşı niyet şeklindeki etik soruya odaklanır. Örneğin, ilahi emir/buyruk teorisinin iddia ettiği gibi Tanrı yasakladığı için mi cinayet yanlıştır? Yoksa bunun tam tersi midir –Tanrı cinayeti yasaklamıştır, çünkü başkalarının canını almak doğal olarak yanlıştır mı? Euthyphron ikileminde Platon ikincisini savunur: Adil ve ahlaklı bir Tanrı öne çıkar ve yanlış olan bir eylemi yasaklar, çünkü bu eylem doğal olarak yanlıştır ve Tanrı ilahi kaslarını germek için sadece bir egzersiz yaparmışçasına beyanda bulunmaz.

Bununla birlikte, bu ilahi emir/buyruk teorisine ya da en azından var olma ihtiyacına çomak sokar. Eğer belirli eylemler, Tan-

rı'nın onları nasıl değerlendirdiğine bakılmaksızın ahlaki veya ahlak dışı ise, o zaman Tanrı gereksizdir. Bu eylemler ahlakidir ya da ahlak dışıdır ve bunları ilahi bir şekilde emreden (ya da yasaklayan) Tanrı ile hiçbir ilgisi yoktur. Kısacası, ilahi emir/buyruk teorisi ahlak felsefesinin yaptığı şeyi –nesnel olarak hangi ahlakın hakiki olduğunu belirlemeyi– yapmaz, bunun yerine, eylemlerin “Tanrı öyle dedi” dışında bir gerekçeye ihtiyacı olmadığını söyleyerek etik motivasyonun altını oyar.

TÜMÜYLE ÖZNEL

İşin tuhafı, ilahi emir/buyruk teorisi bir tür ahlaki relativizmdir. Bunun nedeni, ahlakiliği belirli bir dinin figürlerine bağlarken, aynı zamanda etik kararları da öznelleştirmesidir. Ahlaki relativizmde olduğu gibi, bir kültür için doğru olan bir başkası için olmayabilir. Bu ilahi emir/buyruk teorisinde doğru olarak kabul edilir, çünkü doğru da yanlış da dünyada tamamen dışsal bir güç olarak Tanrı'ya bağlıdır. Bu aynı zamanda gerçekte olabileceklere dair bir etik ortaya çıkarır: Görüşler. Eğer Tanrı, $2 + 2 = 4$ gibi bilinen bir gerçeğin yanlış olduğunu söyleseydi, nesnel ve empirik olarak yanlış olsa bile, ilahi emir/buyruk teorisinin ilkeleri altında bu ifade doğru olacaktı. Başka bir deyişle, bu ahlak felsefesinde Tanrı'nın emri/buyruğu olmaktan başka hiçbir şeyin ölçütü veya yargısı yoktur.

THOMAS AQUINAS VE DOĞAL HUKUK/ YASA ETİĞİ

Doğal Olanı Yapmak

Doğal hukuk/yasa etiği, ipuçlarını doğanın yöntemlerinden ve doğal dünyadan alan bir ahlak felsefesi yaklaşımıdır. Şimdi, bu tabi basitçe “doğal olan”ı yapmamız gerektiği anlamına gelmez. Yine de tanımlamak oldukça zordur; pek çok etik ve felsefe “doğa”nın ya da “insan doğası”nın ne olduğunu ve bu doğanın değiştirilebileceğini, geliştirilebileceğini veya gelişmeye zorlanabileceğini anlamaya çalışmakla ilgilenir. Buna karşın, doğal hukuk/yasa ahlak teorisi ekolünde fikir, insan davranışını yöneten ahlak standartlarının veya beklentilerinin nesnel olarak insan doğasından ve bu dünyadan türetilmesi gerektiğidir. Bu şekilde davranırız, çünkü bu bizim davranış tarzımızdır. Doğal hukuk/yasa teorisi taraftarları, bunun ne anlama geldiğini öğrenmenin ve onu politikadan hukuka ve dini dogmaya kadar her şeye uygulamanın en iyisi olduğuna inanırlar. (Başka bir şekilde, yani daha müstehzi bir şekilde ifade edersek, bu teori kötü davranışları “erkek erkektir” maksimiyle ifade edecek kadar kibirli ve duygusuzdur.)

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Aynı anda tüm bilgiye sahip olamayız. Önce inanarak başlamalı; sonra kendimizi bu kanıtlarda ustalaşmaya yönlendirilebiliriz.”

—Thomas Aquinas

HUKUKUN/YASANIN FARKLI TÜRLERİ

Doğal hukuk/yasa teorisinin ön saflarında Thomas Aquinas'ın (1225-1274) yazıları bulunmaktadır. Bizim ne isek o olduğumuzu

ve nasıl davranıyorsak öyle olduğumuzu beyan etti, çünkü Tanrı ya da en azından Hıristiyan Tanrı anlayışı bizi böyle yapan şeydir.

Ana metinlerinden biri olan *Summa Theologica*'da Aquinas, evreni ve içindeki her şeyi yöneten dört tür doğal hukuk/yasa olduğunu varsayar. Bunlar ebedi hukuk/yasa, doğal hukuk/yasa, insani hukuk/yasa ve ilahi/Tanrısal hukuk/yasadır.

- **Ebedi hukuk/yasa**, evreni ya da Yunanca Kosmos'u düzgün çalışma düzeninde tutan şeydir. Daima olduğu ve daima olacağı gibi, Tanrı'nın zihninde (Aquinas'ın Logos dediği kişi) diyor Aquinas.
- **Doğal hukuk/yasa**, rasyonel yaratığın (insanın) ebedi hukuk/yasaya katkısı ve katılımıdır. Aquinas, bu şeylerin uğultusunun doğal düzenine yardımcı olma yeteneğinin rasyonel varlıklar olarak üzerimize damgalandığını iddia eder.
- **İnsani hukuk/yasa**, temel olarak insanlığın özü olan doğal hukuktan/yasadan farklıdır. Bununla birlikte, insani hukuk/yasa, insan topluluklarında işleyen ahlak-temelli dünyevi yasalardır.
- **İlahi/Tanrısal hukuk/yasa**, ebedi hukuk/yasanın uygulananıdır ve Aquinas, bunun tümüyle Tanrı'nın iradesi olduğunu söyler ve açıkça Eski Ahit ve Yeni Ahit'te ortaya konmuştur.

TANRISALLIĞIN/İLAHİLİĞİN ÖNEMİ

Aquinas'ın dördüncü yasası, yani ilahi/Tanrısal yasası belirli bir eylem planı sunar. Tıpkı normatif etikle deskriptif/betimsel etik arasındaki fark gibi, ebedi hukuk/yasa ile ilahi/Tanrısal hukuk/yasa arasındaki fark da teoriye karşı eylem meselesidir. Aquinas, ilahi/Tanrısal hukuk/yasanın (ve Hıristiyanlık ve *İncil*'in) çok önemli olduğunu savunur; çünkü insanlar doğamızın bir başka yönü, yani doğuştan gelen kararsızlığımız ve yetersizliğimiz nedeniyle doğru davranma konusunda ilahi/Tanrısal bir rehberliğe ihtiyaç duyarlar.

Aquinas ayrıca, açıkça iyi bilinen bayat etik argümanları ortaya koyar: Eylemlerimizin sonuçlarının farkında olmalıyız.

Thomas Aquinas Üzerine (1225-1274)

Thomas Aquinas veya Katolik Kilisesi içinde bilinen adıyla Aziz Thomas Aquinas, hem bir teolog hem de bir filozoftu. Yazılarında, Hristiyanlık öğretisini ve inançlarını akıl ve rasyonalite kavramlarıyla benzersiz bir şekilde birleştirdi. Böylece, hem kültürel dini geleneği hem de kilise dogmasını birleştiren, neoklasik, mantık-temelli Aristotelesçi Skolastik felsefi hareketin bir ayağı olduğu kadar, Thomasçılık olarak adlandırılan teolojik yaklaşımın da bir ayağı olarak görülür.

ETİK RELATİVİZM

Tamamen Evrensel Olarak Belirli

Etik relativizm, ahlak felsefesinde ilginç bir kavramdır, çünkü karşılaştırmaların yanı sıra tamamen çelişkilerden oluşur. Bu teori, etğin evrenselliğini kabul ederken, aynı zamanda ve hem bireylerin hem de içinde yaşadıkları toplumun etik ihtiyacını da kabul eder, ki problem de budur. O kadar çok etik düzen ve kural vardır ki, insanın tüm varoluşunda evrensel etik hakikatleri bulmak imkânsız olmasa bile oldukça zordur. Örneğin, öldürmeyi ele alalım: Kimi toplumlar (veya bireyler) bir başkasının hayatını almayı kınanacak bir şey olarak görebilir. Başka bir toplum (veya birey) de, –örneğin savaşta ya da bir kaza sonucu– öldürmeyi haklı çıkarabilir. Bir başka toplumsa, belki de yüzyıllar öncesinden savaşçı bir toplum, bir başkasının hayatını almanın tümüyle iyi bir şey olduğunu düşünebilir. Ahlak filozoflarının da hemfikir olacağı gibi, her eylem kendi koşullarına bağlıdır ve bir kültürü diğerinden ayıran da bu çeşitli koşullardır. İşte bu etik relativizmdir; yani dünyanın her yerinde, her zaman ve tüm insanlar için evrensel olarak geçerli hiçbir ahlak ilkesi bulunmaz.

UYGUN OLDUĞUNDA

Bir kültür, zaman içinde temel değerlerini, erdemlerini ve ilkelelerini geliştirir. Bir kültür diğer kültürlerden bağımsız olarak gelişir ve her kültürün değerlerinin, erdemlerinin ve ilkelerinin genel olarak o toplumun ihtiyaçlarına uygun olduğu varsayılır. Bu nedenle, bir etik kod (ya da sahip olduğunuz her neyse) bir toplumdan diğerine uygulanamaz, çünkü bu kodlar, tabiri caizse özel olarak üretilmiştir. Zaten bir kültürün kodları başka bir kültür için çok da anlam taşımaz. Örneğin, Japonya'nın feodal kodu, günümüz Ame-

rika'sında bir etik kod olarak pek bir şey ifade etmez. Farklı bir kültürden ve farklı bir zamandandır.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“‘Kötülük’ ve ‘erdem’ sözcükleri bize yalnızca yerel anlamlarını sunar. Ne kadar tuhaf gelse de, hiçbir eylem yoktur ki, hakiki bir suç ya da gerçek bir erdem olarak adlandırılsın. Her şey âdetlerimize ve içinde yaşadığımız çevreye bağlıdır.”

—Marquis de Sade, *The Immortal Mentors* (1796)

Bu, evrensel etik hakikatleri araştırmanın büyük ölçüde beyhude olduğu ve etiğin geliştirilmesindeki asıl işin, belirli bir toplumdaki birey veya o toplumun kendisi için etik kodlar ortaya koymak olduğu anlamına gelir. Etik farklı zamanlara uygulanamaz ve uygulanmamalıdır, çünkü tamamen görelidir ve açıkça, bunu yapmak adil olmaz.

HUZURLARINIZDA BİLİM

Nihayetinde, son derece öznel, kusurlu ve hatta soyut olan ahlaki relativizm diğer pek çok ahlak felsefesinden farklı olarak, bilim ve tarihten belirli bir destek alır. Bir antropolog, bir kültürden diğerine büyük ölçüde değişen çok sayıda davranışı kabul edilebilirlik spektrumunda gösterebilir. Örneğin, poligamiyi [çok eşliliği] ele alalım. ABD’de çok sayıda eşe sahip olmak yasadıışıdır ve her ne sebeple olursa olsun böyle bir davranışın ahlaksızca olduğu şeklindeki yaygın etik görüşü yansıtmaktadır. Belki poligami Batı’nın geleneksel yaşam tarzı olmadığı için yasaktır; belki de yasaktır, çünkü 1800’lerde bunu uygulayan bazı dini grupların, başka nedenlerden dolayı da tuhaf oldukları düşünüldü ve bu davranış da açıkça bunun bir örneğiydi ve bu nedenle poligami kültürün büyük bir bölümü tarafından tamamen yasaklandı.

Ahlaki relativizm, bağlamı hatırlamamız için bizi uyarır. Bu dini gruplar 1800'lerde poligamiyi tamamen kabul edilebilir buluyor olabilirlerdi, çünkü başka türlü toplumlarını devam ettiremezlerdi. Bu nedenle, onlar için poligami biyolojik ve dogmatik bir zorunluluktur. Kulağa ne kadar rahatsız edici gelse de, poligami eylemi, göz yumulduğu ya da kınandığı tüm topluluklar nedeniyle basitçe ahlaksızlık olarak sayılamaz. Antropoloğumuzun bize hatırlatabileceği gibi, bunun başkaları için değil de bir kişi veya bir grup için iyi bir şey olduğunu düşündüğümüzde bir etik gri alana girmiş oluyoruz.

RELATİVİZM PROBLEMLERİ

Biraz önceki örnekler gibi tüm bu karşıt kanıtlara rağmen, büyük etikçiler bu etik relativizm fikrine inanmıyorlar. Bunun nedeni, doğası gereği akademik olarak etik arayışın, ne kadar belirsiz olursa olsun, insan olmanın ne anlama geldiğinin evrensel hakikatlerini bulmak konusunda olmasıdır. Etik relativizmin reddedilmesi, eylemlerin kendilerinin altında yatan ahlak ilkeleriyle de ilgilidir. Buna bir örnek olarak, yaşlıları kocayınca öldürmek verilebilir. Bir toplum bu eylemin iyi olduğunu düşünürken başka bir toplum öyle düşünmeyebilir, ancak ikisi de böyle yapmalarının bir nedeni olduğu konusunda hemfikir olabilirler. Yaşlıları öldüren bir toplum bunu altta yatan bir ilke nedeniyle yapar; belki dini inançları onlara, eğer hâlâ fiziksel olarak aktifken giderlerse öbür dünyanın daha eğlenceli olacağını söylüyordur veya belki de bu cinayetleri, ileri yaşların acılarını ve utançlarını önleyen bir merhamet biçimi olarak görmüşlerdir. Kısacası, onlar da yaşlılarının refahını önemserler. İkinci toplum da yaşlılarını önemser ve bunu, vakitleri geldiğinde doğal olarak ölmeleri için onları yalnız bırakarak gösterirler.

Üstelik, anti-relativistler bir topluma bunun yanlış ve ahlaksız bir şey olduğunu açıkça haykırabilirler. Bu eleştirilere göre bazı ey-

lemeler özünde yanlıştır ve böyle bir durumda da o toplumun eylemin iyi olduğunu düşünmesinin bir önemi yoktur. Örnek olarak köleliği ele alalım. Bu günümüz Amerikalılarının, İç Savaş öncesi dönemde, ki o zamanlar pek çok ülkenin bunun iyi bir şey olduğu şeklindeki inancına rağmen, köleliğin yanlışığlığı nedeniyle içinde bulunduğu kahredici durumdur. Kölelik yanlıştır ve bazı insanların bugün veya tarihin belli bir zamanında bunun iyi bir şey olduğunu düşünmesi önemli değildir. Mesele, mutlakları açıklayarak, etik relativizmin doğruluğunu sorgulamamızdır.

AHLAKİ REALİZM VE ANTİREALİZM

Katı Hakikatler ve Yapılar

Ahlak felsefesi ya da etik başlığının altına düşen çoğu konu, uygulamalı etik veya normatif etikle ilgilidir. Bu konulara yönelik araştırmalar hangi belirli eylemlerin ve güdülerin ahlaki ya da ahlak dışı olduğunu bulmaya çalışır. Metaetik, bu ahlakın oluşumuna bakan bir felsefe dalıdır. Doğâ, yapı, tarih ve ahlakın yapı taşlarıyla ilgilidir.

AHLAKEN GERÇEKÇİ OLMAK

Baskın bir metaetik konu, aynı zamanda ahlaki nesnelcilik olarak da adlandırılan ahlaki realizmdir. Takipçileri, etik söz konusu olduğunda çok az relativizmin, bireyselliğin veya koşulun olduğunu savunurlar. Daha ziyade, değişmez ahlaki hakikatlerin ve evrensel ahlaki değerlerin olduğunu varsayarlar; ve bir bireyin veya topluluğunun ortak kabullerini veya reddedişlerini dikkate almaksızın nesnel olarak iyidirler.

Ahlaki realizmin sahip olduğu önemli bir avantaj da yaklaşımının neredeyse matematiksel veya bilimsel olmasıdır. Doğruya karşı doğru olmayan ya da gerçek veya gerçek olmayan fikri, bunun içine mantığı dahil ederek, gerçekten ahlaki olup olmadıklarını görmek için ahlaki ifadelere uygulanabilir. Bu nedenle, çoğu zaman felsefi durumlarda olduğu gibi, birden fazla şeyin doğru olması için yer yoktur. Gelişmeye veya esnemeye pek de yer kalmayacak kadar doğrusal, katı bir bakış açısı. (Bu vesileyle, oldukça katı veya dar dünya görüşleriyle bilinen filozofların bazıları, Immanuel Kant, Karl Marx ve Ayn Rand ahlaki realistler olarak kabul edilebilir.)

Açıkçası bu yaklaşımla ilgili problemler vardır; ahlaki realizm, bir eylemin ahlakiliği üzerine (en azından kendi iç mantığı üze-

rinden) bir tartışma ortaya koyabilse de, sorunun ilk başta nasıl ortaya çıktığını açıklamak için çok az şey yapar. Üstelik, ahlaki gerçekler bilimsel, matematiksel veya tarihsel gerçekler gibi gerçek değillerdir; çünkü gözlemlenemezler. Ahlaki bir gerçek gözlemlenemezse, incelemek için gerçekten de bilimsel yöntem kullanılmaz, çünkü gözlem bu yöntemin çok önemli bir bileşenidir.

ETİK NATÜRALİZM/DOĞALCILIK

Ahlaki realizm iki ana değişkene ayrılır. İlki etik natüralizmdir. Bu teori açıkça tanımlanabilir kavramların ahlaki olarak kabul edilebilir veya kabul edilemez olduğuna ve bunun sadece onların doğasının bir parçası olduğuna dayanır. Bunlar ahlakilikle ilgili soğuk, katı hakikatlerdir ve bireysel olarak insanlar bunları izlemeyi seçse de seçmese de nesnel olarak hakikatlerini korurlar. "İyi" ya da "doğru" gibi etik terimler veya gösterenler olmadan, doğal özellikler olarak ifade edilmelidirler. Onlar sadece "onlar"dır, hiçbir yargıda bulunmadan. Etik natüralizm, belirli etik kavramların sadece doğanın bir parçası olduğunu ve hem insanlığın hem de doğal dünyanın gözetilmesinin bu konudaki bilgimizi artıracaklarını varsayar. Bu açıdan etik, bir tür bilim olabilir.

Eleştirmenler, eleştirilerini yapıyorlar ve hepsi, özellikle anlambilim açısından bu iddiayla ilgili bazı problemler yaşıyorlar. İngiliz filozof G.E. Moore (1873-1958), örneğin etik terimlerin doğası gereği yüklü sözcüklerden oluştuğunu ve mesela, bir şeyin nesnel olarak iyi şeklinde tanımlanamayacağını, çünkü iyinin "pozitif" bir sözcük olduğunu söylemiştir. "İyi" bir jeologun bir kayayı veya dağı ifade etmek için kullanabileceği tanımlayıcı sözcükler gibi tarafsız sözcüklerle tanımlanamaz. Bu potansiyel engelle "doğalcılık yanılığı" denir ve "iyi" gibi kavramlar tamamen tanımsız bırakılmalıdır.

ETİK NATÜRALİST-OLMAYAN VE SEZGİCİLİK

G.E. Moore, etik natüralizme cevap olarak, etik natüralist-olmayan denilen bir etik öğretinin oluşturulmasına yardım etti. Bu öğretinin en önemli noktası, etik ifadelerin yalnızca etik olmayan bir ifadeye indirgenemeyecek önermeleri gerçekten ifade edebilmesidir. Örneğin, "kötü" gerçekten tanımlanamaz ve hatta ölçülemez, çünkü kendisiyle eşanlamlı olanlar dışındaki sözcüklerle tanımlanamaz. Bununla birlikte, etik natüralizm hâlâ etik natüralist-olmayanla ilişkilidir ve ahlaki realizmin ebeveynliğini paylaşırlar, çünkü Moore'un iddia ettiği gibi insanlar hâlâ, en azından soyut olarak, bazı şeyleri "doğru" veya "yanlış" veya bazı ahlaki özelliklerin nesnel hakikati şeklinde adlandırmaktan başka çaremiz olmadığı konusunda keskin, neredeyse sezgisel bir farkındalığa sahip görünüyorlar.

Ahlaki realizm, etik natüralizmi doğurdu, etik natüralizm etik natüralist-olmayanı doğurdu ki o da etik sezgicilik olarak adlandırılan başka bir değişkeni doğurdu. Sonuncusu, epistemolojik problem olarak adlandırılan etik natüralist-olmayandaki doğal probleme değinmeye çalışmaktadır. Epistemoloji, bilginin doğası üzerine yapılan çalışmadır ve problem, eğer bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu bilmek imkânsızsa, o zaman iyiyle kötüyü ayırmanın da potansiyel olarak imkânsız olmasıdır. Ve eğer bunu yapamazsak, herhangi bir ahlaki eylemi veya ilkeyi nasıl savunabiliriz? Sezgi, etik sezgiciliğin doğal olarak büyük bir parçasını oluşturur ve insanların, ahlaki sezgi denilen, her birimize, ahlaki özelliklerimiz ve hakikatlerimiz olduğunu söyleyen özel bir yeteneğe sahip olduğunu varsayar; yani ahlaki hükümlere veya eylemlere yol açan doğru ve yanlış duygusu. Başka bir deyişle, bu bizim vicdanımızdır.

G.E. Moore (1873–1958)

Moore, kariyerinin çoğunu Cambridge Üniversitesi'nde yazarak ve ders vererek geçirdi, Ludwig Wittgenstein ve Bertrand Russell gibi

daha iyi tanınan filozofların çağdaşı ve iş arkadaşıydı. Üçünün de aynı kurumda ders verdiği dönem, “Cambridge felsefesinin altın çağı” olarak anılır.

ANTİREALİZM

Ahlaki realizm pek çok nesnel ahlaki değer olduğunu öne sürdüğü için ahlaki antirealizm de, ki ahlaki irrealizm de denir, bunun tam tersini savunan metaetik bakış açısıdır: Hiçbir şekilde nesnel, bağımsız olarak doğru ahlaki değerler yoktur. Antirealizm, çeşitli felsefe biçimlerini ve etik düşünce okullarını kapsayan büyük bir şemsiyedir. Örneğin, ahlaki özelliklerin var olduğunu reddetmek için kullanılmasının yanı sıra, bireysel yorumlamaya ve kullanıma bağlı olmakla birlikte ve tamamen insanlara ve onların eylemlerine bağlı olmalarına rağmen, bu kavramın var olduğunu reddetmek için de kullanılabilir.

Ahlaki antirealizmin pek çok alt grubu ve onların da alt grupları vardır. Şunları içerirler:

- **Etik Öznelliklik.** Bu teori, ahlaki ifadelerin yalnızca bir dış gözlemcinin düşüncesi veya bakış açısına göre doğru veya yanlış yapılabileceğini savunur. Bu, açıklamanın yardımcı olmaktan çok ahlaki ifadenin nesnel doğasını bulanıklaştıracak anlamına gelir.
- **Ahlaki Relativizm.** Bu ekolde ahlaki olarak doğru bir ideal toplumun onayıyla ulaşılır. Bu, farklı toplumların farklı etik ölçütlere sahip olduğu şeklinde genişletilebilir; ancak yine de, doğuştan gelen ahlaki mutlakların yoktur.
- **İlahi Emir/Buyruk Teorisi.** Bir şey, ilahi bir şekilde öyle düzenlendiği için “doğru” ya da “iyi” olur. Din ve ahlakın kesiştiği yer burasıdır; bu teorinin takipçileri, iyi ve kötünün hakemi olan doğaüstü bir Tanrı’ya inanırlar.

- **Bireyselci Öznelcilik.** Bu Teoriye göre, her toplum veya kültür sadece kendi ahlak ölçütlerine sahip olmakla kalmaz, dünya-daki her insan “iyi” veya “kötü” davranışları neyin oluşturduğuna dair kendi değişken ölçeğini izler.
- **İdeal Gözlemci Teorisi.** Bu teori varsayımsal, idealize edilmiş bir gözlemcinin görüşünü varsayar. Bu gözlemci rasyonel ve kusursuz bir akıl yürütme becerisine sahiptir ve eylem, ahlaki olup olmadığını belirlemesi için gözlemcinin değerlendirmesine sunulur. Gözlemci bu eylemi onaylar mıydı? Eğer “kitaba uygunsu” tabi ki evet, eylem ahlakidir.

BÖLÜM 6

DOĞU AHLAK FELSEFELERİ

Batı geleneğinde etik, daha geniş ve yaygın bir felsefe alana uygun bir alt tür olarak görülmektedir. Etik, evrensel ilkeleri günlük yaşamdaki durumlara pratik olarak (teoride) uygulayabileceğimiz yolları ifade eder. Avrupa ve Amerika'daki baskın Yahudi-Hristiyan etiği nedeniyle, felsefe akademik ve zihinsel çevrelerde yer almak için dinle uğraşmak zorunda kalmıştır. Öyle ya da böyle felsefe inançtan doğmuştur ve Avrupa ve Amerika'daki filozoflar yüzlerce yıldır ya isteyerek ya da zorla, insanın hakiki doğası hakkındaki fikirlerini dinlerinin Tanrı, evren ve insan doğası hakkında doğru olduğunu söyledikleriyle uzlaştırmaya çalıştılar.

Ancak, dünyanın Hindistan, Çin, Japonya ve Orta Doğu'yu içeren ve toptan Doğu olarak adlandırılan büyük bölümünde bunun tam tersi doğrudur. Doğu'da din felsefeden çıkmıştır. Örneğin, Budizm büyük dünya dinlerinden biri olarak görülür, Fakat gerçekte bu, Buddha olarak bilinen ölümsüz veya Tanrısal olmayan bir filozofun, evrenin sırlarını çözdüğü düşünülen bir adamın öğretilerine dayanan manevi bir sistem ve yaşam planıdır. Taoculuk aynı zamanda, karşıt güçlerin her şeyi kontrol ettiği ve bu değişimin daimi olduğu fikrine dayanan bir manevi sistemdir, din değildir ve bunu böyle kabul etmeli ve bu çerçevede yaşamalıyız.

Doğu ile Batı felsefeleri arasında elbette daha fazla fark vardır. Bir bakıma, Doğu'dan çıkan felsefeler Batı felsefelerine göre daha

“saf”tır, yani teorik olarak Doğu felsefelerinin Batı dünyasının yüklendiği rekabet ve politikleşmiş dinin gölgeleri olmadan hakikate yaklaşmakta olduğu görülür.

Bununla birlikte Doğu felsefeleri Batı felsefelerinden çok daha eskidir ve Batı felsefesindeki temel kavramların Doğu felsefesindeki formlarından tamamen bağımsız olarak nasıl geliştiğini görmek ilginçtir. Nihayetinde, insan insandır. Nerede veya ne zaman olduğundan bağımsız, hepimiz aynı sorulara sahibiz. Bunun ışığında, belki de gerçekten etik ve ahlak hakkında keşfedilebilecek nesnel hakikatler vardır.

Bu bölümde, eski Doğu’nun en önemli düşünürlerinden bazılarının yaptığı felsefi katkılara ve özellikle bu katkıların etik veya ahlak felsefesi biçiminde nasıl uygulandığına bakacağız. Bu düşünürlerin pek çoğunun kendi teorilerini geliştirdiğini, yonttuğunu ve yaydığını ve bunları 1000 yıldan fazla bir zaman önce yazdıklarını belirtmekte fayda var.

BUDİST ETİK

Istıraplı ve Asil Hakikatler

Batı'da etik sistemlerin kaynağı, Yunan panteist sistemi veya Hristiyanlığın ve Yahudiliğin tektanrıci dünya görüşü gibi dinlerdir. Doğu'da ise, Taoculuk ve özellikle Budizm gibi dinlerin kaynağı ahlaki ve etik sistemlerdir. Üstelik Budizm bir din bile değildir, daha çok düzenli bir etik sisteme, bir yaşam biçimine ve nirvana olarak da adlandırılan insanı nihai hakikatlere, anlayışa ve aydınlanmaya yönlendiren bir "ruhsal gelenek"tir.

Budizm'in kurucusu, vaktiyle Siddhartha Gautama (yaklaşık İÖ 563-483) olarak bilinen Nepalli bir adamdır. Yıllar süren yoğun çalışma, meditasyon ve tefekkür onu, eski Hint Sanskritçe'sinde "aydınlanmış" anlamına gelen bir sözcük olan Buddha'ya dönüştürdü. Fakat "Buddha" ya da "bir Buda" neredeyse her zaman *bu* Buddha'ya atıfta bulunur; çünkü bu onun ruhanilik, felsefe ve etik üzerindeki etkisidir.

Nirvana'ya Ulaşmak

Nirvana sıklıkla "aydınlanma" veya "barış"ın yerine kullanılır, ancak bundan çok daha fazlasıdır. Nirvana, zihnin sonsuz ve ebedi varoluşun hakiki tanımını ve maddi dünyanın boş bir yanılsama olduğunu keşfettiği bir sonraki manevi bilinç seviyesine derin bir dönüşümdür.

Budizm, Güney Asya'da gelişmiş ve yüzyıllarca parça parça kıta boyunca yayılmıştır, çünkü nasıl iyi yaşanacağına yönelik böyle katı bir insani yaklaşım sunar. Henüz Buddha hayattayken, *srama-na* denilen bir hareket yaygındı. Bu, kendini-cezalandırma değilse de, tüm dünyevi zevkleri etkin bir şekilde reddetmeyi ve bunlar-

dan uzak durmayı savunan çileci bir hareketti. Buna karşın, günlük yaşamın çok miktardaki dünyevi hazlarına bir cevap olarak, Buda bugün gelişigüzel bir şekilde Budizm olarak adlandırılan ölçülü, düşünceli, Orta Yolcu bir ruhani yol olarak ortaya çıktı.

DÖRT ASİL HAKİKAT

Budizm'in özünde, Dört Asil Hakikat'in ilanı ve kabulü yatar. Buddha'nın tüm öğretileri esasen cevapladıkları kadar soruya da neden olan bu dört derin mevzuya kadar özetlenebilir:

- Hayat ıstıraplıdır
- İstirap arzulara olan bağılılıktan kaynaklanır
- Arzulara olan bağılılık sona erdiğinde ıstırap da sona erer
- Sekiz Katlı Asil Yol'u uygulayarak ıstıraptan kurtulmak mümkündür

Aydınlanma ya da nirvananın Sekiz Katlı Asil Yol'unun takipçilerinden şu sekiz soyut kurala uymaları beklenir. Bu kurallar etik bir yaşam sürdürmenin erdemlerini tanımlar ki, bu sonrasında doğru bir yöne ve aydınlanmış bir yaşama giden yolu ifade eder. Budizm'in bütün temeli sadece bir dizi tebliğ değildir, özellikle etikle-İlgili [etiğe-İlişkin] çeşitli ilkelerin açıklamasıdır. Buddha, yıllar süren çalışma, tefekkür ve meditasyondan sonra bu sekiz-parçalı yöntemi yarattı. Bu yöntem tam anlamıyla Orta Yol'dur ve Budizm'i diğer manevi ve etik geleneklerden ayırır.

SEKİZ KATLI ASİL YOL

Sekiz basamak temalar halinde gruplandırılmıştır. Sekiz Katlı Asil Yol üzerindeki ilk iki basamak bilgeliğin geliştirilmesine öncülük eder.

- **Doğru bakış:** Budistlerin yaşama bakış açılarının benimsenmesidir. Bu, eylemlerin sonuçlarının olduğu, ölümün yaşamın sonu olmadığı ve bir yaşam içindeki eylemlerin diğerini etkilediği kavramlarını içerir.
- **Doğru azim:** Kişinin hayatını, bedenini, zihnini ve ruhunu nirvanaya ulaşmaya adanmasıdır.

Sekiz Katlı Asil Yol üzerindeki sonraki üç basamak, bu etik talimatların ve gerekliliklerin nasıl yerine getirileceğini içerir.

- **Doğru konuşma:** Sözcükler önemlidir ve zarar verip incitebilirler. Doğru konuşmak yalan söylemekten, aldatmaktan, dedikodu yapmaktan ve gevezelikten kaçınmak demektir. Buddha dürüst, özenle seçilmiş, sevgiyi ve gelişmeyi teşvik eden sözcüklerle, yalnızca gerektiğinde konuşmaya inanıyordu.
- **Doğru eylem:** Bu, Budizm'in Beş Emri (aşağıya bakınız) dışında da var olan az çok bilinçli bir şeydir. Doğru eylem, duyarlı bir varlığa herhangi bir şekilde fiziksel, duygusal ya da ruhsal olarak hiçbir zarar vermeyecek ya da olabildiğince az zarar verecek şekilde davranmak anlamına gelir. (Bu o tek bir böceği bile incitmeyen Budist keşiş hakkındaki eski hikâye mi? Bu, Sekiz Katlı Asil Yol'da basılması gereken basamağa bir örnektir.)
- **Doğru geçim kaynağı:** Kişinin mesleğinde etik olması ve yaşamını huzurlu ve zararsız bir şekilde sürdürmesi gerekir. Buddha özellikle kaçınılması gereken dört meslekten bahseder, çünkü evrene acı eklemekten başka bir şeye yaramazlar: Silah satmak, canlı şeylerin ticareti (kölelik, seks ticareti ve hayvan kesimi dahil), et üretimi ve zehir veya zehirli maddelerin üretimi ya da satışı.

Sekiz Katlı Asil Yol üzerindeki son üç basamak, zihnin daha fazla geliştirilmesine yöneliktir.

- **Doğru çaba:** Birey, temiz ve berrak bir bilinç ve açıklık durumu oluşturmak ve geliştirmek için tüm enerjisi, gücü ve iradesiyle birlikte etkin bir şekilde elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmalıdır.
- **Doğru farkındalık:** Birey, zihninin farkında ve kararlı olmasına izin vermek ve gelip geçici duygularla ya da değişken zihinsel durumlarla dikkatini dağıtmamak için dünyevi ve yüzeysel arzularını bir kenara bırakmak zorundadır.
- **Doğru konsantrasyon:** *Samadhi* olarak da adlandırılır; kişinin berraklık ve aydınlanma noktasına ulaşma konusundaki düşüncelerine etkin bir şekilde odaklanmak ve sonrasında sürdürmek için verdiği bir taahhüttür.

BEŞ EMİR

Buddha'dan miras kalan Beş Emir, bir kişiyi aydınlanma yoluna yönlendirebilecek temel erdemlerdir. Bu erdemler mantralar ya da dualar olarak ifade edilir. Budistler, bu mantralarda tanımlanan uygulamalara bağlı kalmak için sonsuza dek kendilerini eğitirler. Bir Budist bu mantraları kendine hatırlatmak için her gün okuduğu halde, bu uygulamalar kesinlikle sadece Budizmle sınırlı değildir. Takipçileri bu mantraları özgün Sanskritçe veya anadillerinde söylerler.

- **Öldürme.** *Panatipata veramani sikkhapadam samadiyami*, veya "Canlıları yok etmekten kaçınmayı emrediyorum."
- **Çalma.** *Adinnadana veramani sikkhapadam samadiyami*, veya "Verilmeyeni almaktan kaçınmayı emrediyorum."
- **İffetli ol.** *Kamesu micchacara veramani sikkhapadam samadiyami*, veya "Cinsel suiistimalden kaçınmayı emrediyorum."
- **Güzel konuşun ve sözcüklerinizi dikkatli seçin.** *Musavada veramani sikkhapadam samadiyami*, veya "Yanlış konuşmaktan

kaçınmayı emrediyorum.” (Bu kavram, Budizm’deki etik gelişim için çok önemlidir ve Beş Emir gibi Sekiz Katlı Asil Yol’a dahil edilmiştir.)

- **İlaçtan ve alkolden uzak durun.** *Sura-meraya-majja pama-datthana veramani sikkhapadam samadiyami*, veya “Sarhoş edici içeceklerden ve dikkatsizliğe yol açan ilaçlardan kaçınmayı emrediyorum.”

Budizm’de, Buddha da dahil olmak üzere her şeyi kapsayan bir ilahi figür yoktur. Sadece evren, yaşam, sen ve nirvana’ya ulaşma hedefi var. Bir Tanrı yerine, sadece bazı davranışların aydınlanmaya ve bazılarının ıstıraba yol açtığı genel bir evren yasası vardır. Bir davranış sizi aydınlanmaya yaklaşıtıyorsa, etikdir. Eğer bir davranış ıstırap getiriyorsa, etik değildir. Neyse ki, etik kararları çok daha kolay hale getirmeye yardımcı olacak Dört Asil Hakikat, Sekiz Katlı Asil Yol ve Beş Emir vardır.

KONFÜÇYUSÇULUK VE ETİK

Jen ve Li Etkileşimi

Batı'da adının Latince biçimiyle Konfüçyus olarak bilinen Kong Qiu, İÖ 551 yılında Çin'de doğmuş bir filozoftur. Konfüçyus, aile hayatından kamusal hayata oradan da eğitim sistemlerine kadar her şey için aforizmalar ve etik modeller yazdı. Bu en geniş ve her şeyi kapsayan felsefi ve etik çerçevelerden birinin adını taşır: Konfüçyusçuluk.

JEN NEDİR?

Konfüçyusçuluğun temel kavramlarından ikisi *jen* ve *li* olarak adlandırılır. Jen, insanın doğuştan gelen, doğal bir iyilikle özel olarak insan haline getirildiği fikridir. Konfüçyus'un kendisinin dediğine göre, jen temel insani erdem ya da "erdemlerin erdemi"dir ve diğer tüm erdemler de ondan doğar. Gerçi şunu da söyler, birbirine paralel olarak, etik kavramları ölçmek ve herkesi kapsayacak bir şekilde evrenselleştirmek zordur, yani Konfüçyus jen için hiçbir zaman belirli bir tanım vermemiştir, sadece uygulamada tanımlamış ve tarif etmiştir. Konfüçyus için, jen ve ona bağlı tüm nitelikler, yaşamın kendisinden daha önemlidir. Başka bir deyişle, bizim için insanın etik ve doğal standartlarını, yani doğuştan gelen iyiliğini korumak, kişinin kendi kişisel tamamlanmasına yönelik takibinden daha önemlidir. Bu açıdan, jen Batı felsefesindeki "en yüksek iyi" kavramına oldukça benzerdir.

Jen, insan yaşamına itibar kazandırır ve bu iki şekilde gerçekleşir. İlki, jen insanları diğer insanlara karşı nazik olmaya yönlendirir, yani nazik olmak doğal bir buyruktur. Diğeri de aynı şekilde doğaldır: Jen, bireye kişinin ahlaki eylemlerde bulunmasını sağlayan öz-saygıyı verir. Aynı zamanda Konfüçyusçuluk, herhangi bir kişi-

de belli bir miktar jen bulunmadığı gibi herkeste de aynı olmadığını öğretir. Aslında, herkes içinde doğal bir insani iyiliğe sahiptir, ancak bazıları diğerlerinden daha fazlasına sahiptir.

Bununla birlikte, Konfüçyüs aynı zamanda mükemmelliği (ya da en azından buna yakın bir şeyi) elde etme becerimizi eğittiği için daha fazla jen edinmek mümkündür. Kişi nasıl daha fazla jen edinir ve böylece daha mükemmel hale gelir? Jen'i, barışı ve iyiliği bulmak için, bir kişinin kendi ihtiyaç ve arzularını tatmin etmeyi reddederek, bunun yerine başkalarına nezaket ve iyilik getirmeye çalışması daha etik olur. Bu nedenle, insan eyleminin baskın güdüleyicisi veya Konfüçyusçuluğun ilk ilkesi jen'e göre hareket etmek ve jen'i başkalarına da yaymaya çalışmaktır. Bu, başkalarının jen'inin yanında kişinin kendi jen'ini da artırır. Konfüçyus, jen'in açıklanması veya paylaşılması için düzenli bir kültürün veya toplumun gerekli olduğunu fark etmişti.

LI NEDİR?

Konfüçyusçuluğun bir diğer büyük cephesi, li'ye gelelim. Li kazançlar, menfaatler ve şeylerin istikrarlı, hoş bir düzenine yol açan insan eyleminin rehberidir. Li, birinin jen'i paylaşıp yayabileceği sistem veya ahlaki çerçevedir.

Konfüçyus, li sistemini, ilki İlk Duyu olan veya insan ilişkilerine rehberlik eden ya da insanların birbirleriyle mümkün olan en ahlaki şekilde nasıl etkileşime girmeleri gerektiğini gösteren farklı "duyular"a böldü. (Başka bir deyişle, "adabımu'aşeret.") Adabımu'aşeret tamamen insanların birbirlerine karşı açık ve nazik olmalarıdır; olumsuz olanlardan ziyade olumlu sözcüklere ve eylemlere odaklanmakla ilgilidir, ki bu etkin bir şekilde kötü olanları seçmek yerine somut olarak iyi ahlaki eylemleri seçmek demektir. Ve en nazik şekilde davranmak ve kibarca en çok jen'i devretmek için tam olarak en iyi davranış şekli nedir? Konfüçyus, buna Orta Yol

Yasası veya “orta” adını verdi. Konfüçyus için en ahlaki tercih sıklıkla, bir kişinin, herkesin mutluluğunu en üst seviyeye çıkarmak için tam ortadan vurmayı hedeflemesi gerektiği anlamına gelir.

BEŞ İLİŞKİ

Yin’in İlk Duyu’sunun bir diğer unsuru da “Beş İlişki”dir. Konfüçyus bu yolla yine, jen’i en yüksek seviyeye çıkarmak için yapılması gerekenleri öne sürer. Bu bağlamda, Beş İlişki arkadaşlarımızla ve ailemizle olan toplumsal etkileşimimizde en iyi ahlaki eylemlerde nasıl bulunacağımızı nasıl gösterir. Ancak bunlar, Konfüçyus tüm insan ilişkilerini beş kategoriye ayırdığı için evrensel eylemlerden ziyade özel eylemlerdir. Bunlar:

- **Baba ve oğul.** Baba oğlunu sevmeli, oğul babasına saygılı olmalıdır.
- **Ağabey ve kardeş.** Ağabey kardeşine karşı nazik, kardeşse ağabeyine karşı saygılı olmalıdır.
- **Karı ve koca.** Koca karısına karşı “iyi” olmalıdır. Karısı da kocasını “dinle”melidir.
- **Yaşlı dost ve genç dost.** Yaşça daha büyük olan genç olanı gözetmelidir ve yaşça daha küçük olan da diğerine saygılı olmalıdır.
- **Hükümdar ve tebaa.** Hükümdarlar iyi ve adil olmalıdır. Buna karşılık tebaa da sadık olmalıdır.

Yaş fikri neredeyse beş ilişkide de etkindir. Konfüçyus’un yazdığı gibi o çağ –yaşamın uzaması, yaşam tecrübesiyle– hayatlara, kurumlara ve hatta nesnelere değer ve bilgelik sağladığı için “yaşa saygı” olarak adlandırılan bir kavramdır.

Yİ KAVRAMI

Konfüçyus, insanların iyi olmak ve iyi davranmak için sahip oldukları doğal hisse bir isim verdi: *Yi*. Jen'e sahip olmak için *yi*'ye sahip olmak gerekir. *Yi*, insanların sahip olduğu doğal bir histir, çünkü insandırırlar ve bir şeyler yanlış veya doğru olduğu zaman bu ahlaki hisle düşünebilir ve akıl yürütebilir ve daha önemlisi hissedebilirler. *Yi* ayrıca, her durumda yapılacak doğru şeyi bilme şeklindeki doğal becerimizi de içerir. Bu, hem öğrenilmiş hem doğal olan ahlaki bilgelik (ya da *chih*) değildir, ancak sezgidir, sadece *oradadır*. Bir doğru ya da yanlış hissine sahip olursunuz. Ancak nasıl davranacağınız tamamen farklı bir konudur.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Gerçek bilgi, birinin cehaletinin derecesini bilmektir.”

—Konfüçyus

Öyleyse Konfüçyusçuluk, sonuççuluk değil bir deontoloji biçimidir. Niyet veya sonuçtan bağımsız olarak eylemlerin kendisi iyidir. *Yi* hissiyle hareket etmek, jen'i uygulama idealine oldukça yakındır. Bunun nedeni, bir eylem *yi* uğruna yapılırsa –doğuştan gelen bir iyi davranma ahlaki becerisiyle– bu yapılması gereken doğru şeydir. Fakat bir eylem, diğerlerine saygı ve iyiliği yayma arzusu olan jen hissiyle yapılırsa, zaten bu eyleme iyilik ve ahlaki bir niyet kazandırır.

İBNİ SİNA'NIN UZLAŞTIRMASI

Felsefenin Teolojiyle Buluştuğu Yer

Avicenna olarak da bilinen İbni Sina (yaklaşık İS 980-1037), İranlı bir filozof, hekim ve teorisyendir. İslam dünyasında Altın Çağ (Batı'da orta çağ) olarak bilinen bir zamanda yaşadı. Bu süre zarfında İbni Sina gibi insanlar sayesinde matematik, bilim, edebiyat ve daha birçok alanda büyük gelişmeler gerçekleşti. Etik çalışmaları tarihinde önemli bir figür olmasının yanı sıra, erken modern tıbbın da babası olarak görülür. Batı'da İbni Sina mantığı olarak bilinen kendi mantık sistemine ve İbni Sinacılık felsefi okuluna sahiptir.

İsimler Üzerine Bir Not

Batılı matbaaların ve bilginlerin Doğu şahsiyetlerinin isimlerini Batılılaştırması veya Latinceleştirilmesi olağandı. Örneğin, İbni Sina, söylenişi "İbni Sina" ile hemen hemen aynı olan Avicenna olarak biliniyordu. Başka bir örnek de, gerçek adı olan Kong Qiu'nin Latinceleştirilmiş bir hali olan Konfüçyus'dur.

İbni Sina'nın, felsefeye katkılarıyla Batı'daki meslektaşları arasında paralellikler vardır. Örneğin, Batı'daki erkekler etik ve felsefi kavramların araştırılmasıyla dindar bir Hristiyanlığı uzlaştıırken, İbni Sina da aynısını dindar bir Müslüman olarak yapmıştır. Onun felsefesi, özellikle İslam teolojisiyle ve genel olarak rasyonellik, özgür irade ve diğer Platoncu ve Aristotelesçi kavramlar mefhumuyla tektanrıcılığı birleştirme girişimlerini temsil eder.

VAROLUŞ ZİNCİRİ

İbni Sina, 980 yılı civarında, o zamanlar İran'ın bir parçası şu andaysa Özbekistan'da yer alan Afşana'da doğmuştur. Ona evde eğitim ve-

ren bilgin ve üst düzey bir devlet memurunun oğluydu. İbni Sina on yaşına geldiğinde, çok sayıda Arapça şiiri ve Kuran'ı ezberlemişti. On üçünde tıp okumaya başlamış, on altısında ustalaşmış ve çalışmayı çok sevdiği için hastaları (ücretsiz olarak) tedavi etmeye başlamıştı.

Pek çok konuda yaklaşık 450 inceleme yazısı yazdı. 200'den fazlası günümüze ulaşmıştır; bunların 150'si felsefe, 40'ı da fiili olarak tıp çalışmalarıydı. (Bunların arasında, felsefi ve bilimsel bir ansiklopedi olan *Şifa Kitabı* da vardır.) Din henüz nispeten gençken, İslam felsefesinin tanımlanmasına gerçekten yardımcı oldu; İslamiyet'in kurucusu Muhammed 600'lerde yaşamıştır ve İbn Sina'nın çalışmaları sadece 300 yıl sonradır. Toplumun önde gelen bir üyesi olarak, Aristoteles'in, okuduğu ve eleştirdiği ya da daha doğrusu "düzelttiği" çalışmalarına erişebilmişti. Felsefesi, Yeni-Platonculuğu olduğu kadar, Aristotelesçiliği de teolojiyle uzlaştırır.

İşte onun belirlediği şey: Evren, bir fiziksel varlık zincirinden oluşur ve zincirdeki her varlık, doğrudan zincirdeki bir sonraki varlığın varoluşunu sağlar; Tanrı'dan meleklerle ve oradan insanların ruhlarına uzanarak. Ama aynı zamanda sonsuz bir zincirin imkânsız olduğunu söyledi ve bu yüzden zinciri, bu zincir yoluyla, Tanrı'nın ve onun üzerindeki tüm ruhani varlıkların bir özünü içerdiği için basit, kendi kendine yetkin bir varlıkla sonlandırmak zorunda kaldı. Başka bir deyişle, insanlar zincirin son halkasıdır. Bu felsefi olarak ilginçtir; çünkü argüman yalnızca kendi mantığı içinde çalışsa ve dışarıdan bir incelemeye maruz kaldığında dağılsa da, Tanrı'nın varlığını rasyonelleştirmiştir.

İBNİ SİNA MANTIĞI

İbni Sina mantığı, Aristoteles mantığının bir alternatifiydi ve 12. yüzyılda İslami kurumlarda egemen olan sistemdi. Haliyle Avrupa'ya da yayıldı. "Boş levha" için, Latince *tabula rasa* adında bir kavram geliştirdi. Bu, insanın doğuştan gelen veya önceden var olan zihinsel izlenimler olmadan boş bir şekilde doğduğu kavra-

mıdır. Bu kavram doğaya karşı yetiştirme argümanından önce gel-se de, yetiştirme tarafı ağır basar. İbni Sina'ya göre, esasen Tanrı-sallık taşısak da, bu Tanrısallıktan faydalanacak ve onu açıklayacak bir şekilde biçimlendirilmelidir.

İbni Sina, destekleyemeyeceği yerel bir liderle düştüğü anlaş-mazlığın ardından hapsedildiği sırada, Uçan Adam adlı bir düşün-ce deneyi geliştirdi. Bununla insanların kendiliğine dair farkın-dalığa sahip olduğunu ve ruhun gerçek olduğunu gösterdi. Fikir şuydu: Havada asılı olduğunuzu, bir duyusal mahrumiyet depo-sundaymış gibi duyulardan izole edilmiş olduğunuzu hayal edin. Hâlâ kendilik-bilinciniz var ve böylece mantıksal olarak benliğin fiziksel bir forma bağımlı olmadığını "kanıtlıyorsunuz." Bu nedenle, ruh, bilgi veya duyuların aksine, temel veya "verili" bir şeydir.

Alıntılanmaya Değer Sözler

"Tedavisi olmayan hastalık yoktur, sadece irade eksikliği vardır. Değersiz bitki/ot yoktur, sadece bilgi eksikliği vardır."

—İbni Sina

Batılı filozofların Hıristiyanlıkla ve daha geniş felsefi kavramları buna nasıl uyduracaklarıyla boğuşmalarından farklı olarak, İslam etiği, *qadar* (önceden belirlenme), *taklif* (yükümlülük) gibi dini inançların ve insanların, adaletsiz halifeler veya Müslüman yöne-ticiler tarafından sömürülmesinin sorgulanması ve araştırılması sonucu ortaya çıktı. Ancak İbni Sina, ruhun etkin akılla buluşması teorisini geliştirdi. Bu teori, erdemin olduğu kadar en yüksek bil-gelik derecesine sahip olan ruhun nihai mükemmelliğiyle ilişki-lidir. Etkin akıl, etik faillerin eylemlerinin aracı olduğu için özgür irade veya rasyonelliğe benzer ve dolayısıyla dünyayı dolaşır. İn-san hâlâ faniyken aydınlanma ya da mutluluk elde edebilir, ancak aydınlanma, insanlığın zincirin son halkası olduğu ilahi dünyanın, daha anlaşılır bir yansıması olarak tanımlanır.

İBN MİSKEVEYH VE EL GAZZÂLÎ

Orta Doğulu Büyük Etikçiler

Orta Doğu'da İslam'ın büyük Altın Çağı'nın etikçileri arasında Ahmed İbn Muhammed İbn Miskeveyh veya genellikle İbn Miskeveyh (yaklaşık 932-1030) olarak adlandırılan bir filozof vardı. Pers etik geleneğini başlatmasının yanı sıra, Tehzîbu'l-Ahlak adlı bir kitap da yazmıştır. Erken İslami etik yazılarında sıkça olduğu gibi, İbn Miskeveyh'in teorilerinin temeli de Platon'un Doğu'ya yaydığı fikirlerdi. Örneğin, Platon ruhun üç bölüme ayrılmasıyla ilgili yazmıştı: Haz ve refah için iştah, haklı öfke duygumuz ve bilinçli ve rasyonel farkındalık duygumuz. Benzer şekilde, İbn Miskeveyh de ruhu –ya da onun hemen hemen eş tuttuğu, kişinin, ahlaki eyleme yola çan doğuştan gelen saf insanlık duygusunu– pek çok parçaya bölmüştür.

RUHUN DOĞUŞTAN GELEN ERDEMLERİ

İbn Miskeveyh'in ruhun parçaları olarak adlandırdığı şeye, Batılı filozoflar erdemler dediler. Ruhun ilk kısmı, ruhun rasyonel kısmını ve ahlaki açıdan doğru bir şekilde hareket etmenin önemli veya arzulanır olduğu duygusunu temsil eden bilgelik erdemidir. İkinci parça cesarettir. Üçüncü parça, İbn Miskeveyh'in bir ölçülülük veya oran biçimi olduğuna inandığı adalettir. Bununla birlikte, bu üçüncü parça –adalet– yalnızca diğer iki parça meşgul olduğunda ortaya çıkar (ve ruhu uyum ve etik farkındalık mekânına götürür). Başka bir deyişle, ahlaklı eylemlerde bulunmak (ve bu konuda iyi hissetmek) ve haklı olmak için, bireyler ahlaki olarak eğilimli oldukları şekilde davranmak istemelidirler. Eylemde bulunmalarının hayati önem taşıdığını ve sonrasında verdikleri kararın doğru, adil ve yararlı olduğunu hissetmeleri gerekir. Platon ile ilgili olarak, her bölüm Platoncu üçleme ile ilgilidir. Platon'un iştahı İbn

Miskeveyh'in ahlaki olma arzusuna, haklı öfke cesaret erdemine ve birinin rasyonel, adalete derinden hissedilen farkındalığı adalet eyleminin görünüşüne karşılık gelir. Yunan düşüncesiyle olan benzerlikler burada bitiyor. Aristoteles, bu üçlemenin etkili olduğunda erdemlere, erdemli işlere ve erdemli düşüncelere yol açtığını yazmıştır. İbn Miskeveyh söz konusu olduğunda, bu erdemin özü, temeli ve bütünüdür.

İbn Miskeveyh, içsel ahlaki adalet kavramını daha da alt bölümlere ayırır: Adalet, ilahi bir katılım olması gerekecek kadar yüksek bir erdemdir. Bu yüce adalet erdemi, Tanrı'nın yasasına ya da şeriate bağlı kalınarak ifade edilmelidir. Tanrı, ruhun adaleti ve birliği için yapılan şükürleri ait olduğu yere, yani Tanrı'ya geri göndermesi için adaletin sorumluluğunu imamlara (Müslüman liderler) ve halifelere kadar genişletir. Ayrıca İbn Miskeveyh, aslında mutluluk kavramını ve ifadesini Yeni-Platoncu düşünürlerle borçludur. Ona göre teorik olarak mutluluk, yalnızca meşgul ve ahlaki açıdan aktif bir akılla ya da bol kullanılan bir rasyonellikle bağlantılı olarak gerçekleşir, böylece bireyi daha yüksek bir entelektüellik alanına ve dolayısıyla mutluluğa yönlendirir.

EL GAZZÂLÎ

İbn Miskeveyh, Al-Gazzâlî'nin (1058-1111) başı çektiği ardından gelen pek çok etikçiye ilham vermiştir. *The Balance of Action and The Revival of the Religious Sciences* [*Eylem Dengesi ve Din Bilimlerinin Yeniden Canlandırılması*] gibi çalışmalarda El Gazzâlî, İbn Miskeveyh'in fikirlerini genişletmiş ve onlardan mantıklı sonuçlar çıkarmıştır. Burada, İslami bir dünya görüşünü koruyarak, makul miktarda mistisizmle birlikte Platoncu fikirlere dayanan psikolojik temelli, etik bir çerçeve geliştirdiğini söylemektedir.

El Gazzâlî, Platon'un belirttiği en önemli dört temel erdemi koymuştur: Cesaret, ölçülülük, bilgelik ve adalet (bu, aynı zamanda İbn Miskeveyh'in yazdığı ruhun parçalarına karşılık gelir). Fakat

Gazali, onları kaideleri üzerinde yalnız bırakmaz, aksine mutluluğun elde edilebileceği ahlaki olarak doğru bir yol oluşturmak için bazı dini etik-yapılar ekler.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Cihatınızı, göremediğiniz bu on iki düşmana ilan edin: Egoizm, küstahlık, kibir, bencillik, açgözlülük, şehvet, hoşgörüsüzlük, öfke, yalan söylemek, aldatmak, dedikodu yapmak ve iftira atmak. Eğer bunlarda ustalaştı ve yok edebilirsiniz, o zaman görebildiğiniz düşmanla savaşmaya hazır olacaksınız.”

—El Gazzâlî

Dini etik-yapıya yapılan eklemeler, temel erdemleri ve ayrıca başka, daha dünyevi ve makul erdemleri içerir. El Gazzâlî, mutluluğun asıl amaç olduğunu, ancak bu mutluluğun iki parçalı ya da en azından iki türde olduğunu ileri sürer: Dünyevi ve uhrevi. Uhrevi mutluluk, dünyevi mallara ve dört temel cesaret erdemine, ölçülülüğe, bilgeliğe ve adalete, aynı zamanda iyi bir genel sağlık, güç, iyi şans (ya da talih) ve uzun bir ömür gibi bedensel erdemleri ortaya çıkan geçici şeylere de ihtiyaç duyar. Buna ek olarak dışsal değerler de vardır: Rehberlik, iyi tavsiye, yönlendirme ve en önemlisi ilahi destek ve rehberlik (*Kuran*’da hadis olarak bilinir, tıpkı Hristiyanlıktaki Kutsal Ruh gibi). Hem gerçekçi ve hem gizli, erdemlerin tümü bunlardır.

Hepsi birleştirildiğinde, Gazali’nin ahlaki mükemmelliğe giden yolu bireyin Tanrı’ya daha yakın olma ve Tanrı’ya daha çok benzeme arayışıyla aynıdır. Bunu bulmak için iki koşulun karşılanması gerekir. İlki, ilahi yasanın eylemlere ve eylemlerin arkasındaki niyetlere hükmetmesi gerektiğidir. Diğer koşulsu, Tanrı’nın itaat, tapınma, pişmanlık ve minnet gibi şeylerle ifade edilen ilahi otoritenin güzelliği ve gücü için, daima zihinde ve kalpte bulunması gerektiğidir.

TAOCU ETİK

Yin ve Yang

Etik teorilerin çoğu, insanlara bir çeşit etik kodla aşılandıklarını kabul ederler. Diğer teoriler, neyin ahlaki olup olmadığını nesnel olarak belirleyen bir tür ilahi ya da evrensel yasanın bulunduğu inanmaktadır. Ahlak felsefesinin tüm tarihi, etiğin ne kadar doğal, ne kadar terbiye edici olduğunu ve belirli erdemleri benimseyerek veya birbirlerine ahlaki, etik olarak adil bir şekilde davranarak bu hakikatlere nasıl daha da yaklaşabileceğimizi çözmek için akli kullanmaya çalışan filozoflar tarafından inşa edilmiştir.

Ancak eğer bunların tümü tasarlanmış, yapay, zoraki ve nihayetinde doğal olmayan şeylerse ve tamamen insan ruhunda ve bireysellik ve bütünlük duygumuzda bastırılmışlarsa? Bu, İÖ dördüncü yüzyıla dayanan, Çin manevi Taoizm geleneğinin başlangıç noktasıdır. Batılı teoriler, bazen kötü şeyler yapmaya yönelik doğal eğilimimize karşı baskı yapıyorlar (ve bu eğilimler doğal olmalı, çünkü daha iyisini bilsek de bilmesek de, kötü şeyler yapıyoruz). Batı felsefesi, sürekli bir erdem terbiyesini ve sürekli en önemli şeyin ahlaki hakikatler oluşunu desteklemektedir. Taocular bunu reddeder ve bunun yerine "erdem" in ne anlama geldiğinin yanı sıra "doğal" ın da ne anlama geldiğini yeni bir şekilde ele alırlar.

Etik programlar, evreni daima "iyi" ve "kötü" şeklinde basitleştirmeye çalışırlar, böylece ahlaki ideallerin takibi daha kolay olur. Ancak Taoculuk, insan davranışının karmaşık ve hileli doğasında ortaya çıkar.

YİN VE YANG

Taoizm yin ve yang'ın etkileşimi ve incelenmesiyle ilgilidir. Basitçe söylemek gerekirse, bu iki kuvvet, hayatın her alanında doğal

olarak meydana gelen sabit ancak değişen akışları temsil eder. Bu karşıtlıklar pek çok şekilde tanımlanabilir, ancak Taoculuk tam anlamıyla bir şeyleri siyah-beyaz olarak görmektir. Aslında, Taoizm yapılarına uymayan hiçbir şeyi reddetmeden veya dışarıda bırakmadan, hem siyah hem de beyazı kabul etmenin bir yoludur. Taoculukta yin ile yang arasındaki *ilişki*, sadece yin veya sadece yang değil, bu felsefenin özüdür. Örneğin, iyilik hayatın bir parçası olduğu kadar kötülük de öyledir. Haz da vardır, acı da ve bunlar sadece birbirleriyle ilişkili olarak vardırlar. Tıpkı hayat gibi; birbirine bağlı ve birbirine bağımlı olan bu iki karşıt gücün daima sahnede olduğu ilişkiler.

Taoizm'in öncüleri, Batı'nın klasik, geleneksel, normatif etik teorilerinin daima izlenmesi gereken erdemlere ve ilkelere ilişkin katı kurallar ve yönergelerde boğulduğuna inanmış olabilirler. Onlara göre, bu süreç sıklıkla Batı düşüncesinde olduğu gibi son derece doğrusal görünüyordu. Taocular daha iyi bir yola ya da taonun yoluna inandılar.

Tao, basitçe "yol" anlamına gelir. Hangi yol? Platon ya da Kant gibi ustalarinki değil, ama bu yol, bu adamlardan çok daha önce orada olan bir yol. Taoculuęa göre bu, doğanın yoludur. Fakat elbette, doğanın yolunu anlamak zordur, halihazırda tüm ahlak filozoflarının yapmaya çalıştığı şey de budur.

YOL

Muhtemelen *taijitu*'yu daha önce görmüşsünüzdür; yin/yang sembolü, beyazın (yang) siyah bir noktaya ve siyahın (yin) beyaz bir noktaya sahip olduğu siyah-beyaz daire. Eski manevi bir yol için harika bir grafik tasarım. İki renk, daima iki karşıt kuvvet olarak ve kendi yörüngelerinin doğal bir parçası olarak birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduklarını ve birbirleriyle nasıl bağlantı kurduklarını gösterir. Ayrıca kuvvetlerin hareket halinde olduğunu, gir-

dap gibi döndüğünü ve diğerine doğru hareket ettiğini, yani yin'in yang'a ve yang'ın da yin'e döndüğünü fark etmişsinizdir.

Bu, Taoculara göre, evrenin gerçekte nasıl çalıştığını söyler. Doğa, bir dizi karşıtlıktan, yani yin ve yang'dan oluşur. Yine doğa, tıpkı taijitu gibi daima hareket halindedir ve yinler ve yanglar daima birbirleriyle yer değiştirir. Evren, akışkan, birbirine bağlı bir şekilde çalışır. Ne biri olmadan diğeri olabilir ne de biri diğerine üstün olabilir ve birçok yönden dünyanın işleyişi bu şekildedir. Hayatta oldukça ikili/iki taraflı ama aralarında çok fazla hareket olan pek çok şey vardır. Soğuk, karşıtı sıcak olur, ama arada ılıktır. Önce doğar, sonra ölürsünüz, ama arada hayat vardır. Hayatta da geçerli olduğu gibi, hiç kimse hiç yang'a geçmeden sadece yin'de yaşamaz. Hayat hareket halindedir ve insanlar bunu kabul etmeli ve buna göre davranmalıdır.

Peki, eğer evren böyleyse bu etik için ne anlama gelir? Bu, iyiliğin kötülükten daha üstün ya da daha güzel olduğu anlamına değil, yalnızca paranın iki yüzü gibi insan davranışlarının iki yüzü olduğu anlamına gelir. Bu, dünyanın ve içindeki her şeyin doğal yoludur, ahlaka tamamen iyilik veya tamamen kötülük olarak yaklaşmak bir Taocu için işe yaramaz. Kötülük, erdemin eşlikçisidir.

TE'NİN DEĞERİ

Bu, Taocuların erdemi ve kötülüğü aynı şekilde değerlendirdiği anlamına gelmez. Sadece birinin diğerini cesaretlendirip ve geliştirildiğinde gerçekleşeceğini kabul ediyorlar; erdem bu iki seçenektan kesinlikle tercih edilendir. Taoculukta etik ilkelerin etkileşiminin ve uyumunun bir parçası olarak, Taocular *te* olarak adlandırdıkları her canlı varlıktaki potansiyele inanırlar ki bu da bireysel bütünlük anlamına gelir. Tao, her eşsiz şeyde eşsiz bir şekilde ifade edilir ve eğer Taocular hayatı kendi tarzlarında yaşamak isterlerse, o zaman hayatı kendi *te*'lerinden çıkacak şekilde yaşamalıdır.

Bunu yapmak hem erdemli davranmayı, hem de dünyayla ve başkalarıyla doğal şekilde etkileşime girmeyi içerir. Ya da başka bir ifadeyle, uyum içinde yaşamak demektir.

Taoculuğu Kim Yarattı?

Lao-Tzu, Taoculuğun babası olarak kabul edilir, çünkü tarihsel olarak Taoculuğun ilke ve kural kitabı olan *Tao Te Ching*'in yazarı olarak geçer. Bununla birlikte, yirminci yüzyılda pek çok âlim, Lao Tzu'nun mitsi bir figür olabileceğini ve *Tao Te Ching*'in birçok yazar tarafından derlendiğini öne sürdü.

Te'yi, erdemli ve uyumlu bir yaşam sürmek, yani yaşamın ve deneyimlerin değişen akışına açık olmak şeklinde ifade edebiliriz. Hayata, neyin iyi ve neyin kötü olduğunu önceden belirleyen kurallarla yaklaşmak yerine, bir Taocu şu anı yaşar ve te ona ne yapması gerektiğini söylüyorsa o yoldan gider. Bu, Taocuların daha uyurlanabilir bir yaşam tarzına sahip olmalarını sağlar, böylece kararlarını duruma göre değerlendirerek daha iyi verebilirler. Taocuların eylemleri toplumsal yapılarla veya kurallarla şekillenmez; daha ziyade onlar basitçe "yol" tarafından şekillendirilirler.

BÖLÜM 7

ETİK ÜZERİNE OLUMSUZ BAKİŞLAR

Genel olarak etik, bir insanın neden ve niçin iyi eylemlerde bulunması gerektiği üzerine yapılan çalışmadır. Ama bu denklemin sadece bir kısmıdır. Etik, insan davranışını ölçmek ve açıklamakla uğraşır ve hakiki bir insani iyiliğinin varlığına rağmen, kimse insanların karanlık bir tarafa sahip olduklarını inkâr edemez. Bazı filozoflar, etikle ilgili olarak da karanlığın ve olumsuzlukların olduğunu keşfettiler. Örneğin, iyi olmak hayatın bir parçasıysa, o halde “kötü” olmak da hayatın bir parçası değil midir? Ve eğer bencil ya da zalim olmak doğalsa, o halde bencil ya da zalim olmak da etik olarak değerlendirilebilir mi? Bazı filozoflar bu yola girdiler ve diğerlerinin yaptığı gibi, insanlığın her türlü ahlaki ya da ilahi çerçeveden bağımsız bir şekilde var olma olasılığının etik sonuçlarını araştırdılar.

- **Niccolò Machiavelli.** On altıncı yüzyılda, insanları başkalarını manipüle etmek için etiği kullanmaya ve çoğu zaman acımasız bir şekilde iktidarı elde etmek ve korumak için ne pahasına olursa olsun çabalamayı teşvik etti. Niçin? Çünkü bunu yapmak bizim doğamızda vardır.
- **Jean-Paul Sartre.** O, yirminci yüzyılın varoluşçuluğunun ya da yaşamın doğuştan gelen bir anlamı ve insanın hakiki bir

amacının olmadığı düşüncesinin savunucusudur. Önceden belirlenmişliğin olmayışı, tüm insanların özgürlüğe ve seçime sahip olduğu ve kendi şartlarına uygun gördükleri bir hayatı yaşamak için tam ve eksiksiz bir özgür iradeye sahip oldukları anlamına gelir.

- **Friedrich Nietzsche.** Bu on dokuzuncu yüzyıl Alman filozofu, insanın kendi görüntüsünde bir hayat yaratma ödeviyle ilgili yazmıştır; kendini mümkün olduğu kadar mükemmel ve farklı bir insan yapmak ve bu süreçte gelenekleri ve kurumları reddetmek gerekir, çünkü onların modası geçmiştir ve hakiki ahlaki gelişimin önünde engeldirler.
- **Arthur Schopenhauer.** Diğer ahlak filozoflarının çoğundan farklı olarak, bu erken on dokuzuncu yüzyıl filozofu, evrenin, insanların etik olarak nasıl davrandığı üzerinde büyük sonuçları olan, esasen irrasyonel bir yer olduğunu düşünüyordu.
- **Ludwig Wittgenstein.** Yirminci yüzyılın bu önemli filozofu, tüm ahlâk felsefesinin doğruluğunu elinde kullanılmaya hazır olan tek gerçek araçla sorguladı: Sözcükleriyle.

NICCOLÒ MACHIAVELLI

Etigin Karanlık Yüzü

Niccolò Machiavelli (1469-1527), ahlak felsefesinin karanlık, hileli ve manipülatif yüzünü temsil eder. *Prens* gibi ufuk açıcı çalışmalarında Machiavelli, etik kuralların kişisel amaçlar uğruna, özellikle de şöhret, güç ve para gibi gereken neyse ne pahasına olursa olsun kazanmanın ve korumanın bir yolu olarak nasıl araç olarak kullanılabileceğini araştırmıştır. Anlaşılabileceği gibi tartışmalı bir filozoftur, ancak rağbet görmeyen biri değildir, çünkü birçok etikçinin reddetmeyi veya kişinin kendisinde çözüleceğine inanmayı seçtiği, insan doğasının daha karanlık, yadsınamaz tarafına odaklanmıştır.

Machiavelli, Rönesans dönemi İtalya'sında Floransa şehir-devletinde yaşadı ve 1500'lerin başında diplomat olarak görev yaptı. 1512'ye kadar Floransa zengin ve güçlü Medici ailesinin kontrolü altındaydı ve eski muhafızların bir parçası olarak vatana ihanetle suçlandı ve sürgün edildi. 1513'te *Prens'i* yazdı ve istediğini elde etmenin püf noktalarıyla ilgili kendi tavsiyelerini sunarak eseri Lorenzo de' Medici'ye ithaf etti. Ayrıcalık kazanma hilesi işe yaramadı, ama kitap o zamandan beri toplumu yönlendiren kanaat önderlerinin hesapları için fiili bir el kitabı haline geldi. Asıl korkutucu olansa, *Prens'i* kamusal şahsiyetler, politikacılar ve başkalarına üstünlük sağlamak ve iktidarı elde etmek isteyenler için bir rehber olarak nasıl yazdığıdır. *Makyavelce* terimi, entrikacı, güç-delisi davranışları kasteder; çünkü Machiavelli'nin kendisi, insanlara, bu şekilde davranmanın sadece etik olmadığını söylemedi, argümanının gerekçesine göre basitçe böyle olmak zorunda olduğunu söyledi.

KENDİNE HİZMET ET

Bir bütün olarak değerlendirdiğinizde, Machiavelli sonuççudur. 1500'lerin başında yazdığına, eylemlerin yalnızca sonuçlarına göre değerlendirilmesi gerektiği mefhumunu, yani bunlardan ne kazanılabileceğini ilk keşfedenlerden biriydi. Bununla birlikte, Machiavelli diğer sonuççu düşünürlerden ayrılır, çünkü o ne başkaları için ortaya çıkan mutlulukla, ne de eylemin veya failin ya da sonuçların ahlaki sağlamlığıyla ilgilenmiyordu. Machiavelli'nin ifadesine göre endişe edilecek tek şey kendinizsiniz. Machiavelli, bir sonuççu gibi eylemi yargılamadı, çünkü bir tanrıdan gelen herhangi bir ilahi düzende eylemin ahlaki olduğunu ya da bu eylemin sevilen bir erdemden doğduğunu söyledi. Machiavelli, yalnızca ne pahasına olursa olsun gücü elde etmek, o gücü elinde tutmak ve bu gücü korumak şeklindeki nihai sonuçla ilgilendi.

Makyavelci etikte, bireyin gücü ele geçirmesi, teknik açıdan konuşursak, etikdir. Bu, bir amaca yönelik eylemlerin, her ne kadar başkalarına karşı soğuk, duygusuz, hesapçı veya zalim görünseler de, aynı zamanda etik oldukları anlamına gelir.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Bilge adam, ahmağın sonda yaptığını ilk başta yapar.”

—Niccolò Machiavelli

Şüphesiz Machiavelli, insanlarla ilgili çok da iyi düşüncelere sahip değildi. Özellikle, tüm hayvani iğrençliğimizi koruduğumuzu, ancak akıl yürütme ve plan yapma becerisiyle ödüllendirildiğimizi düşünüyordu. Onun yazdığı insanlar ahlaksız, zalim, kalpsiz ve bencildirler ve biz bunları sadece gerçek ve doğuştan gelen şeyler olarak kabul etmeliyiz. Etiğin dilinde, bu olumsuz nitelikler de doğuştan geldiğinden, dolayısıyla “iyi”dirler. Demek ki, bu olumsuz

nitelikler erdemdirler. Ve biri bu erdemleri (veya anti-erdemleri) hayattan ve diğerlerinden istediklerini almak için kullanmalıdır.

Bu felsefe, elbette birinin insanlara nasıl davranması gerektiğine etki eder; ne olursa olsun, hedefe yaklaşmak için onları mümkün olan her şekilde sömürerek. Ve çünkü herkes gücü ele geçirmek ister ve herkes kendisi için en iyi olacak fırsatları kovalar. Kimseye güvenmeyin, dedi Machiavelli, çünkü komşularınız, iş arkadaşlarınız ve dostlarınız da tıpkı sizin gibiler. Onlar da sizin gibi gücün peşindeler ve onlar da sizin gibi onu elde etmek için sizi ezip geçmeye istekli ve hazırlar. Örneğin, Machiavelli *Prens'te* kuralları, hatta ahlak kurallarını bile çiğnemeyi savunur, çünkü kurallara aykırı davranmak diğerleri üzerinde güç kazanmanın ve elinde tutmanın bir yoludur. ("Politika" diye yazmıştı, "ahlakla hiçbir bağlantısı yok.") Kişinin menfaatine olduğu durumlarda sözleşmelerin ihlal edilmesini savundu, çünkü eğer karşıdaki kadının ya da erkeğin kötü doğasına uyuyorsa o sizinle olan sözleşmesini ihlal edebilir. Her şeye bir araçmışçasına yaklaşmamızı ve kararlarımızı siyah-beyaz ahlak temelinde vermemizi tavsiye etti: Bir şey hedeflerinize ulaşmanıza yardımcı oluyorsa o "iyi" bir araçtır ve eğer olmuyorsa veya başkalarının sizin üzerinizde güç kazanmasına izin veriyorsa "kötü" bir araçtır.

JEAN-PAUL SARTRE VE VAROLUŞÇULUK

Haberler İyi, Hiçbir Şeyin Önemi Yok

Kimi filozoflar, neyin ahlaki olduğunu öğrenmek için geniş ölçekte toplumsal emarelere bakmamız gerektiğini söyler. Kimileri, ahlaki olan ve olmayanla ilgili doğuştan gelen hakikatler olduğunu söyler. Bir diğerkieriyse, insan doğasının doğuştan iyi olduğunu ve bunun bizi ahlaklı olmaya yönlendirdiğini ve erdemlerimizi yansıttığını söyler. Ama ya bunların hiçbirideğilse? Ya hem ırk olarak müşterek hem de doğumda bireysel olarak insanlar, herhangi bir eğilim göstermeyen boş levhalarsa? En iyi şekilde Fransız yazar Jean-Paul Sartre (1905-1980) tarafından temsil edilen radikal varoluşçuluk felsefesinin temel ahlak merkezi budur.

AŞIRI KİŞİSEL SORUMLULUK

Pek çoğu, en azından bir düzeyde varoluşçu bir fikirle, insanların sadece halihazırda oldukları şeyden değil, ama eninde sonunda olacakları şeyden de tamamen sorumlu olduklarını düşünür. Varoluşçuluğa göre, bu tespit bir kişinin ahlaklı ya da erdemli olup olmayacağını içerir. Buradaki anahtar terim "olacak"tır, çünkü önceden belirlenmiş hiçbir şey yoktur. Hem de hiç. Bu ahlak ve erdemler tamamen bireye bağlıdır ve bunun ötesinde, biri ancak onu tanımlamayı seçer. Mutluluk önceden var olan erdemlerden kaynaklanmaz ya da eğer öyleyse, bunun nedeni o insanın geleneksel olarak erdemli bir yaşam sürmeyi seçmesi ve bunu kendi hazzı için böyle yapmasıdır. Tamamen bireye bağlıdır. Ne diğerkierisanlar, ne evren, ne de herhangi bir dış güç mutsuzluktan sorumlu tutulamaz; çünkü varoluşçulukta tüm fikirler içten gelen kararlardır. Sartre, ahlaki davranış adına yaptığımız hataların çoğunun diğerkierileriyle anlaşımamız gereği olduğunu, böylece işleri medeni bir

şekilde sürdürebildiğimizi söyler. İşleri medeni bir şekilde sürdürme ihtiyacı, ahlaki bir cesaret eksikliğini gösterir. Bu olmadığında birey kendine karşı hakiki olamaz ya da gerçek bir hayat sürdüremez ve bunun yerine sürekli olarak dış etkenler tarafından manipüle edilebilir.

Varoluşçuluk Üzerine

Varoluşçuluk, olağanüstü derecede olumsuz, kötümser ve hatta üzücü bir felsefe olarak bilinir. Bu, “hayatın anlamsız olduğu”nu beyan ettiğine göre doğru olabilir. Ancak bu sadece örgütlü dine bir cevaptır; Eğer Hristiyanlık hayatın anlamını veriyorsa, çünkü merkezinde bir Tanrı ve iyi davranışlar için ödül olarak cennet vardır, o halde, evet, varoluşçulukta hayat anlamsızdır, çünkü ne büyük bir yaratıcı, ne ilahi bir rehberlik ya da ahirette bir cennet vaadi yoktur. Bununla birlikte, önceden belirlenmenin olmayışı insanlığa –ve her insana– kesinlikle sınırsız özgürlük ve seçenek sunar.

EVRENDE TEK BAŞINA

Sartre, insanın doğuştan gelen bir mizacı olmadığını doğrular. Başka birinin yaptığı bir dünyaya fırlatıldık ve bu yüzden kendi yerimizi bulmak zorundayız. O, “varoluşun özden önce geldiği”ni yazdı. Başka bir deyişle, var oluruz ve sonra ne olduğumuzu seçeriz. Doğuştan gelen hiçbir şey yoktur; sadece eninde sonunda olmayı seçtiğimiz şeyizdir. Herhangi bir ahlak ölçütüne ya da ilahi veya doğal yasaya tabi değiliz. Bunların hiçbirisi yok ve böylece bu felsefe bize özel bir tür özgürlük sunuyor. Bu, gerçekten de her birimizin hayatı nasıl yaşayacağımızı tamamen kendi başımıza çözmemiz gereken biraz aşırı bir özgürlüktür. Sartre’ın dediğine göre hepimiz “kendisinin farkında olan bir tasarı”yız. O, kendi seçimlerimiz aracılığıyla neyin ideal olduğunu bularak ve buna göre davranarak ideal ahlaki insanı belirlediğimizi ya da yarattığımızı

söylüyor. Ne tür bir insan olmanız gerektiğini siz seçtiğiniz için, kendinizi bu ideale göre yaratmak da sizin sorumluluğunuzdadır. Bu çok büyük bir baskı, ama erdemlerinizi nasıl olmasını istiyorsanız öyle seçebileceğiniz anlamına gelir. Ve herkesin seçmesi gereken bir model olarak hizmet eder.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“İnsan özgür olmaya mahkûmdur; çünkü dünyaya fırlatıldığı anda, yaptığı her şeyden sorumludur.”

—Jean-Paul Sartre

İdeal benliğimizi yaratma ve diğerlerine uyum sağlama sorumluluğumuzu reddettiğimizde ıstırap çekeriz. Bu reddediş kendini-aldatma veya kötü niyettir. Ümitsizlik, tek değer kaynağımızın kendimiz olduğu fikrini terk etmekten kaynaklanır. Evrende yalnız olmanın ve burada bulunmanın bir karşılığının olmamasının veya bir büyük planın ya da ahiretin olmamasının yarattığı belirli bir umutsuzluk vardır. Sartre, insanların nihayetinde özgür olmaya mahkûm olduğunu yazar.

Sartre, hiçbir zaman kendi etik görüşlerini veya erdemlerini özetleyen bir kitap yayımlamamıştır. Peki, neden böyle yaptı? O kendi erdemlerine sahiptir, siz de kendinizinkilere. Bu vesileyle o, nihai relativisttir.

FRIEDRICH NIETZSCHE'NİN ETİĞİ

İnsandan Üst-İnsana

Alman filozof, yazar ve filoloji profesörü Friedrich Nietzsche (1844-1900) yazılarını yazdığı on dokuzuncu yüzyılın ilk "modern filozoflar"ı arasındaydı. Ebedi mutlaklar ve etiğin kökenleri hakkında yazmak ve yüzlerce yıl önceki diğer filozofların çalışmalarını geliştirmek ve genişletmek, tıpkı ortaya çıkan modern toplumun olduğu gibi Nietzsche'nin de pek ilgisini çekmemiştir. Sanayileşme, yirminci yüzyıla doğru pervasızca ilerlerken dünyayı hızla dönüştürüyordu ve Nietzsche, modern uygarlığın ve kendi içinde yaşadığı dünyanın felsefi ve etik payandalarıyla büyülenmişti. Yazılarında, etik ve insan doğası hakkındaki uzun zamandır süregelen geleneksel fikirleri yıkmaya çalıştı.

Kişinin kendi bütünlüğüne olan bağlılığının, güç kazanmaya ve içsel sağlamlığı ifade etmeye yönelik bir yaşam sürdürmeyi gerektirdiğini belirtti. Bu, bir insanın hayatı kendi tarzında yaşamak için tutkuyla ve daima çabalaması gerektiği anlamına gelir. Bir bireyin, herkesin yaptıklarından bağımsız olarak kendi ahlaki kurallarını belirlemesi gerektiğine inanıyordu, çünkü zaten herkes de bunu yapmaktadır.

KENDİ YOLUNDAN GİTMEK

Kendi yolundan giderek başarılı bir yaşam sürmek, hayata dair kendi yorumunuzu belirlemenizi ve ardından bu kendi yorumunuzu gerçekten zorlamayı umarak yeni ve farklı deneyimler edinmeyi gerektirir. İnsanın daha akışkan bir iç yaşama sahip olması için daha akışkan bir dünya görüşüne sahip olması gerekir, ki bu da hayatın nasıl yaşanacağına dair zengin, sofistike ve tekil bir yorum geliştirir.

Bununla birlikte, Nietzsche'nin felsefesi, geleneksel etiğe aykırıdır; ya da en azından geleneksel etiğin on dokuzuncu yüzyıla kadarki sunuluşu ve tartışılmasına. Etik belirlemenin geleneksel yöntemlerinin, bireyin yaratılması ve yetiştirilmesi için çok az yer bıraktığını belirtmiştir. Aslında, bunun vahim bir etik hata olduğunu belirledi: Herkesin nasıl olması ve davranması gerektiğine dair evrensel hakikatleri belirlemeye çalışırken, filozoflar yoğun bir şekilde bu her şeyi kapsayan ilkelere odaklandı ve bu durum sürü zihniyetini yarattı. Genel olarak, geçmişteki etik sistemler kişinin kendi şartlarına göre bireysel gelişimini pek az incelediler; yalnızca bireyin itaat etmesine ve diğer herkesle aynı kısıtlamalara ve ilkelere sahip olmaları gerektiğine baktılar. Herkes gibi olmanın yönergeleri (uyum ve mutluluk arayışı adına), Nietzsche'nin söylediği, uzun zaman önce bir yabancı tarafından oluşturulmuş yaşama dair yorumlara kitlesel bir uyum sağlanmasının sonucudur. Ve bu hiç de iyi değildir.

Nietzsche'ye göre, etik öylesine içselleştirilebilir ki, gerçekten size zarar verebilir. Ancak bir çözüm vardır ve bu da bireyin kültür ve yetiştirme yoluyla içinde derinden kökleşmiş etik kodlardan çıkmaya çalışmasıdır. Nietzsche, erdemli davranışın bireyden ayıramayacağını iddia etti. Bununla birlikte, bu bir deontoloji biçimidir, çünkü etik, bir kişinin fiilen ne yaptığına (veya bu eylemlerin sonuçlarına) odaklanmamalı, o kişiyi güdüleyen ahlaki cesarete odaklanmalıdır. Bu, "tüm farkı iyi niyetlerin yarattığı" etik yönetime girer, ancak Nietzsche'nin okumasında, eğer etik katı kategorileştirmelerin ötesindeyse ve milyarlarca farklı insandan milyarlarca farklı güdü kalmışsa, o zaman hayatta mümkün olan –ve kusursuz bir şekilde ahlaki olarak doğru olan– basitçe "iyi" veya "kötü"den çok daha fazla yol vardır. Bu birden fazla yol olasılığının kabulü bütünlüğe götürebilir.

YENİ BİR BENLİK ALGISI/BİLİNCİ YARATMAK

Nietzsche için, bütünlüklü bir yaşama giden yol, bireyin kendi bireyliğini ifade etme veya kendini oluşturma taşlarıyla döşelidir. Bu, zorunlu olarak, birinin kişiliğini kendi imgesinde yeniden yaratması anlamına gelmez, ama olabilir de. Onun demek istediği, insanların yaşamlarını zenginleştirmek için daima yeni yollar aramaları –ve üstlenmeleri– gerektiğidir. Bu, tutkuyla yeni şeyler öğrenmek ve entelektüellik, bilgi, bilgelik ve anlayış kazanmak için yeni deneyimleri tecrübe etmek demektir. Bireyin, hayatı, dünyayı daha iyi anlamasına ve o kişinin dünyayı kendi şartlarıyla yorumlamasına yardımcı olur. Dolayısıyla, bu şeylerin bir (Nietzsche'ye göre kusurlu, bozuk ve modası geçmiş) din veya bir etik sistem veya kendi geçmiş yorumları tarafından dahi dikte edilmeye ihtiyacı yoktur. Nietzsche, ikisini birleştirici bir sözcük olmadığından zihnin ve ruhun asla dinlenmemesi gerektiğine, daima bir meydan okuma ve akış mekânında olması gerektiğine inandı. Bununla birlikte, bunu yapmak pek çok erdem gerektirir. Birinin konfor alanından çıkması ve bir şeyleri denemesi içsel kuvvet, güç, cesaret ve kararlılık gerektirir; yani tüm erdemleri. Bu amaçla, 1883 yılında *Übermensch* veya "Üst-insan" hakkında yazılar yazdı. Nietzsche'nin idealinde bu kişi, kendini geliştirmeye ve mükemmelleştirmeye adanmış ve tüm sıfatlardan, hatta insandan bile üstün bir kişiydi. Bu ideal insan bir üst-insan haline gelir, o kendi yaratılışının mükemmele yakın bir varlığıdır.

"TANRI ÖLDÜ"

Nietzsche'nin en ünlü sözü ve daha sonra varoluşçuluk olarak adlandırılacak şeyin çoğunun ilham kaynağı 1882 tarihli *Şen Bilim* kitabında bulunur. Deli adam adlı bir karakter "Tanrı öldü. Tanrı ölü kalacak. Ve onu biz öldürdük. Biz, katillerin katilleri, kendimizi

nasıl teselli edeceğiz?" Nietzsche, Tanrı'nın fiili varlığını kastetmez, ölen Hristiyan Tanrı'sıdır. O, insanların "Tanrı" veya din ya da etik çerçevelerle ilgili geçmişteki kavramları reddetmesinin, bireyselliklerine ve kendilerini yaratmalarına daha iyi hizmet edebileceğini söylemeye çalışır. Niçin? Çünkü bir şeyler için sadece Tanrı'yı suçlamak kolaydır, çünkü şeylerin nedenlerini düşünmemek ya da araştırmamak, Nietzsche'nin kararlı bir şekilde karşı olduğu mücadelesiz bir hayata götürebilir. Tanrı'nın ölümüyle, bireyler kendi hayatlarını kendi şartlarıyla yaşayabilirler. Bu korkutucudur, ama içsel erdemlerin devreye girdiği yer burasıdır.

Alıntılanmaya Değer Sözler

"Hakikatin dağlarına tırmanışın asla boş yere değildir: Ya bugün daha yüksek bir noktaya ulaşacaksın, ya da güçlerini eğiterek yarın daha yükseğe tırmanabileceksin."

—Friedrich Nietzsche

ARTHUR SCHOPENHAUER FELSEFELERİ

Doğu + Batı = Pesimizm

Daha önceki Batı filozoflarını anlatmaktansa, Doğu geleneğinden yararlanan birkaç Batılı filozoftan biri de Arthur Schopenhauer'dir (1788-1860). Polonya doğumlu Schopenhauer, Budist ilkelerle Batı felsefesinin kavramlarını, özellikle de Immanuel Kant'ınkileri birleştirdi. Teorilerinden biri hiçbir deneyimin evrensel olmadığı fikriydi, çünkü şeyleri sadece bize göründükleri gibi deneyimleyebiliriz; dünya asla gerçekte olduğu gibi değildir. O, tıpkı Budistlerin inandığı gibi, dünyanın bilinemez bir yanılsama olduğunu öne sürdü.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Bir insan ne kadar akılsızsa, varoluş ona o kadar az gizemli görünür.”

—Arthur Schopenhauer

Yaşamın doğal olarak acı ve ıstıraba neden olduğunu onaylama ve kabul etme konsepti Schopenhauer'ın uydurduğu bir şey değildir. Bu, kesin olarak Doğu felsefesinin iki geleneğinden kaynaklanır: Budizm ve Taoculuk. Budizm, ıstırabın yaşamın bir parçası olarak kabul edilmesini gerektirir, Taoculuk ise olumlu ve olumsuz güçlerin sürekli etkileşimini ve yaşamın bu ikisi arasındaki hareketten nasıl oluştuğunu açıklar. Schopenhauer'ın Budizm'den geliştirdiği bir diğer şeyse, dünyanın ya da deneyimleyebildiğimiz ve böylece bildiğimiz her şeyin bir yanılsama olduğu fikridir. Dünyayı gerçekten bilmiyoruz; yalnızca kendi bakış açımızla gördüklerimizi ve deneyimlediklerimizi bilebiliriz ki bu da daima isteklerimiz ve ihtiyaçlarımıza göre gerçekliğin öznel bir çarpıtması olacaktır.

EVRENİN EFENDİSİ

Etik idealler dahil olmak üzere deneyimlenebilecek ve anlaşılabilir her şey, birinin gerçekliği temsiline bir parçasıdır. Bu, dünyanın bilinemez olduğunu, sadece o kişinin fikri üzerinden ve her şeyin bu kavram vasıtasıyla süzülmesi gerektiğini söyleyerek nihai olarak özneldir. Ayrıca, bu, dünyanın gerçekten de bu dünya olmadığı anlamına gelir, çünkü dünyayı bilemezsiniz. Aksine, bu dünya sizin dünyanızdır ve sizin temsillerinizin bir parçası olmayan hiçbir şey ona dahil olamaz. Schopenhauer, İradeye (bu dünyayı şekillendiren araç) akıldan daha güçlü bir biçimlendirici kuvvet olarak bir yer bulmak için bu öznel gerçeklik görüşünü kullanarak Kant'ı detaylandırır ve ondan ayrılır, çünkü "dünya"yı güdüleyen İradedir.

Schopenhauer, dünya üzerindeki etkimizin muazzam ve çok güçlü olduğunu, çünkü dünyanın efendisi olduğumuzu ve çünkü onu sadece kendi yapabildiğimiz gibi algıladığımız için, dünya tamamen bizim yaptığımız bir şey olduğu için böyle olduğunu söylüyor. Bu etkili gücün kabul edilmesi, sadece görüşlerinizi ve ahlaki yargılarınızı değil, zamanı, mekânı, bedeninizi ve eylemlerinizi de etkiler. Öyleyse, kendi ahlak kodlarınızı bulmak size kalmış. Yani İrade insan deneyiminin merkezindedir; insanlar her şeyi İrade ile şekillendirir ve oluştururlar. Demek ki hiçbir şey doğuştan değildir, hiçbir şey içkin değildir, en azından kişiler bağlamında. Bir kişi fikirlerini kendi İradesine dayanarak seçer; bir başkası da fikirlerini kendi İradesine dayanarak seçer; ve siz de fikirlerinizi kendi İradenize dayanarak seçiyorsunuz. Eylemlere, kurallara veya faillere ve hatta bir duruma yönelik hiçbir nesnel ya da doğuştan gelen bir ahlak yoktur: Ahlak, sadece, daha sonra İradenizle gerçekleştirdiğiniz, kendi dünya görüşünüzdeki etik algınızdır.

ARZU İKİLEMİ

İradenin bir ifadesi olan yaşam, hedef-odaklı bir yaşamı getirir; çünkü elimizde İrade aleti (çekiç) var ve bu nedenle daima üzerinde kullanacak bir şeyler (çivi) arıyoruz. Bu, insanlar gibi yüksek-bilince sahip hayvanlar için de geçerlidir. Hedefler arasak bile tatmin olmuyoruz ve bu tatmin edilmeyen arzular bizi ileriye taşıyor. Ve eğer bu arzuyu tatmin edemezsek, tatmin olmayışımız sürer. Ancak tüm hedeflere ulaşılsa artık bizi güdüleyen bir şey kalmaz, çünkü tatmin olmuşuzdur. Eğer böyleyse, hayatın amacı nedir? Schopenhauer, yaşam arzusunun bir tür hedefe doğru hareket olduğunu söyleyebilir. Hareket olmadan hayat olmaz. Öyleyse, tekrar Budizm'e bağlanan bu arzu ikilemi, hayatın ne kadar ıstırap verici olduğunu ve özellikle de bu ıstırapın arzuya olan bağlılıktan kaynaklandığını ortaya çıkarır. Ve biri tatmin edilmediğinde ve ıstırap çektiğinde, Schopenhauer pesimizmin tehlikelerinin kapıda olduğunu söyler.

PESİMİZMİN ERDEMLERİ

1819 tarihli *İrade ve Temsil Olarak Dünya* adlı çalışmasında Schopenhauer, bir başka tatlı-kaçık fikir ortaya koyuyor: Pesimizm. Schopenhauer, hayata dair yalnızca olumsuz bir bakıştan öte, nihayetinde her şeyin kesinlikle kötü olduğu görüşüne sahipti. Onun İradesinin dünyayı onun gördüğü şekilde biçimlendirdiği için bu onun ayrıcalığıdır. Pesimizm, hayatı genel olarak olumsuz bir şekilde görmek demektir. Dünyanın korkunç bir yer olduğuna dair kanıtları vardı: Örneğin adaletsizlik, hastalık, acı, ıstırap ve genel olarak zulümle doludur. Ancak Sartre, Schopenhauer'ın dediği gibi eğer dünya en kötüsüyse daha kötüsü yoktur diyerek, varoluşçuluğun nihayetinde özgürleştirici olduğunu (dünyanın bu kadar kötü olması o kadar da kötü bir şey değildir) iddia etti. Asla ulaşılamayacak istek ve arzularla nitelendirildiği için varoluş beyhudedir.

LUDWIG WITTGENSTEIN VE DİL ETİĞİ

Sözlerinizi Akıllıca Seçin

Ludwig Wittgenstein (1889-1951), yirminci yüzyıldaki herhangi bir tarzın veya ekolün filozofları arasında en büyüklerinden biridir. Konu üzerine sadece yetmiş beş sayfalık bir kitap olan *Tractatus Logico-Philosophicus*'u yazmış olmasına rağmen, bu üstünlüğü kazandı. Wittgenstein, bu çalışmanın felsefe çalışmalarını tahrip ettiğine o kadar inanıyordu ki, çalışmasını kalıcı olarak yok edip, doğduğu yer olan Avusturya'da ilkokul öğretmeni olarak nispeten sessiz bir hayata çekilmek için kendine izin vermeyi düşünüyordu. Wittgenstein kesinlikle felsefi rol modeli olan ebedi kötümser Arthur Schopenhauer'a uygun, kara bahtlı bir karakterdir. Wittgenstein'in gözlemlerinin anahtarı, insan iletişimindeki doğuştan gelen kusurların kendimizi tam olarak ifade etmemize veya aynı görüşü ya da gözlemleri başkasıyla paylaşmamıza izin vermemesidir. Wittgenstein, eğer bir araya gelemesek, o zaman evrensel düşüncenin ve evrensel anlamın olamayacağını kastetmişti.

Wittgenstein'in ana çalışma alanlarından biri kökeni, ne anlama geldiği, nasıl kullanıldığı ve dilin gerçeği nasıl yansıttığı veya yansıtmadığı da dahil olmak üzere dil felsefesi idi. Wittgenstein, şeylerin ne anlama geldiğini sormak yerine, "anlam nedir?" diye sorar. Neyin hakiki ve doğru olduğunu tanımlamak için doğru kelimeleri bulmak yerine, "dil gerçeği nasıl yansıtıyor?" diye sordu. *Tractatus Logico-Philosophicus* ile Wittgenstein, dile incelemesini ve kuşkuculuğunu uyguladı. Bulgularıysa: Felsefi soruşturmayı çözümlmek suretiyle... tüm zamanların en büyük felsefi problemine bir çözüm bulmaktı. (Fakat bundan pek de mutlu değildi; eserin önsözünde "bu problemler çözüldüğünde ne kadar az başarı elde edildiğini gösteriyor" diye yazdı.) Onun, incelemedeki temel argümanı, felsefi meselelerin dildeki hatalar nedeniyle yanlış anlaşıl-

malardan kaynaklandığıydı. Wittgenstein, bu anlamın konuşmadaki belirli nüanslar ve olayların nasıl iletildiğiyle ilgili olduğunu, gerçekte sözcüklerin kendisiyle ilgili olmadığını belirtti.

Anlamın doğasını belirlemek kolay öğrenilecek bir şey değildir. Basitçe söylemek gerekirse, anlam, ortak bir dil kullanarak bir kişiden diğerine sözlü veya yazılı iletişim yoluyla gönderilen bilgilerdir. Bu, iki anlam türüne ayrılır: Kavramsal anlam ve çağrışımsal anlam. Kavramsal anlam, daha nesnel bir türde sözcüklerin tanımlarıdır ve çağrışımsal anlamsa, konuşmacının ve dinleyicinin bu sözcükleri benzersiz bir şekilde ve bireysel olarak nasıl anladıklarıyla ilgilidir.

BUNU RESMEDİN

Wittgenstein, kendi ifadesini açıklamak için "anlamın resim teorisini" ortaya koydu. Resimler dünyayı görsel olarak temsil ederken, dil gerçekliği olduğu gibi temsil eder. Ancak dilin tasvirleri resmin tasvirleri kadar kesin değildir. Resim, resimdir ve nesnenin bir zamandaki fiziksel durumunu yakalar. Yoruma açık değildir. Sözcükler ve iletişim farklıdır. İnsanlar gerçekliği bir dereceye kadar tartışabilirler, çünkü onu tanımlayacak sözcükleri vardır. Bununla birlikte, cümle yapısı ve dil kuralları tek tek kelimelerin anlamını bulanıklaştırır, böylece bir düşüncenin bir kişiden diğerine kusursuz ve hakiki bir şekilde iletişimini fiilen imkânsız hale getirir. Özetlersek, cümleler hakikati iletmedikleri için anlamdan yoksundurlar ve bu nedenle dil gerçekliğin hakiki durumunu (hatta bir bireyin yorumunda bile) tam anlamıyla yansıtmamaktadır.

Yine de Wittgenstein, insanların, düşünceleri ve cümleleri çözümlyerek kendilerini daha mükemmel veya "hakiki olarak mantıksal biçimde" ifade etmek için daha iyi bir dil kullanabileceklerini düşünüyordu. Ancak, bir kişiden diğerine farklılık gösteren ve gözlemlenebilir ölçütlerden ziyade düşüncelere ve duygulara

dayanan soyut felsefi kavramların tartışılmayacağına dikkat çekti, çünkü bunları ifade edecek evrensel sözcükler yoktur. Bu, Wittgenstein'a gelince, bütün felsefelerin tartışılması imkânsız çünkü daha ince noktaları ifade edilemez. Bunun anlamı, en azından Wittgenstein'a göre, felsefeler tümüyle tartışılmazdır, çünkü ince noktaları sözcüklerle ifade edilemez.

Genç Wittgenstein

Dildeki ve konuşmadaki nüanslar, henüz genç yaşta bile Wittgenstein için önemliydi; evde eğitim gördükten sonra, 1903'te Avusturya Linz'te Realschule'da (sınıf arkadaşı Adolf Hitler'le birlikte) okudu ve söylenildiğine göre sadece kekeleyerek karmaşık bir yüksek Almanca konuşuyordu ve sınıf arkadaşlarına soyadlarıyla sesleniyordu. Uyum sağlamakta zorlandığı söylenmişti.

Bununla birlikte, bu gözlemler Wittgenstein'ın felsefeyi tamamen terk etmesine değil, "olağan dil felsefesi"nin benimsenmesini savunmasına yol açtı. Wittgenstein bu yaklaşımıyla, etik kavramları tartışırken herkesin onları anlayabilmesi için mümkün olduğu kadar basit bir dili kullanmayı öne sürdü; çünkü herkes büyük soruları *anlayabilmeli* ve varlığın büyük kavramlarını *tartışabilmeli*dir. Sonuçta yine de, felsefi çalışmanın bu unsurları "dil oyunları"ndan ve düşünce alıştırmalarından biraz daha fazlasıdır; çünkü dilin kusurları yüzeysel bir dalıştan daha fazlasına engel olur.

BÖLÜM 8

DiĞER AHLAK FELSEFELERİ

Büyük olasılıkla şimdi görmüş olduğunuz gibi, etik gibi geniş, karmaşık, belirli ve aynı zamanda birbiriyle bağlantılı birkaç disiplin vardır. Aynı zamanda, bu alandaki büyük oyuncuların, uzak mesafelerdeki birbirlerinden bağımsız düşünürlerin çalışmalarını birbirlerine eklemesi ya da çıkartması ya da bu çalışmaları birbirleriyle kıyaslamasıyla binlerce yıl boyunca pek çok kıtaya yayılmış bir disiplindir. Doğu felsefesi ile Batı felsefesi arasındaki uyumsuzluklar ve örtüşmeler bunu göstermektedir.

Tüm bunlara rağmen, büyük düşünce ekollerine tam olarak uymayan bir kaç ahlak felsefesi teorisi daha vardır. Büyük olanlarla aynı araçları, yöntemleri ve hatta aynı öncelleri kullanırlar, ancak tamamen farklı sonuçlara ulaşırlar. Bu, sizin için etiktir; etik davranmanın nedenleri olarak bireysel ve çeşitlidirler. Kimi inanılmaz derecede akıllı düşünürler, diğer etik şemsiyelerden ayrı olarak tamamen kendi başlarına duran etik kavramlar türettiler.

Bu bölümde, ana akım etiğin yürümekten aşınmış yolundan ayrılarak iz bırakan put kırıcılara, yalnız kurtlara, küçük teorisyenlere ve başına buyruklara bakacağız. Eserlerini tartışacaklarımız:

- **Peter Abelard.** Bu on ikinci yüzyıl Fransız filozofu ve ilahiyatçısı birçok felsefi konu hakkında yazdı, ancak etik alanına yaptığı en önemli katkı, onun nominalizm mefhumudur. Abelard,

felsefenin ve dilin öznel doğasının felsefeyle ilgili evrensel fikirlere sahip olmayı imkânsız kıldığını belirtti. Ve eğer hepimiz şeylerin ne anlama geldiğinde uzlaşamazsak, o zaman bir çeşit evrensel nesnelliğe nasıl ulaşacağız?

- **Voltaire.** On sekizinci yüzyıl Fransız akademisyen, oyun yazarı ve hazcılığın ya da hayattaki en önemli noktanın hazzı aramak ama herkes için hazzı aramak olduğu ve bunun ahlaki olduğu fikrinin savunucusudur.
- **John Locke.** Bu on yedinci yüzyıl İngiliz filozofu, Aydınlanma çağının ön saflarındaydı. Politikanın etik uygulamalarına, özellikle de etik bir yöneticinin nasıl yönetmesi gerektiğine ve hükümetlerle bireyler arasındaki ahlakilikle vurgulanan toplumsal sözleşmelere dikkat çekmiştir. Ayrıca ahlaki olarak dürüst bir birey için eğitimin gücüyle ilgili yazmıştır.
- **Lord Shaftesbury.** 1700'lerin başında yazmış olan bu İngiliz aristokrat ve filozof, ahlak duygusu teorisini yaygınlaştırmıştı; bu, bir eylemin ahlaki mi yoksa ahlak dışı mı olduğunu söylemenin en iyi yolunun, kışkırttığı duygusal tepkinin doğasıyla ilgili olduğu fikridir.
- **Baruch Spinoza.** Bu on yedinci yüzyıl Hollandalı filozof, evrensel hakikatin farklı yönlerini ayırma ve tanımlama arayışıyla diğer ahlak filozoflarından ayrılır. Spinoza, Tanrı ve doğanın tıpkı fiziksel ve zihinsel âlemlerde olduğu gibi bir ve aynı olduğunu söyler.

PETRUS ABELARDUS VE NOMİNALİZM

Hepsi Açıklanamaz

Farklı düşünce okullarıyla etiğin alt türleri arasındaki ince farklılıkların, bazen küçük anlamsal farklılıklar veya bir sözcük seçimi meselesi olabileceğini düşünüyorsanız, o zaman nominalizm kavramı çok ilginizi çekecek. Ahlak filozoflarının, hayatlarının çalışmasının kesin kavramlarını tanımlamak için bir kestirme yol olarak kullandıkları, üzerinde uzlaşılan tüm terimlerin sadece sözcükler olduğunu söyleyen bir öğretilerdir. Bu, hiçbir şey ifade etmedikleri anlamına gelmez, sadece insan davranışını ve ahlaki amacı yöneten kavramlarla bunları tanımlamak için kullanılan sözcükler arasında çok az ya da hiç bağlantı olmadığı anlamına gelir. Nominalizmde, bildiğimiz kavramlar, terimler ve evrensel kabuller sadece onlara yapıştığımız sözcükler olarak var olurlar.

HAKİKAT ORADA BİR YERDE

Nominalizmde, "iyi" veya "ahlaki" olan farklı şeylerin birbirleriyle ilişkisi yoktur, ikisinin de aynı şey olarak sınıflandırılmış olmaları gerekir. Nominalistler, yalnızca fiziksel, ölçülebilir şeylerin gerçek olarak sınıflandırılabilmesini savunurlar. Dilin komplikasyonları ve doğuştan gelen öznel doğası nedeniyle etik olarak evrensel/tümel bir kavram olamaz ya da en azından evrensel olarak tüm insanlar tarafından aynı şekilde anlaşılan kavramlar olamaz.

İlımlı Realizm

Platoncu realizmle nominalizm arasında ılımlı realizm vardır. Bu sonuncusu, evrensel kavramların bulunduğu ayrı bir alan olmasa da, bu kavramların yine de zaman ve mekânda varlığımızın bir par-

çası olduğunu ve zaman ve mekân var oldukça onların da var olabileceklerini savunur. Bu görüş, evrensellerin dışsal veya bilimsel bir düzlemde değil zihinde var olduğunu söyleyen kavramsallaştırma denilen başka bir geçici çözüme benzer.

Nominalizm, evrenselleri belirleme ve tanımlama güdüsüyle ahlak felsefesinin başta gelen hedefine –ancak sıklıkla da problemine– rasyonel, doğal bir cevaptır. Spesifik olarak, nominalizm, antik Yunan filozofu Platon’un yarattığı kavram olan Platoncu realizme bir karşı çıkıştır. Bu teoride, soyut fikirler –evrensel ahlaki hakikatler gibi– aslında gerçekte vardırlar; kendi başlarınadırlar ve fiziksel dünyadan veya insanlığın onları benimsemesinden bağımsızdırlar. Nominalistler bu başta gelen evrenselliğin tam olarak ne olduğunu ve nerede olduğunu sorabilirler. Bu evrensel, rasyonel bir incelemeye veya tanımlamaya dayanmadığı için nominalistler var olduğu konusunda kuşkucudurlar. Ve eğer evrensel yoksa, onun hakikatlerini de yerine getiremezsiniz. Bu, tüm hakikatlerin şüpheli olduğu anlamına gelir; çünkü evrensel nesnel ve bilimsel bir şekilde tanımlanamaz, ölçülemez veya açıklanamaz.

İYİ NİYETLER, DAHA İYİ ŞANSLAR

Aslında, nominalizm en azından ahlak felsefesi kadar eskidir. Muhtemelen, en tanınmış öğrencilerinden biri olan Petrus Abelardus (1079-1142) ile birlikte, yaklaşık 1050-1125 yılları arasında yaşayan Compiègneli Roscelin adlı bir orta çağ Fransız filozofu tarafından oluşturulmuştur. O, aynı zamanda bir şair ve müzisyendi ve Heloise ve Abelard’ın ünlü aşk hikâyesinin bir tarafıydı.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Bilgeliliğin anahtarı şudur; yönelttiğimiz sorulardan şüphe ederek ve hakikate varışımızı sorgulayarak, sürekli ve sık sık sorgulama.”

—Petrus Abelardus

Abelardus, on ikinci yüzyılın egemen filozofu ve aynı zamanda çağının en büyük mantıkçısı olarak kabul edilir. Bütün düşüncelerde ve eylemlerde, özellikle de en önemlisi inanç konularında aklı kullanmayı savundu. İlk teolog olarak kabul edilir (dini öğretileri, metinleri ve inançla ilgili diğer konuları incelemek için akademik ilkeleri ve titiz ölçütleri kullanan biri olarak). Örneğin, Abelardus, Hristiyanlığa-dayalı ahlakın merkezinde radikal bir maksatçılık (failin niyetinin tek başına bir eylemin ahlaki değerini belirlemesi) bulunduğunu belirtti. “Ahlaki şans” olarak adlandırdığı bir kavram nedeniyle sonuççuluğa karşıydı. Bu kavramı açıklamak için kullandığı bir örnek, her biri bir yoksullar evi inşa etmek isteyen iki zengin adamı içeriyordu. Fakat, zengin adamlardan biri soyulur ve sadece diğer zengin adam barınağını açar. Abelardus, iki adam arasında ahlaki olarak bir fark olduğunu söylemenin “delilik” olduğunu söyledi. Yaptıkları işin kendisi, Abelardus’a göre ahlakilikten yoksundu ve tarafsızdı. Ancak fail bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, bunu yapmanın tek yolu niyetine bakmaktır. Böylece, sadece bir tanesi plana sadık kalabilmiş olsa da her ikisi de ahlaki olarak doğrudur; Soyulmuş adam, yoksullar evini fiili olarak inşa etmek zorunda olmadığı için “şanslı”dır, ancak hâlâ iyi bir adam olarak itibarını korur.

VOLTAIRE VE HAZCILIK

İyi Geldiği İçin Yapın

Fransız dilinin yazarları, oyun yazarları ve mizahçıların en ünlüsü ve en dikkat çeken, Voltaire (1694-1778) mahlasıyla yazan, yazar, tarihçi ve filozof François-Marie Arouet'tir. Voltaire, hazcılık denilen benzersiz bir etik ve ahlak felsefesine öncülük etti. Bu çalışma, Aydınlanma olarak da bilinen on sekizinci yüzyılda felsefi, politik ve kişisel düşüncede yapılan büyük atılımlara yaptığı katkılardan sadece biridir.

Voltaire, insanların yaşamlarını oluşturan kararları almak için özgür iradeyle donatılmış, basitçe önceden belirlenmiş makineler olmadığını belirtti. Voltaire, iradeye sahip olduğumuz gibi, aynı zamanda itiraz edilemez doğal yasalara da tabi olduğumuza inanıyordu. Onun etiğinde, kendinde doğru eylem aklın doğal bir anlayışını gerektirir. Bu, akıl yürütme yeteneklerini anlayabilenlerin kendileri için uygun eylem yolunu bulmakta daha başarılı olabileceği anlamına gelir. Ancak insanların tümü bunu yapmaya muktedir değildir ve Voltaire, kendilerini doğanın etik yasalarına göre yönetecek kadar akıllı olmayanların, kendileri için ortaya konan ahlaki bir temele ihtiyaç duyduklarını söyledi. Bu rehberlik onları hizada tutar ve ahlaki olarak yönlendirir. Voltaire, dinlerin bunun için olduğuna inanıyordu. (Bu gözlem, Voltaire'in bireysel otonomiyle ilgili radikal fikirlerini kontrol altında tutuşuydu; 1700'lerin Avrupa'sında Katolik Kilisesi'ni üzmemek iyi bir fikir değildi.)

HER DURUMDA İYİ YAŞAYIN

Voltaire, doğa biliminin bizim davranış tarzımızı belirli şekillerde yönettiğine inanıyordu. O, ahlaki bakımdan insanın varoluşuna dair devredilemez hakikatlerin olduğunu öne sürdü. Kimi filozof-

lar, doğal ya da insan yapımı bir çerçeveden çıkarak akıl yürütme ve ahlaki seçimler yapma becerimizin aslen bizi insan yapan şeylerden biri olduğunu söylerken, Voltaire bunun insan denen bütünün sadece bir unsuru olduğunu düşünüyordu. O, bireysel özgürlüğe inanıyordu. Baştan sona insanlığa, yani iyi yaşama inanıyordu: Yaşamak, iyi yaşamak ve hayatı sonuna kadar yaşamak. O bir hazcıydı, haz arayışının her şeyden önce geldiğine ve bunu yapmanın ahlaki bir zorunluluk olduğuna inanıyordu. (Nihayetinde, erotik bir şiir yazdı ve hâlâ tartışmalı bir kavram olan cinsel özgürlüğe inanan bir özgürlükçüydü.)

Kısaca, bu Aydınlanma'nın büyük bir parçasıydı ve Voltaire kişisel özgürlüğü neredeyse her şekilde savundu. Bu kişisel özgürlük, dini özgürlüğü, sivil hakları ve cinsel özgürlüğü içeriyordu. Onun için bunlar insani hakikatlerdir; insanlar özgürdür ve ahlaki olarak böyle davranmak ve başkalarının da böyle davranmasına engel olmamak da ödevidir. Diğer bir ifadeyle, eğer insanlık önceden belirlenmiş değilse, o halde, özgür irade var olmalıdır ve bu özgürlüğe sahip olduğumuz için onu mümkün olan en iyi şekilde işletmeliyiz.

Bu, Voltaire'in hazı en yüksek seviyeye çıkarmaya ve acıyı en aza indirmeye dayanan bir etikte, bedensel hazlar da dahil olmak üzere kişisel haz arayışına inandığı anlamına gelir. Ancak, yirminci yüzyıl ve sonrasındaki "iyi geliyorsa, yapın" etosundan farklı olarak Voltaire, burada aslında dini motiflerin rol oynadığına inanıyordu. Eğer orada bir yerde ilahi varlıklar varsa, o zaman kesinlikle bizim mutlu olmamızı ve bizim için yaratılan dünyanın tadını çıkarmamızı istemişlerdir. Bu yüzden, ahlaklı olmanın yolu hazcı bir yaşam tarzından geçer, ki Tanrı'yı memnun edecek şey de budur. O halde etik, hazla ilgilidir ve haz arayışı ahlakidir. Elbette bu fikirler, cinsel perhiz, kısıtlama ve düzene egemen teorileri içeren o zamanın ahlak mefhumuna oldukça aykırıydı.

HER ŞEYİ SORGULAYIN

Voltaire'in argümanlarının bir başka ana felsefi bileşeni kuşkuculuktur. Genel kuşkuculuk fikrinden daha belirgin bir felsefi çerçevede, kuşkuculuğun onun özgürlükçülüğünü savunduğunu düşünüyordu. Voltaire söz konusu olduğunda, hiçbir şey sorgulanmaktan muaf değildi, sadece monarşileri ve iktidardakileri değil dini sistemleri de sorgulamak iyidir, çünkü bu şeyler mutluluğumuzu etkiler ve acımızı arttırırlar. Düzenli dine veya Hristiyanlığa karşı değildi, sadece insan sistemlerinin bu kurumları yozlaştırmaya meyilli olduğunu düşünüyordu.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Eğer Tanrı var olmasaydı, onu icat etmek gerekirdi” Voltaire'den yapılan en ünlü alıntılardan biridir. Bu genellikle yanlış yorumlanmıştır. Bu sözüyle Voltaire, Tanrısallık fikrinin insan yapısı olup olmadığını sorgular, Tanrı'nın varlığını sorgulamaz. Aslında, Voltaire hazcılığı etik bir model olarak haklı çıkarmak için ilahi varlıkların varlığını kullanmıştır. Bu alıntı, gerçekten de Voltaire'in ilahiliğin insanlığın kendini memnun etme planıyla, insanlığın kendini memnun etme becerisi arasındaki kuralları ve yapıları belirleyen düzenli dine yapılan ince bir saldırıdır.

Her kesimden insanlar için serbestliği, hazzı ve özgürlüğü savunmak inanılmaz derecede devrimci bir hareketti. Voltaire, fikirlerini sadece felsefi ve kişisel meselelere değil, aynı zamanda politik meselelere de uyguladı, ki bu aslında kişisel olanın halka ve kitlelere doğru genişletilmesidir. Katolik Kilisesi'ni ve Fransız hükümetini açıkça eleştirdi ve o zamanlardaki sert sansür yasalarına rağmen toplumsal reformları ve dini reformları desteklediğini yazılarında da belirtti. Voltaire'in fikirlerinin ve ideallerinin gelişen siyaset bilimine (özellikle John Locke ve Thomas Hobbes'a) önemli bir etkisi oldu ve kesinlikle çalışmaları hem Fransa'da hem Amerika'da devrime neden olan hareketlere yol açtı.

JOHN LOCKE VE ADİL HÜKÜMET

Sivil Toplumlar ve Toplumsal Sözleşmeler

John Locke (1632-1704), en önemli İngiliz filozoflarından biridir. Ahlak felsefesi üzerine düşünceleri siyaset bilimi, biyoloji, geniş anlamda felsefe ve eğitim gibi çeşitli disiplinlerin hepsinden biraz içerir. Aydınlanmanın tanımlanmasına yardımcı olan diğer pek çok büyük zihin gibi John Locke da, tüm soruşturmalarında, hat-ta hem bireysel hem politik alanları kapsayan etikte bile, bilimsel yaklaşımı ve akla bağlılığı savundu.

Aydınlanma (1685-1815), Locke'un anavatanı İngiltere'de, tam da yazılarının çoğuna ve felsefi fikirlerine ilham verecek büyük bir politik gelişme döneminde Batı Avrupa'da başlamıştı. Şanlı Devrim adı verilen 1688'de gerçekleşen olayda, İngiltere Kralı II. James, Parlamento'da Hollanda Kraliyet ailesinden William of Orange ye-rine kurulan koalisyon tarafından tahttan indirildi. Hâlâ egemen bir yönetici olmasına rağmen William, 1689 Sayılı Haklar Beyanna-mesi'ni destekledi; bu da İngiliz monarşisinin mutlak gücünü, ver-diği politik kararları Parlamento tarafından gözetim altına alarak, sonsuza dek sona erdirmiş oldu. Bu, formel demokrasilerin gelişi-mi için bir temel oluşturmalarının yanı sıra, "sıradan" insanlara veya en azından hükümdarlar dışındaki insanlara güç vermenin gayrı resmi mefhumunu ortaya atmıştır.

SÖZLEŞME YAPMAK

Locke, kapsamlı bir şekilde, daha açık bir hükümet biçimi fikri üze-rine yazmıştır. Ancak mutlak bir hükümdarın yokluğunda, yöneti-ciler monarşik-tarzda bir gücü gayet güzel ele geçirdiklerinde bir güç boşluğu veya sömürülebilir bir kaosu ortaya çıkma tehdidi vardır. Bir şey yapılmalıydı ve Locke "toplumsal sözleşme" fikrini

buldu; çünkü her şeyden önemlisi bir egemen eksikliği vardır, o halde, Locke'un teorisine göre, herhangi bir demokratik toplumda yönetenle yönetilen arasında bir çeşit anlaşma olmalıdır. Hükümet, bir yasalar sistemi yoluyla anlaşmaları ve adil toplumu korumak için kurulmuştur, ancak bunun altında yatan, toplum içinde neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemeye yardımcı olacak gayri resmi bir anlaşma veya bir çerçeve sunan toplumsal sözleşmedir. Bu, bir kültürün veya toplumun etik standartlarını ve olumlu ve olumsuz davranışların hem bireysel hem de politik düzeyde tanındığı ve tanımlandığı normların belirlendiği bir modeldir. Karşılıklı güven ve sorumluluk üzerine kurulu olduğu için toplumsal sözleşme ancak, tarafların sözleşmeyi destekledikleri kadar iyidir. Bu, bir hükümetin adil bir şekilde yönetmesi ve halkın da toplumun değerlerini korumak için üzerine düşeni yapması gerektiği anlamına gelir.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“[T]üm insanlık... tamamen eşit ve bağımsızdır, hiç kimse bir diğerrinin hayatına, sağlığına, özgürlüğüne veya mülküne zarar vermemelidir.”

—John Locke

Locke, liderlerle liderlik ettikleri insanlar arasında ince bir çizgi olduğunu düşünüyordu; o, halkı veya seçmenleri “sivil toplum” olarak adlandırdı. Locke etik bir liderin –bir kral, başkan, başbakan vb gibi– liderlik etme hakkını ve onayını ödünç aldığını belirtti. Lider, mutlak *değil*di. Bu, iktidardaki resmi bir görevlinin geçerli etik standartlara göre davranmaması (veya diyelim ki, iğrenç bir şekilde halkın yerine kendi çıkarlarına göre davranması) durumunda, sivil toplum, verdiği bu gücü geri alabilir, almalıdır ve standartlara uyan bir başkasını bu kişinin yerine getirebilir. Örneğin, bu sistem ABD’de uygulanmaktadır, dört yılda bir başkanlık seçimi yapılır. Görevdeki başkanın performansı ve vekillik becerisiyle (ya da baş-

kanın anayasal olarak iki dönem şartı varsa, siyasi partisiyle) ilgili bir referandum görevi görür.

EĞİTİMİN ÖNEMİ

1684'te bir arkadaşı Locke'tan –sorulacak iyi bir insandan– çocukların en uygun şekilde nasıl eğitileceklerine ilişkin tavsiyesini istedi. Locke uzun zamandır bunun üzerine düşünmekteydi ve 1693'te *Some Thoughts Concerning Education*'ı [Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler] yayımladı. İncelemesinde, çocukluğun erken yaşlarında alınan uygun bir eğitimle mutlu bir yetişkinlik sürdürmek arasında dikkatlice düşünülmüş bağlar kuruyor. İlk önce Locke, mutluluğun, sağlıklı bir zihin kadar sağlıklı bir beden gerektirdiğini söyler. Öyleyse, çocuklara iyi sağlıklı alışkanlıklar kazandırmak önemlidir. Aslında, sağlıklı bir beden eğitime hazır, sağlam bir düşünceye imkân tanır; beden beynin işini yapabilmesini sağlamalıdır. Locke için fiziksel sağlık, entelektüel ilgi kadar etik bir erdemdi.

Daha sonra, çocuklara kendilerini mutlu edecek doğru şeylerin peşinden gitmeleri konusunda erken bir eğitim verilmesi gerektiğini söyledi. Bu eğitimin erken başlaması Locke için önemlidir, çünkü çocukların da (yetişkinlerin yanı sıra), dünyanın ilgi çekici pek çok saçmalığıyla dikkatleri dağılabilir. Bu, Locke'un en etik, erdemli ve mutluluk arayışı yolundaki ilk adımıdır; bir birey, “kendi arzularını inkâr etmeli, kendi eğilimlerini aşmalı ve iştahını diğer taraf kabartsa da, en iyiye yönlendiren hangisiyse onu takip etmeli”dir. Bu önerme Locke'un haz arayışını doğal kabul ettiğini, ancak bazı hazların göz ardı edilmesi gerektiğini düşündürmektedir. O, bu ayartıcıları “doğal ihtiyaçlar” ve “sahte ihtiyaçlar” olarak ikiye ayırdı. Doğal ihtiyaçlar, adı üzerinde doğaldır. Onların, biyolojik olan veya biyolojik gibi görünenleri takip etmek gayet iyidir. Sahte ihtiyaçlarsa, hatalı, boş, insan yapımı arzulardır. Locke, ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocuklara ikisi arasındaki farkı göstermesi gerektiğinin etik bir zorunluluk olduğunu yazar.

LORD SHAFTESBURY VE AHLAK DUYGUSU TEORİSİ

Etiğin estetiği

Asıl adı Anthony Ashley-Cooper olan Lord Shaftesbury (1671-1713) bir aristokrattı. Shaftesbury, on yedinci yüzyılın sonları ve on sekizinci yüzyılın başlarında Batı yazınına pek çok katkı yapmıştır. Her iki disiplinde de güzelliği ve onun gücünü tanımlamaya çalışan önemli bir sanat teorisyeni ve filozoftur. Fakat etik söz konusu olduğunda, onun en büyük gelişimi günümüz ahlak duygusu teorisinin babası olmasıdır.

Ahlak duygusu teorisine ilk girişim, Lord Shaftesbury'den çok daha önce gerçekleşmiştir. Antik Çin filozofu Mencius (yaklaşık İÖ 372-290) teknik olarak, tüm insanların zaman içinde daha da karmaşık hale gelen ahlaki bir doğru ve yanlış duygusuyla –bir bilinçle– doğduğu teorisini sunan ilk filozoftur. Ahlak duygusu aynı zamanda, etik seçimlerin itici gücü olarak, Konfüçyusçuluğun çoğu mezhebinin başat ilkesidir. Fakat ahlak, güzellik ve doğuştan gelen anlayış arasındaki etkileşimi gerçekten keşfeden Shaftesbury'ydı. O, özellikle yeni bir şey yaptığını düşünmedi. Neoklasik bir bakış açısıyla çalışırken, iki eski fikri ele aldı ve onları birleştirdi: Etik ve estetik ya da güzel ve sanat.

An Inquiry Concerning Virtue or Merit [Erdem ya da Değer ile İlgili Bir Soruşturma] (1699'da yazarın izni olmadan yayımlanmıştır) gibi çalışmalarda Shaftesbury, tıpkı beş fiziksel duyu organımızla dünya hakkında bilgi topladığımız gibi bir durumun ahlakiliğinin de koklanabileceğini söyleyerek bunları eşitlemiştir. Başka bir deyişle, Shaftesbury bir nesnenin görme, duyma, tatma, dokunma ve koklama yoluyla keşfedilmesi gibi ahlakın da duygusal yetilerle (veya ahlak duygusuyla) anlaşılabilceğini savunur. Ayrıca, bu ah-

lak duygusunun gerçekten zamanla öğrendiğimiz bir şey olmadığını, aksine zamanla kullanmayı öğrendiğimiz bir şey olduğunu, yaşam boyunca duyguları ve deneyimleri yorumlayarak neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair karmaşık bir duygu yarattığını iddia eder.

GÜZELLİK VE AHLAKİLİK

Shaftesbury'ye göre, fiziksel ve ahlaki alanlar arasındaki bağlantı güzellik mefhumudur. Güzellik mefhumu kesinlikle öznel olsa da, insanlar belirli yüzlerde, sanatta, doğal dünyada, müzikte ve yemeklerde bireysel bir şekilde güzellik olarak algıladıkları şeyi tanıma, hissetme ve anlama yeteneğine sahiptir. Duyularımız tüm fiziksel özellikleri ve dolayısıyla işaret ettiği güzelliği yakalayabilir, ancak bu duyular değer yorumlayıcıları değildirler. Duyularımız sadece şeylerin durumunun gözlemcileridir. Bir değerlendirme yapmak için, bize güzelliği işaret edecek bir "altıncı hisse" ihtiyacımız var, böylece bilgi toplamaktan yorumlamaya atlayabiliriz. Bu *estetik duygudur*. Geliştirilmesi gereken bir şeydir; ve Shaftesbury'ye göre, diğer beş duyu tam olmasa bile, herkes bu yeteneğe doğuştan sahip olabilir. (Şu eski, " zevkler ve renkler tartışılmaz" ifadesini kasteder.)

Neyin iyi ya da kötü veya neyin ahlaki olarak doğru ya da yanlış olduğunu anlamanın yolu bu estetik duygudur. Estetik duygu bize güzelle ilgili ne algıladığımızı ya da ne *bildiğimizi* söyler, ki bu da doğuştan gelen bir iyilik ya da ayırt edici bir özelliktir. Öyleyse, bu duygu, bir insana nasıl *hissettirdiğine* bakarak ahlaki olanı belirlemek için de kullanılabilir. Bu bakımdan, ahlak duygusu teorisi, sonuççu bir teoridir; çünkü eylemin sonucu, eylemin arkasındaki niyet veya teori değil, sonuçta "ahlaki" veya "ahlak dışı" bir eylemi belirlemek için kullanılabilecek olan şeydir.

Alıntılanmaya Değer Sözler

Lord Shaftesbury'ye göre, iyi ahlak ya da daha çok ahlaki güzellik, "duyguların güzelliği, eylemlerin zarafeti, karakterlerin dönüşümü ve insan zihninin oranları"dır. Başka bir deyişle, güzellik ve etik iyi-lik aslında aynı şeydir.

Bu gözlem-hissetme-tepki süreci, herhangi bir eylemin ahlaki olup olmadığını belirlemek için uygulanabilecek bir dizi koşulu belirlemek için kullanılabilir. Bu, bu teori altında, sadece uyardıkları tepkiler nedeniyle, evrensel ahlaki "iyiler" ve "kötüler" olduğu anlamına gelir. Bu belirleme beş duyu kullanılarak başlar. Örneğin, sokakta birinin dövüldüğünü görürseniz, duyusal algı yeteneğinizle en azından saldırıyı görür ve duyarsınız. Eğer kültürel bir estetik duygunuz varsa, o zaman hemen bu saldırının güzelliğin tam tersi olduğunu hissedersiniz ve anlarsınız; aslında oldukça çirkin ve iticidir. O zaman işlenmiş ahlak duygunuz size, verdiği tüm olumsuz hisler nedeniyle fiziksel anlamda şahit olduğunuz şeyin ahlak dışı bir eylem olduğunu söyleyerek denklemi tamamlar. Etik olarak en iyi kararlar, Shaftesbury'nin düşündüğü gibi, en güzel ve zevk dolu olanlardır ve olumlu ahlaki kararlar yaşamdaki küçük sanat eserleridir.

AHLAK DUYGUSU TEORİLERİNE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Etik sezgicilik olarak bilinen felsefi okulun, ahlak duygusu teorisiyle ilgili bazı problemleri vardır. Etik sezgicilik yanlıları, entelektüel bir boşluk ve doğal olgularla ilgili nesnel gözlemlerden ve bu bilgilere dayanan yorumlayıcı değerlendirmelerden bir atlama gerçeğe geçtiğini öne sürerler. İyi-işlenmiş bir ahlak duygusu olan bir insan, doğuştan gelen doğal özellikleri gözlemleyebilse ve onları

ahlaki bir yargıda bulunmak için kullanabilse de, ahlak, ne apaçık-tır ne de bu şekilde bireyin hükmünün dışında mantıksal olarak “doğru”dur. Ahlakın apaçık olmadığını, çünkü ahlakın, özellikle de ahlak duygusu olmayan biri tarafından, fiziksel özellikler gibi gözlemlenebilir olmadığını söylüyorlar. Bu tür insanların bir eylemin ahlaki olup olmadığını keşfetmesinin yolu, diğer etik araştırmalar yoluyla veya daha iyi bir ahlak duygusu olan birinin onlara rehberlik etmesidir. Bu bağlamda, yalnızca ahlak duygusu olan insanlar –ki tekrar edelim, herkes değil– neyin ahlaki olduğunu ve neyin olmadığını belirleyebilirler.

BARUCH SPINOZA'NIN FELSEFESİ

Tanrısallık ve Doğanın Ters Düştüğü Yer

Baruch Spinoza (1632-1677) Portekizli Yahudi bir aileden Hollanda doğumlu bir filozoftur. Akıl çağında (on yedinci yüzyıl Avrupa'sında felsefi soruşturmanın verimli olduğu, Rönesans sonrası dönem), diğer büyük filozoflar gibi rasyonalist teorilere bağlı olan Spinoza, akıl ve rasyonellik kavramlarını (ayrıca kendi dini inancının bazı unsurlarını) almış ve onları ahlak felsefesine uygulamıştır. Düşünceleri o zaman, ana akım dini düşünceye karşı çıkan erken dönemdeki relativist ahlak görüşleri nedeniyle tartışmalıydı; öyle ki, başyapıtı *Ethica*, ölümünden sonra 1677'de yayımlandığında pek az beğenilmiştir.

Spinoza bir tür ahlaki relativizmle birlikte aydınlanmış bir modernistti. Spinoza'ya göre, ahlaki mutlak hakikatler (ya da sistemleşmiş inanç sistemleri veya doğuştan gelen etik ya da etik olmayan eylemler) yoktur; çünkü bunlar ne evrenin nasıl tasarlandığına ne de nasıl işlediğine bağlı değildir. Bunun gibi relativist duruşlar, Tanrı'nın doğası hakkında oldukça yeni bir fikri olan Spinoza'dan beklenecek bir şeydir: O, doğanın ve Tanrı'nın, evreni harekete geçiren mistik yönlendirici kuvvetlerin her ikisinin de bileşenlerinin bir ve aynı olduğunu hissetmişti.

Aslında Spinoza felsefe çalışmaya ilk başladığında, Fransız filozof René Descartes (1596-1650) tarafından kurulan, bedeni ve zihni iki ayrı varlık olarak ele alan düalizm ilkesini benimsemiştir. Fakat *Ethica*'da Spinoza, bedenin ve zihnin aynı bütünün iki parçası olduğunu yazdı... çok, çok daha büyük bir bütünün. Descartes'ın mefhumu, evrenin altında yatan gücün ki, doğayı yönlendirenin Tanrı olduğu yönündedir. Spinoza, Tanrı'yı ve doğayı varoluşun gerçekliğini oluşturan aynı özsel töz olarak görüyordu. Aslında Spinoza'nın iddiasına göre, her şey bir tek merkezi güçten çıkmak-

tadır. Tüm canlıları ve nesneleri bu saf formun “modusları” olarak adlandırır.

Tanrı mefhumu da eşit derecede tartışmalı ve zamanının kural-
lı dini öğretileriyle aynı çizgide değildir. Spinoza’nın Tanrı’sı, insan-
ların ve diğer canlıların yaşamını belirleyen yüce bir figür değildi,
daha çok bilinçli bir özenle yöneten, doğayla birlikte iç içe geçmiş
bir sistemin parçasıydı. Tanrı doğayı kontrol etmiyor diye beyan
eder Spinoza, çünkü Tanrı doğadır.

SEÇMEMEYİ SEÇMEK

Bu karmaşık çerçeve nedeniyle Spinoza, özgür iradenin ve hatta kendiliğinden bir seçimin mümkün olduğunu düşünmüyordu. Sadece her ikisinin de yanılmasına sahibiz. Spinoza, insan dav-
ranışlarının tümünün önceden belirlenmiş olduğunu ve herhangi
bir özgürlük mefhumunun, yalnızca bireyin eylemlerinin tümü-
nün önceden belirlenmiş olduğunu anlama ve bilme kapasitesin-
de bulunduğunu söyledi. Ancak Spinoza’nın sisteminde, insanlar
tam olarak kaderlerinin kölesi değillerdir. Aksine, insanlığa Tanrı/
doğanın bilgisi ve anlayışı olan “en yüksek iyi”ye ulaşarak mutlu-
luğu aramasını önerir. Spinoza’nın düşüncesinde, işlerin nasıl yü-
rdüğünü gerçekten bilerek insanlar, korkudan kurtulabilir, boş
tutkuların peşinden gitmekten kaçınabilir ve diğer olumsuz kav-
ramların üstesinden gelebilir. Bir kez özgür olduktan sonra, daha
güçlü ve daha olumlu duygulara sahip olabilir ve mutluluk ve hoş-
nutluğu bulabilirler.

Spinoza’nın bir diğer tartışmalı fikri, her şey önceden belir-
lendiği ve her şey saf ve Tanrısal olandan kaynaklandığı için, hiç-
bir varlık veya onların eylemlerinin ahlaki olarak “iyi” veya “kötü”
olarak kabul edilememesidir. (Adil bir değerlendirme yapmanın
tek yolu, kadın ya da erkek bir bireyin yaşamı boyunca gerçek-
ten önemli olmayan bir eylemin yorumlanmasıdır, çünkü her şey

önceden belirlenmiş ve yarı-Tanrısal'dır.) Spinoza, Tanrı/doğanın sağladığı düzen tarafından yönetilen bir dünyada, "iyi" ve "kötü" gibi terimlerin nihayetinde anlamsız olduğunu hissetti. Gerçekliğin kendisi mükemmelliktir ve bundan daha azına benzer bir şey varsa, bu sadece o bireyin gerçekliğin doğasını tam olarak kavramadaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Spinoza Hakkında

Spinoza geleneksel bir Yahudi olarak yetiştirildi ve çalışmaları temel olarak dini metinlerden oluşur: Tevrat, peygamberler ve hahamların eserleri. Gençken daha resmi bir eğitim görmesine izin verildi, ancak on yedi yaşındayken babası savaşta öldü ve genç Spinoza, ailenin kazançlı ithalat işinin başına geçmek için okulu bırakmak zorunda kaldı. Fakat çok hızlı bir şekilde işini kardeşinin kontrolüne bıraktı ve böylece tüm zamanını felsefe çalışmalarına ayırabildi. Faturalarını ödemek için mercer perdahçısı olarak çalışmasının dışında, öyle de yaptı. 1677'de kırk dört yaşındayken, muhtemelen bütün gün cam tozu solumasıyla ilişkili bir akciğer hastalığı nedeniyle hayatını kaybetti.

BÖLÜM 9

KLASİK ETİK EGZERSİZLER

Etik çalışmak önemlidir. Bir felsefe dalı olarak etik, insan olmanın ne anlama geldiğinin anahtar kavramlarını ortaya çıkarmamıza yardımcı olur. Aynı zamanda, en doğrusu olduğuna inandığımız felsefi okullardan veya teorilerden bağımsız olarak, nasıl daha iyi dünya yurttaşları ve iyi bireyler olabileceğimizi öğrenmemize yardımcı olur. Bilgi güçtür ve ona mümkün olduğu kadar çok sahip olmak kesinlikle iyidir. Hakikat arayışındaki bilgi edinimi, etik kavramının kendisi kadar önemlidir.

Bu bölüm, belirli etik ilkelerin genel yaşamda olduğu gibi, etik ikilemler üzerine düşünmeye nasıl uygulanabileceğine bakmaktadır. Bu kitapta tartışılan pek çok önemli ahlak filozofu, bu alıştır-maları ve bunun gibi diğerlerini, etiği araştırmak, akıl yürütme yollarını belirlemek veya etiğin hakiki doğası hakkındaki görüşlerini “kanıtlamak” için kullandı. Şimdi, deneme sırası sizde.

TRAMVAY İKİLEMİ

Birinin Ölmesi mi Gerekliyor?

Bu klasik etik alıştırma Kant'ın Evrensel Doğa Yasası Formülü'nü oldukça katı bir şekilde inceler. Temel olarak, teoride, Kant'ın iyi bir kişisel felsefenin bireyin evrensel bir maksim oluşturmayı isteyip istemediği fikri... ama eğer bir insan yaşamı söz konusuysa, bu gerçekten sağlam bir ahlak felsefesi midir?

Philippa Foot

Foot, son birkaç on yılda yüzlerce süreli yayında, zekâ kitaplarında ve metinlerde ortaya çıkan bu etik oyunla tanınır. Diğer önemli atılımlarından biri, ahlakın ve etiğin temel erdemlerinin araştırılmasıydı. Foot özellikle, bilgeliği, cesareti ve ölçülülüğü erdemlerin içinde en erdemli olanlar olarak nitelendirir.

"Tramvay ikilemi," 1960'larda İngiliz ahlak filozofu Philippa Foot tarafından tasarlanmış ve 1980'lerde Amerikalı filozof Judith Jarvis Thomson tarafından genişletilmiş (neyse ki, varsayımsal) bir etik test senaryosudur. Hem Foot hem de Thomson, derhal eyleme geçmeyi gerektiren ve uzun bir felsefi tartışmaya veya ayrıntılı bir akıl yürütme sürecine hiç yer bırakmayan oldukça gergin bir an yaratmaya çalıştılar. Başka bir deyişle, bu, en önemli zamanda ve acil bir biçimde uygulanan etikdir. Thomson, Tramvay ikilemine her biri farklı bir ana etik düşünce okuluyla ilişkilendirilen birkaç farklı tepki verildiğini saptadı: Faydacılık, deontoloji, ilahi emir/buyruk teorisi, etik relativizm ve erdem etiği.

BİR PROBLEM PEK ÇOK “ÇÖZÜM”

Bir tramvay sürdürdüğünüzü hayal edin. Bir virajın hemen ardından rayları tamir eden beş kişinin yolda çalıştığını görüyorsunuz. Onları gördükten hemen sonra, yol bir vadiye giriyor ve tramvay da işçilerin görüş açısından çıkıyor. Tramvay tekrar vadiden çıktıktan sonra neredeyse hemen çarpacak ve kesinlikle bu işçileri öldürecek. Ancak, tramvay vadiden tam çıkarken sağa doğru giden bir hat görüyorsunuz. Fakat o hatta da çalışan bir adam var. A hattındaki beş adamın ya da B hattındaki bir adamın atlayıp kendini kurtarmaları için hiç zaman yok, bu yüzden tamamen size kalmış, ne yapılacağına tramvay sürücüsü, yani siz karar vereceksiniz.

Peki, ne yaparsınız? Bulduğunuz hatta kalır ve kesin olarak beş kişiyi mi öldürürsünüz, yoksa makas değiştirir ve bir kişiyi öldüreceğinizin kesin olduğu yeni hatta mı geçersiniz?

Seçenek #1: Makas değiştirin ve yeni hatta geçin.

Başkalarının mutluluğunu en yüksek seviyeye çıkarmaya inanıyorsunuz; seçenekler göz önüne alındığında, bir hayat karşılığında beş kişinin yaşaması daha iyidir.

Analiz: Bu seçeneği tercih etmek bir faydacının yapacağı şeydir. Eylemin kendisinden ziyade sonuca değer verdikleri için, ahlaki açıdan en üstün eylemin en fazla insan için azami iyiliğe yol açan eylem olduğuna inanırlar. Faydacı bakış açısına göre, beş hayat kurtarmak mümkün olan en iyi sonuçtur.

Seçenek #2: Makas değiştirin ve yeni hatta geçin.

En önemli şeyin erdem olduğuna ve erdemli bir insan olarak beş can kurtarmanın yardımsever ve merhametli olduğuna inanıyorsunuz; en azından sadece bir hayatı kurtarmaktan daha yardımsever ve merhametlidir.

Analiz: Bu, bir erdem etikçisinin tercihi ve akıl yürütmesidir. Bu teoriye katılanlar, bir eylemin ahlakiliğini karakter ve erdemleri

göz önünde bulundurarak belirlerler; iyi niyet, eylemden veya sonuçlardan daha önemlidir. Buradaki sonuca göre bir insan ölecektir ancak bu yine de erdemli bir eylemdir, çünkü tramvay sürücüsü karar verirken iyi niyetlidir.

Seçenek #3: Makas değiştirmeyin. Hattınızda kalın. Beş işçiye çarpın ve kesin olarak öldürün.

Analiz: Bu, bir deontolog veya Kantçı için doğru eylem biçimidir. Bu yaklaşım, eylemlerin içkin ahlakiliği veya ahlak dışılığıyla (ya da doğruluğu ve yanlışlığıyla) ilgilidir. Burada bir parça etik boşluk vardır, ancak deontolojik düşüncede hatta kalmak ve beş kişiyi öldürmek bir kişiyi öldürmekten daha etiklidir. Niye? Çünkü makas değiştirmek bir kişinin ölümüyle sonuçlanacak bilinçli bir tercih olacaktır. Ve öldürmek yanlıştır. (Benzer şekilde, ilahi emir/buyruk teorisinde de makas değiştirmek yanlış olacaktır. İlahi emir/buyruk teorisyenleri eylemlerini Tanrı'nın iradesine uyduurlar; ve Tanrı bu beş adamın bu hatta bu tramvayla öleceklerine karar vermiştir.)

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Bir filozofa bir soru sorarsınız ve o kadın ya da erkek bir süre konuştuktan sonra, artık o soruyu anlamazsınız.”

—Philippa Foot

Seçenek #4: Makas değiştirmeyin. Diğer hattaki adam öldüğünde onun ölümünden suçlu olacaksınız ki, bu hem kültürel olarak kabul edilemez hem de yasadışıdır.

Analiz: Bu duruş etik relativizmin bir tanıtılmasıdır. Başka bir deyişle, tramvay sürücüsü için iyi bir seçenek yoktur, çünkü elbet biri ölecektir. Tramvay sürücüsünün eylemde bulunmasını ya da

bulunmayıp aksine hatta kalmasını sağlayan şey, etkin bir şekilde öldürmenin yanlış ve tramvay sürücüsünün kültüründeki yasalara aykırı olmasıdır. Sürücü teknik olarak cinayetten (ya da adam öldürmekten) suçlanabilecekken, hâlbuki beş kişiyi öldürmek sadece bir kazadır.

TUTSAK İKİLEMİ

Sadece İtiraf Et (ya da Belki Etme)

İşte bazı ahlak felsefesi kavramlarını uygulamak için bir başka alıştırtma. Bu, "tutsak ikilemi" olarak adlandırılır ve 1950'lerde sadece etikçiler tarafından değil, ünlü ve güçlü RAND Corporation'daki matematikçiler Merrill Flood, Melvin Dresher ve Albert Tucker tarafından geliştirilmiştir.

RAND Corporation'ın Bu Etik Alıştırtmadaki Rolü

Bu ikilem doğal olarak sadece etiği içermekle kalmaz, aynı zamanda matematiği ve olasılığı da içerir. RAND, oyun teorisine dayanarak çeşitli nükleer savunma senaryolarının nasıl sonuçlanacağını öngörmeye çalışmakla görevlendirilmişti. Tutsak ikilemi, ilk kimin eylemde bulunacağı ve ilk kimin geri çekileceğine dayanarak, potansiyel olarak ölümcül bir Soğuk Savaş güç gösterisinin gidebileceği tüm yolları ortaya çıkarmakta yardımcı olmuştur.

İşte senaryo: Bir suç çetesinin iki üyesi olan Tommy ve Frank, banka soymaktan tutuklanır. Polis ve savcılar, Tommy ve Frank'in bankayı soyduğundan (bu nedenle tutuklamalarından) eminler, ancak her ikisini de asıl suçlamadan mahkûm edecek yeterli delilleri yok. Savcılar her birini bir yıl kadar hapisaneye göndermek istediklerinde, Tommy ve Frank'e bazı anlaşmalar teklif ediyorlar. Bu Tommy ve Frank'i iki temel seçenekle baş başa bırakır:

- Seçenek # 1: Yoldaşına ihanet et ve suçu tamamen diğer adamın üzerine at.
- Seçenek # 2: Sessizliğini koru, hiçbir şeyi kabul etme ve diğerini satma.

KARARLAR, KARARLAR

En iyi seçenek nedir? Muhtemel sonuca bağlıdır ve iki sonuçtan fazlası vardır:

- Eğer Tommy ve Frank'in ikisi de diğerini suçlarsa, ikisi de iki yıl hapis cezasına çarptırılır.
- Eğer Tommy Frank'i ele verirse ama Frank sessizliğini korursa, Tommy serbest kalır. Frank, asıl suçtan üç yıl hapis cezası alır.
- Benzer şekilde, Frank Tommy'yı ele verirse ama Tommy sessiz kalırsa, serbest kalan Frank olur ve soygun yüzünden Tommy'nin üç yıl yatması gerekir.
- Eğer adamlardan hiçbiri itiraf etmez veya diğerini suçlamazsa ikisi de bir yıl hapis cezasına çarptırılır (ve daha düşük bir suçlamaya).

DÜRÜSTLÜK EN İYİ YOL OLMADIĞINDA

Etkide bulunan diğer etkenleri ortadan kaldırmak için birkaç uyarıda bulunmaya ihtiyaç var: Gerekli olduğu takdirde ayrı hapisanelerde cezalarını çekmekten başka, Tommy ya da Frank için ne başka bir ödül ne de bir ceza yoktur. Ne de işe karışanlar için en iyi seçeneğin bulunacağı bir dolap çevirebilirler. Hem Tommy hem de Frank'in ne dış dünyayla ne de birbirleriyle iletişim kurmalarının mümkün olmadığı bir şekilde birbirlerinden ayrı ve yalnız hapsedilmiş durumdalar. Öyleyse ne yapmalılar?

Birbirlerine ihanet ederler. Akıllı başında ve kendi çıkarını düşünen bir mahkûm diğerine ihanet eder. Her ikisi de rasyonel insanlar olduklarından ve ikisi de hapse girmek istemediklerinden, her biri yalnızca kendi iyiliğini ve mutluluğunu göz önünde bulundurur, çünkü aksi yönde düşünenin sonuçları (hapishane gibi) iyi değildir.

Fakat bu etik bir ikilemdir. Her ikisinin de bireysel kazanım peşinde koşmaları iki mahkûmun da ihanetine yol açar, ancak her ikisi de sessiz kalırsa her biri daha iyi bir kazanım (bütün olarak) elde eder. Bununla birlikte, eğer ikisi de itiraf ederse, bunun her iki adam için de sonucu sessiz kalmalarından daha kötü olacaktır.

Sporda Tutsak İkilemi

Spor yaparken steroid kullanmak etik midir? Bu, her iki tarafta ve taraflar arasında konuyla ilgili pek çok düşünceyi içeren büyük bir sorudur, ancak özellikle söz konusu tutsak ikilemiyle ilgili ilginç bir bilmecedir. Performans-arttırıcı ilaçlar, bir sporcunun becerilerini arttırır, ancak bu ilaçları kullanmak bazı potansiyel tehlikeli yan etkilere neden olur. Belirli bir spor dalındaki tüm profesyonel sporcular nispeten benzer yetenek seviyelerine sahiptir ve ilaçlar bu sporcularda genellikle aynı şekilde iş görür. Eğer bu ilaçları kimse kullanmazsa, bu “tüm sporcular”ın yararınadır; çünkü eğer herkes kullanırsa, o zaman hiç bir sporcunun üstünlüğü kalmaz ve tüm sporcular ilaçları kullanmanın yan etkilerine maruz kalır. Ancak, bir veya iki sporcu ilacı alırsa, o zaman bu sporcular bir avantaj elde ederler ama dezavantajlı yan etkiler onlar için bir problem haline gelir.

MİLETLİ EUBULİDES VE SORİTES PARADOKSU

Bir Yığın Sorun

Miletli Eubulides, İÖ dördüncü yüzyıldan bir Yunan düşünürüydü. Bu kitapta bahsedilen diğer Yunan figürlerinin çoğunun aksine Eubulides bir filozof ya da dini lider değildi. Aslında o bir mantıkçıdır; –filozofları, argümanlarındaki mantıksal hatalardan haberdar ederek uyarmış ya da en azından akıl yürütmelerini mantıksal, rasyonel bir argümanla savunmaları için bir parça düşüncelerini sağlamıştır. Eubulides, aslında etik yüklü zekâ oyunları olan bir dizi bilmeceyle tanınır. Burada ilgilenilenlerden biri de “sorites paradoksu” olarak bilinir.

Sorites paradoksu, gerçek bir çözümü olmayan felsefi bir problemdir. Felsefe veya etik gibi geniş, bilimsel veya deneysel olmayan bir disiplindeki tartışmada ortaya çıkabilecek mantık ve aklın doğal safsatalarını ortaya koyar. Aslında, dilin sınırlarını ve birinin kelimelerini seçerken ne kadar dikkatli olması gerektiğini göstermek için bir kıssadır, çünkü kelimeler (ve tanımladıkları etik kavramlar) gelişigüzel bir şekilde seslendirilebilir veya farklı insanlara farklı şeyler ifade edebilir. Eğer kelimeler gelişigüzel ve öznelse, o zaman tanımladıkları hakikatler de gelişigüzel veya öznel olabilir, ki bu ahlak filozoflarının evrensel hakikat-arayışı misyonları için iyi bir şey değildir.

Sorites, Yunanca “yığın” anlamına gelen *soros* kelimesinden gelir. Antik Yunan’da, sorites paradoksuna Miletli Eubulides geliştirdiğinde *soros* deniyordu. Yunanca terimin de öne sürdüğü gibi, bu bir yığının doğasıyla ilgili retorik bir bilmececi. Bir yığın nasıl tanımlanır? Örneğin, kaç tane buğday tanesi bir yığın oluşturur? Bir buğday tanesi bir yığın mıdır? Hayır, tabii değil. Peki ya iki? Üç? Bir şeyin bir noktada “yığın” olduğunu söylemek zorundasınız,

peki bu nokta nerededir? Eubulides, kesinlikle bir yığın olmasa da bir ya da iki buğday tanesine yığın diyebileceğinizi söyler. Öyleyse, yığın meselesi “gördüğümde bilirim” midir? Olabilir, ama bu cevap rasyonel düşüncenin etik-hakikati arayan araçlarının iyi bir şekilde kullanımı değildir.

Alıntılanmaya Değer Sözler

Çağdaş New York Üniversitesi felsefe profesörü Peter Unger, sorites paradoksunu insanlar arasındaki farka uyguladı: “Buradaki tek bir hücre ben ve ben olmayan arasındaki fark anlamına gelebilir mi? Bu neredeyse haysiyetime yapılmış bir hakaret!”

“Gördüğümde bilirim” etikte süregelen ve yinelenen bir temadır. Dilin öznel olduğu, düşüncelerin ve duyguların bireysel ve benzersiz olduğu mefhumuna dayanarak, belirli temaların evrensel olarak tanımlanamayacağı şeklindeki fikrin kabulüdür. Ve tartışmalı bir şekilde bunlar büyük temalardır. Örneğin, iki kişi mutluluğu aynı şekilde tanımlayamaz. Bir kümenin yığın olduğunu hissetmek gibi, mutluluk da tam olarak tanımlanamayan bir duygudur. Ve bu etik çalışmaları için problemlidir, çünkü mutluluk pek çok büyük teorisyenin nihai hedefidir.

İLETİŞİM MESELELERİ

Falakros ya da “kel adam” özgün sorites paradoksunun, yalnızca söz konusu materyalin negatif bir şekilde gittikçe arttığı bir çeşitlemesidir. Kel adam, bir şeyi tanımlamanın ne kadar zor olduğunu ispatlayacak bir özelliği anlatır. Kafasında sadece bir tel saçlı olan bir adamı kel olarak tanımlar mısınız? Elbette, sadece bir tel saç. (Gerçi teknik olarak kel değildir.) Peki ya iki? Ya da 10.000? Eğer 10.000’de hayır diyecekseniz, bu adam kel değildir, peki, o halde bir kez daha, sınır nerede?

PİSUARDAKİ ÖRÜMCEK

Bir Etik İkilem

New York Üniversitesi profesörü ve filozof Thomas Nagel, 1986 tarihli "Birth, Death, and the Meaning of Life" ["Doğum, Ölüm ve Yaşamın Anlamı"] adlı makalesinin bir parçası olarak, "Pisuardaki Örümcek" olarak adlandırılan bir gerçek hikâye-etik-ikilemi ortaya koydu. Bu masalımsı, sıkıntılı hikâyede, müdahalede bulunmanın ahlakiliği gibi pek çok etik mesele ortaya çıkarılır ve aslında mutluluk arayışı adına bir kişinin kendi eylemlerini başkalarının hayatına dahil etmenin etik olup olmadığı gibi... özellikle, failin eyleminin bu eylemden etkilenenlerin tarafında mutluluğun artmasına yol açıp açmayacağını söyleyemediği veya bilmediği durumlarda.

Nagel, Princeton'da ders verdiği dönemde her gün aynı tuvaleti kullanır ve her gün günlerini pisuarda geçiren aynı örümceğe rastlar. "Hoşlanmış gibi görünmüyordu" diye yazar Nagel, örümcek için. Nagel da öyle ve bu yüzden davranışlarını örümceğe göre ayarlamaya başlar. Onun niyeti ve güdüleri asildir; onun bakış açısından görüldüğü kadarıyla örümcek ıstırap çekiyordu. Ancak niyeti ve güdüleri, kendi deneyimlerine ve erdemlerine dayanarak, kendi zihin yapısındaki bir yerden gelir. Başka bir canlıya yardım etme, mutluluğu arttırma ve ıstırapı azaltma niyetiyle birlikte ahlaki iyilikten hareket eder. Yine de Nagel sonuçları düşünmedi ya da en azından sonucun tamamen olumlu olacağını ve eylemleri nedeniyle örümceğin daha iyi olabileceğini varsaydı. (Bu sonuçluktaki bir kusuru ortaya koyar.)

"[B]u onun Doğal habitatı olabilir, ancak pürüzsüz porselen ve dik kenarlar tarafından tuzağa düştüğü için, isterse çıkabileceği bir yol olmadığı gibi, bunu isteyip istemediğini söylemesinin de bir yolu yoktu... Böylece, dönem sonuna doğru bir gün duvardaki asıdan bir kâğıt havlu alıp ona doğru uzattım. Bacaklarıyla havlunun

ucunu kavradı ve ben onu alıp yere, karo zeminin üzerine bıraktım.” Nagel ertesi gün geri döndüğünde örümceği yerde ölü buldu ve temizlik ekibi gelip de süpürene kadar bir hafta orada kaldı.

YARATIK RAHATSIZLIKLARI

Nagel’ın talep edilmemiş yardım önerisi ahlaken kabul edilebilir midir? Yoksa Nagel’ın, basitçe örümceğin yaşamının yetersiz olduğuna hükmederek, başka bir varlığın yaşamına ve mutluluk arayışına karışması ahlak dışı mıdır? İşin tuhafı, bu ancak örümceğin yaşam kalitesinin analizinden sonra mümkün olabilir. Geçmişe bakınca, bir başkası tarafından yapılan “iyi huylu” bir müdahaleden sonra, örümceğin, tüm gün bir erkek tuvaletinin pisuarında takılarak daha iyi zaman geçirdiği açıktır. Örümceğin yapmak istediği şey buydu ve Nagel’ın müdahalesinin ahlaken yanlış olduğu iddia edilebilir.

Öte yandan, örümcek rasyonel bir varlık değildir. Kendi mutluluğuyla ilgili karar veremediğini söyleyecek gelişmiş bir akıl yürütme veya mantık becerisine sahip değildir. (Bir örümceğin, akıl yürütme becerisinin noksanlığı nedeniyle mutluluk kavramına dahi sahip olamayacağı gerçeği bile başlı başına bir başka etik ikilemdir.)

Örümcek gibi rasyonel olmayan bir varlığın yaşamına müdahale etmek ahlaka aykırı mıdır? Biri Nagel’ın eyleminin ahlak dışı olduğunu, çünkü Nagel’ın başka bir canlının yaşamının yönünü değiştirme hakkı olmadığını söyleyebilir. Bir başkası da Nagel’ın eyleminin ahlaki olduğunu, çünkü örümceğin hayatını iyileştirmek için kapana kısıldığı pisuardan çıkarak yardım etme isteğiyle hareket ettiğini öne sürebilir. Nagel bile bu örümceğe yardım etmenin kendisi için bir yükümlülük olduğunu söyleyebilirdi, çünkü bir adaletsizlik görmüştür ve bu, yani yardım etmek, gelişmiş rasyonelliği ve iç erdemleri olan bir insan için ahlaki ödevdir.

Nagel ve Hayvan Etiği

Nagel sıklıkla bilincin doğası –ve olası kusurları– hakkında yazmıştır. En ünlü çalışmalarından biri, 1974 tarihli “What Is It Like to Be a Bat?” [“Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?”] adlı makalesidir. Burada, hayvanlar da dahil tüm organizmaların belirli bir farkındalığa sahip olduğunu savunur. Başlıkta da öne sürdüğü gibi Nagel, yarasaların yarasa olmanın nasıl bir his olduğunun doğuştan gelen bir anlayışına sahip olduğu fikrini ortaya koyar.

Niyeti eyleminde rol oynadı, tıpkı eyleme geçmesine neden olan temel erdemin yaptığı gibi. Ancak eylemin kendisi kötü sonuçlara yol açtı. Dolayısıyla, etik bakış açınıza bağlı olarak veya eylemlerin ya da niyetin ahlakiliğin kalbinin olduğu yer olduğunu düşünüyorsanız, argüman her iki yöne de götürülebilir. Ne olursa olsun bu, sonuççuluk başlığı altında ahlaki bir hareket değildir, çünkü sonuç amacı haklı çıkarmadı. Ancak bir erdem etikçisi veya bir deontolog, Nagel’in masum olduğunu ve eylemleriyle gurur duyması gerektiğini söyler, çünkü eylemi yardım etme ve ahlaki metanet arzusundan doğmuştu.

TARLADAKİ İNEK PROBLEMİ

Ne Bildiğini Bilmek

Etik ilkelere –ya da bu konuda genel olarak felsefeye– dair herhangi bir tartışma konusu bilgi alanından gelir. Felsefede, bilginin doğası üzerine çalışılan bu alan epistemoloji olarak adlandırılır. Böyle bir çalışmaya dahil olmak için, tüm taraflar büyük dürtülerimiz veya yükümlülüklerimizin yer alacağı herhangi bir tartışma yapmadan önce karşılıklı, anlaşılmış bir yerden başlamalıdır. Başka bir deyişle, tarafların ortak bir bilgiye sahip olmaları gerekir. İşte bu felsefedir, her şeyi sorgulamanın güzel sanatıdır. Bildiğimiz şeylerin gerçek olduğundan ve bunların başkaları tarafından da aynı şekilde algılandığından ve hatta bunun hakikat olarak kanıtlandığından, gerçekten nasıl emin olabiliriz? “Tarladaki inek” probleminin yaratıcısı, yirminci yüzyıl filozofu ve epistemoloğu Edmund Gettier’e göre, bilgi mefhumu tehlikelidir. Bilgi, genellikle doğruluğu haklı çıkmış ve kanıtlanmış bir inanç olarak tanımlanır (haklı çıkmış inanç, doğru bilgidir), ancak bu her zaman böyle olmaz. Her şey, hatta donuk katı hakikatler bile, gerçekten güvenilir olamaz.

Aynı zamanda Gettier problemi olarak da adlandırılan tarladaki inek problemi şöyle başlar: Bir çiftçinin değerli bir ineği vardı. Ancak bir süredir ortalıkta görünmüyordu ve çiftçi de ineğinin kaybolup gitmesinden korkuyordu. Sonra bir ziyaretçi, postacı çiftliğe gelir. Çiftçinin problemini duyduktan sonra postacı çiftçiye endişelenmemesini söyler; çünkü ineği yakındaki otlakta görmüştür. Çiftçi rahatlar ve postacının doğru söylediğinden neredeyse tamamen emindir; nihayetinde postacının yalan söylemesi için bir nedeni yoktur. Üstelik postacı yalan söylüyorsa yalanı kolayca yakalanır ve yakınlardaki tarlalar kaybolan bir ineğin ortaya çıkması için mantıklı bir yerdir.

Böylece postacı ayrılır ve çiftçi de ineğini bulmak için yakındaki bu otlak alana gider. Elbette ona gayet tanıdık gelen siyah-beyaz, inek şeklinde bir şey görür. Durumdan memnun bir şekilde gününü geçirir ve ineğin eve dönmesini bekler. Daha sonra, postacı kayıp ineğe bakmak için geri döner. İnek oradadır, ama şimdi küçük bir ağaçlıkta durmaktadır. İneğin, hem postacı hem de çiftçi tarafından otlak alanda tespit edildikten sonra ormanlık alana gitmiş olması mümkündür... ancak, otlak alanın ortasındaki bir ağaçtan sarkan büyük siyah-beyaz bir kağıt olmasaydı. Açıkçası, hem çiftçi hem de postacı bu nesneyi kayıp inekle karıştırmışlardır.

PROBLEM NEDİR?

Bilmece şudur: İnek otlakta olmasına rağmen (ya en azından yakınında ya da en azından otlaktaydı), çiftçi onun orada olduğunu “bildiği” zaman “doğru” muydu? Çiftçinin vardığı sonuç doğrudu: İneğin otlakta olduğunu düşünmüştü ya da daha çok “bilmiş”ti, ve inek gerçekten de otlaktaydı. Ancak, doğru çözüme ulaşmak için kullandığı akıl yürütme yanlıştı. İneği gözünde canlandırarak, asılı kâğıtları kendi hayvanıyla karıştırdı. Bu, aslında iki farklı ve ayrı “doğru” mefhumunun olduğu anlamına gelir. Bir doğru mefhum zihindedir ve sadece gözlemciye veya faile özgü ve bireysel olabilir. Diğer mefhum tamamen zihnin dışında meydana gelir ve bu mefhum kısmen ilkiyle bağlantılı ikinci bir gözlemci tarafından belirlenir.

Başka bir deyişle, hakikat ve *algılanan* hakikat, birbirleriyle uyuşsalar bile iki farklı şey olabilir. Çiftçinin, hakikat olduğunu düşündüğü şeye olan inancında haklı değildi ve akıl yürütmesiyle hiç alakası olmayan bir şekilde, eğer inek gerçekten de yakınlarda olmasaydı çiftçinin düşüncesi yanlış olacaktı; yani tesadüfen doğru bilmişti. Bu, gerektirmediği inancının aslında ne haklı olduğunu ne de doğru olduğunu ve dolayısıyla bilgi de olmadığı anlamına gelir.

Edmund Gettier Üzerine (1927-)

Tarladaki inek problemi, Gettier'in 1963 yılında yayımladığı "Is Justified True Belief Knowledge?" ["Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi Midir?"] adlı üç sayfalık bir makalenin parçasıdır. Felsefe profesörü, makalenin o kadar kısa olduğunu düşünüyordu ki, Amerikan veya İngiliz dili akademik dergilerine göndermeye zahmet etmemiştir bile. Bir arkadaşı İspanyolcaya çevirdi ve Güney Amerika'da yayımlandı. Daha sonra İngilizce'de, yirminci yüzyılın en ünlü ve önemli felsefe ve mantık çalışmalarından biri haline geldi.

Sonuçları, sadece felsefe ve etiği etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda insanların verdiği herhangi bir kararı da etkiliyor. Tarladaki inek probleminin gösterdiği gibi, makul, rasyonel ve hatta etik kararlar almamızı sağlayan gerekçelendirme ihtiyatlı olmadığı gibi tesadüfi de olabilir.

YALANCI PARADOKSU

Hakikat Yanlış Olduğunda

İnsan iletişimindeki kusurları araştırmak için yapılan başka bir paradoksal alıştırma, Miletli Eubulides “yalancı” paradoksunu ortaya atmıştır. Genellikle şöyle ifade edilir: Bir adam diyor ki, “bu cümle yanlıştır. Yalan söyledim.” Öyleyse, bu adamın söylediği doğru mudur yanlış mıdır?

Bu soru, her iki tarafta da tekrar tekrar uzun süre tartışılabilir. Her iki taraf için de meşru, makul argümanlar vardır. Ve her iki taraf da, kendi sonuçlarına varmak için hisleri yerine açık, doğrudan ve rasyonel düşüncüyü kullanabilir.

Örneğin, başka bir insanın (veya tüm insanların) doğuştan iyi olduğuna ve bu kadın ya da erkeğin kendi-çıkarcasına göre eylemde bulunmalarına, ki bu ilahi anlamda iyidir, inanmanın erdemli olduğunu söyleyebilirsiniz. Diğer bir ifadeyle, onun genel olarak doğruyu söylediğini söyleyebilirsiniz. Ya da, bir insanın kendi-çıkarcasına göre eylemde bulunmasının oldukça kötü ve bencilce olduğunu söyleyebilirsiniz. Bu nedenle adamın baştan sona yalan söylediğini söyleyebilir misiniz? Oldukça paradoksal.

Gelin bunu açalım. Bir adam yalan söylediğini söylüyor; yani yalan söylediği konusunda yalan mı söylüyor? Eğer doğruyu söylüyorsa, yalan söylüyordur. Bu, doğruyu söylemediği anlamına gelir. Yalana gelince, ikisi birbiriyle iç içe geçmiştir. Bu tıpkı, “tavuk mu yumurta mı önce gelir?” demeye benzer, ancak felsefi bölünmelerle. Hangi cevabı vermeyi seçtiğiniz, aynı zamanda hangi etik okula dahil olabileceğinize dair bir fikir verir. (Cevap vermemek varoluşçu veya nominalist (adcı) olabileceğiniz anlamına gelir.)

Paradoks, akıl yürütme eylemiyle çelişiklere ulaşır. Sonra döngüsel mantık tersine çevirir. Doğru nedir? Yanlış nedir? Hakiki bir yalanla ilgili doğru bir açıklama mı? Bu bilmece 2000 yıldan uzun

süredir vardır ve hâlâ etikçilerin “doğru” cevabın ne olabileceği konusunda net bir fikir birliği yoktur; çünkü, haliyle bu bir paradoks. Kendi akıl yürütmeleriyle hem doğru hem de yanlış olduğu kanıtlanabilir.

Bu paradoksun kanıtladığı herhangi bir şey varsa, o da mantıkta kusurlar olabileceğidir. Mantık, özünde, kitabına uyulursa doğru cevap sağlamaya asla son vermeyecek bir süreçtir. Mantık ve akıl yürütmenin düşünürleri nesnel bir hakikate götürmesi gerekse de bu, durumun karmaşıklığına ve ince ayrıntılarına bağlı olarak her zaman gerçekleşmeyebilir. Bu, kaynak malzeme doğru olmaktan uzak (ya da en azından çelişkili) ise mantıksal bir süreç sonunda elde edilen herhangi bir etik hakikat doğru olamaz.

Başka Bir Yalancı Paradoksu

İÖ altıncı yüzyılda Yunan filozof Epimenides, yalancı paradoksuna çok benzeyen bir düşünce deneyi ortaya atmıştı. Şöyle yazdı: “Tüm Giritliler yalancıdır... Kendi şairlerinden biri böyle demişti.” Epimenides’in dili kullanımı kurnazca sorunun hedefini değiştirir; bu “ben”imle değil, Girit halkıyla ilgilidir. Bununla birlikte, dil yalancı paradoksunununkine göre biraz daha yönlendirilebilirdir. Aslında Girit düşünce deneyi gerçek bir paradoks bile değildir, çünkü o şair dürüst bir Giritli tanıyor olabilir, bu yüzden hepsinin yalancı olduğunu söylediğinde yalan söylüyor olabilir. Doğru bir açıklama bir kişide tamamen yanlış bir açıklamaya indirgenebilir.

Hobbes (1588-1679) bilmeceye bir başka ilginç unsur daha ekler: Ya tüm orijinal tahtalar çıkarıldıktan sonra ikinci bir gemi oluşturmak için toplanmışlarsa. *Aynı zamanda* bu da Theseus'un gemisi mi olurdu yoksa yavaş yavaş değiştirilen Theseus'un gemisinden daha mı fazla ya da daha mı az olurdu? John Locke ise, tamamen olmasa bile "eski"den "yeni"ye olan değişimin ne zaman gerçekleştiği fikrini önemseyen başka bir yaklaşıma sahipti. Deliği yamalanmış bir çorap metaforu kullandı. Bir tane yamadan sonra hâlâ aynı çorap mı? Peki, sonrakinde? Ya da bir sonraki, ta ki tüm orijinal materyal yamalarla yer değiştirene kadar? Locke, Theseus'un gemisini neredeyse sorites paradoksunun alanına götürür.

Konunun Varyasyonları

Pek çok felsefi metinde görülen Theseus'un gemisi paradoksunun benzer bir çeşidine "büyükbabanın baltası" denir. Düzinelerce ahşap kalastan oluşan bir gemi yerine, önce başı sonra da sapı değiştirilmiş eski bir baltanın özünü sorgular. Hikâyedeki balta çoğu zaman uydurma bir şekilde hem George Washington'a hem de Abraham Lincoln'e atfedilir.

Büyük Aristoteles de ele aldı. Bir şeyin "dört neden"den oluştuğunu ve bu nedenlerin incelemesinin Theseus'un gemisi paradoksunun çözümüne yardımcı olabileceğini belirtti. Bunlar, tasarım (formel neden), yapılan nesneler (maddi neden), istenilen amaç (ereksel neden) ve nesnenin nasıl üretildiği (etken neden)dir. Yeni teknenin parçalarını yapmak için kullanılan nesneler (aletler) de, üretim işlerinin amacı ve tekniğiyle aynıydı. Bu nedenle, genel tasarım değişmediği için –Aristoteles için en önemlisi formel nedendi– yeni tekne, Theseus'un meşru gemisi olmaya devam etmektedir.

Sonuçta, bir şeyi oluşturan şeyin ne olduğunu sorgulamamızı sağlıyor. Özdeşliği/kimliği oluşturan nedir? Acaba ruhu veya ahlak merkezi mi?

BÖLÜM 10

UYGULAMALI ETİK

Etik, yalnızca insanların veya bizim nasıl eylemde bulunmamız gerektiğine dair bir grup teoriye odaklanmamız durumunda bizi ancak buraya kadar getirebilir. Etik sadece teori ve fikirlerden mütevellit değildir; etiğin doğrudan eylemi yönlendirmesi amaçlanmaktadır. Uygulamalı etik ya da eylemde ve pratikte ahlak felsefesi bunun için vardır.

Her ne kadar en önemli ahlak felsefeleri yüzyıllar önce şekillendirilmiş olsa da, ince noktaları hâlâ tartışmaya açıktır. Etik bir boşlukta mevcut değildir ve sabit durmaz. Pek çoğu gerçek-hayatin içindeki durumlarda öğrenilen ve uyarlanan çok sayıda pratik kural içeren sistemlerdir. Gerçekten de, etikçiler tüm insanlara, görünüşe göre her kesime uygulanabilecek evrensel ahlakı bulmaya çalışmaktalar. Etik, günümüz mesleklerinin ve alanlarının çoğunda karar alma süreçlerinin büyük bir parçasını oluşturur ve dünya hızla değiştiği ve henüz bilinmeyen zorluklarla karşı karşıya olduğu için hem şimdi hem de gelecekte özellikle önemlidir.

Bu bölüm, bu kitapta daha önce ele alınan etik kavramların bazılarının nasıl uygulanacağına bakacaktır. Etik ya da erdemler medeni bir toplumda hayati bir araçtır ve profesyonel dünyada hemen hemen her sektöre uygulanır. Etik olmanın nedenleri elbette karmaşıktır ve tartışılacaktır. Etik olmak önemlidir, çünkü etik olmak iş için iyidir, ya da iş hayatında ahlaki olarak doğru olmak etikdir; çünkü insan için etik olmak önemlidir nokta, mı? Her iki konum için de argümanlar ve daha fazlası var.

İŞ VE MESLEK ETİĞİ

İş Ahlakı

İş etiği, bir şirketin çalışanlarının stratejilerini ve uygulamalarını şekillendirmek ve/veya çalışanların bağlı olduğu bir ölçüt oluşturmak için kullandığı ahlaki değerlerdir. Tıpkı birey gibi etik de, hem büyük resmi (işlerin nasıl gittiğini) hem de bireysel olarak (çalışanlara nasıl davranıldığını) ele almalıdır. İş için hangi eylemlerin ahlaki olduğu ya da hangilerinin olmadığını belirlenmesi zordur –bir işletme ne bir bireydir, aynı zamanda ne akıl gücüne sahip tek bir tüzel kişidir (daha ziyade pek çok kişinin fikirlerinin ve çıkarlarının insafındadır), ne de bir işletme halka karşı ahlaki yükümlülüğü olan bir yönetim organıdır.

Hatta iş dünyasında etiğe yer var mıdır? Bu, bir iş için zorunlu olduğunu düşündüğünüz şeye bağlıdır. İşletmeler, etik konusunda endişelenmeye gerek duymadıklarını; çünkü ahlaki bir koda uyması gereken rasyonel varlıklar olmadıklarını, yalnızca sahiplelerine veya hissedarlarına para kazanmak için var olduklarını iddia edebilir. (hiçbir şekilde insanın nihai “mutluluk” amacına benzemiyor.) Machiavellici bir perspektiften bakıldığında, işletmelerin kazanabildikleri kadar çok para kazanmak için ne gerekiyorsa yapmalarına izin verilmeli. Yine de bunu hâlâ yasal sınırlar dahilinde yapmak zorundalar. Etik açıdan bakarsak, bir şirketin yasaları çiğnemesi –ya da çalışanlarını düşman etmesi veya fiyat-şışirmesi veya hatalı ürün satması– şirketin kamu imajına zarar vereceği için çıkarlarına aykırı olacaktır. Kamusal güvenin azalması, zarar verme suçlamalarından bahsetmiyorum bile, gelirin düşmesine ve dolaşısıyla para kazanma zorunluluğuna zarar vermesine neden olur.

Tamamen yasal bir şekilde faaliyet gösteren bir şirket bunu adil ve hatta hoş bir şekilde yapamayabilir. Örneğin, bir işletme çok sayıda çalışanı işten çıkarıyor ve daha sonra yasadışı bir şekilde pa-

rayı yöneticilere aktarıyor, ancak bu eylemin pek çok kişi üzerinde inanılmaz derecede olumsuz bir etkisi olacaktır ve şirketin karar-mercilerini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu tür uygulamalar tamamen yasal olsa bile, çoğu etik okul muhtemelen onları ahlaki olarak şüpheli bulacaktır.

İş Etiğinin Kökeni

Modern iş etiğiyle ilgili konuşmalar 1960'lı yılların sonlarında toplumsal ve politik aktivizm hareketlerinin bir sonucu olarak başlamıştır. Toplumsal kalite ve hükümetin hesap verebilirliği gibi konular kamu yararına ön plana çıkmıştı ve gittikçe daha fazla insan büyük şirketlerin yetkilerini, uygulamalarını ve motivasyonlarını incelemeye başladı.

Ancak işletmeler toplumun nüfuzlu bir parçasıdır; halka açıktırlar ve mal veya hizmet satmak, çalışanlara ödeme yapmak, vergi ödemek vb. yoluyla ekonomide büyük bir etkiye sahiptirler. Bu nedenle işletmeler, bireyleri veya hükümetleri yönlendiren ahlaki standartlardan muaf değildir. Nihayetinde, bir şirketi ahlaki olarak iyi bir bakış açısıyla işleterek, halkla (ve hissedarlarıyla ve müşterileriyle) iyi ilişkiler sürdürmek o şirketin menfaatinedir.

İŞGÜCÜ/EMEK ETİĞİ

Relativizm iş etiğinde önemli bir yer tutar. Örneğin, ABD'deki işçilere asgari ücretten daha az bir ödeme yapmak etik dışı –ve aslında yasadışı– kabul edilir. (Bazıları “adil” veya “yaşanabilir” bir ücret gibi daha yüksek bir standardı öne sürebilir, ancak bu standartları tanımlamak daha zordur.) Gerçi asgari ücret eyaletten eyalete değişmekle birlikte, federal düzeyde belirlenir ve kimseye asgari saatlik ücretten az ödeme yapılamaz. Bu nedenle, Amerika Birleşik Devletleri'nde üretim için işgücü maliyetleri oldukça yüksektir.

Bu, pek çok Amerikan şirketinin faaliyetlerini deniz aşırı ülkelere taşımasının temel nedenidir. Örneğin, bir ayakkabı üreticisi geliştirmekte olan dünyada bir fabrika işletmeyi seçebilir ve işçilere bir çift ayakkabının parçalarını birleştirmeleri için sadece birkaç kuruş ödeyebilir, oysa ABD'deki aynı işlem işgücü açısından yüz katına mal olabilir. (Ayrıca, diğer ülkelerde fabrikalar ve çalışma şartlarına dair hem maliyete neden olan hem de üretimi yavaşlatan düzenlemeler çok daha az sayıdadır.) Bununla birlikte potansiyel olarak problemlili olan bir mesele de çocuk işçiliğidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde iş kanunları, çocukların fabrikalarda çalışmasını – kesinlikle günde on sekiz saat değil– engellemektedir; çünkü bu tür uygulamalar kültürümüzde ahlak dışı olarak kabul edilir. Diğer ülkeler çocuk işçiliği konusunda farklı standartlara sahiptir.

Nihayetinde, işletmeler kârı en yüksek seviyeye çıkarmak için denizaşırı ülkelerde faaliyet gösteriyorlar. Ancak bu tür işletmeler aslında ahlak-temelli ABD yasalarının çevresinden dolaşıyorlar. Bir işletme, denizaşırı işçilerine mümkün olduğu kadar az para ödeyerek onları sömürür, çünkü bundan sınırlanabilir. Bunların hepsi ahlaki relativizm yüzündendir. Bir kişi ahlaki relativizmin ilkelerini kullanarak bu uygulamaları açıklamaya çalışabilir. Ancak bu tür argümanlar çürütülür, çünkü göreceli karşılaştırmanın kendisi hatalıdır: İki farklı kültür ve iki farklı ahlak tasarımı göreceli olarak karşılaştırılır. Bu ayakkabı şirketi denizaşırı bir ülkeyi, kültürel farklılıkları kullanarak maliyetleri düşürmek ve kârı arttırmak için sömürüyor –başka bir kültürün ahlak standartlarına saygısız bir şekilde düşük ücretli işler sağlamak değil.

REKLAM ETİĞİ

Reklam ve pazarlama alanlarında ahlaki zemin çok daha sallantılıdır. Reklam, herkeste "işler," hatta en sofistike tüketicide bile; çünkü ürünlerle ilgili verilen mesajlar zaman içinde kendilerini

beynimize yerleştirmenin bir yolunu bulur. (Eğer reklamcılık işe yaramasaydı, kullanılmazdı.) Bununla birlikte, etik kaygılar manipüle etme gücüne eşlik eder. Örneğin, bunu en mantıklı şekilde idrak eden yetişkinler, reklamlardaki iddiaların abartılı olduğunu anlarlar. Bu tür iddialar ya doğrudan belirtilir (örneğin, “bu köpeğinin en çok seveceği köpek mamasıdır!”) ya da dramatize edilerek veya sezdirilerek (örneğin, görsel olarak özel efektlerin büyüğü sayesinde mutlu bir şekilde mamasını yiyen ve sonra arka bacakları üzerinde dans eden bir köpek). Başka bir deyişle, reklamlar yalan söyler.

İnsanlar bu iddiaların yanlış olduğunu birazcık sağduyuyla bilebilirler, sahte beyanlarda bulunmak etik midir? Belki de değildir, çünkü bazı izleyiciler çok etkilenebilir, özellikle de çocuklar. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru federal hükümet, çocuklara yönelik reklamlara karşı sert önlemler aldı, çünkü pek çok kişi çocukların güvenlerinin ve masumiyetlerinin istismar edildiğini düşünüyordu. O zamanlar çocuklara yönelik reklamların ana tedarikçileri, büyüme çağındaki çocukları obezite salgınına bağlayan ürünler olan şekerli mısır gevreği ve fast-food üreticileriydi. İşletmeler para kazanmak için müşterilerine zarar vermemekle yükümlüdür ve reklamcılık uygulamaları kolayca bir şirketin bu sınırı aşmasına neden olabilir.

POLİTİKADA ETİK

Özenle Yönetmek

Uzun zaman önce, felsefe politikacılar için kılavuz olarak başlamıştı. Antik Yunan'da (ve John Locke ve Niccolo Machiavelli gibi büyük filozoflarda), felsefe ve politika iç içe geçmiştir. Sokrates, Platon ve diğerleri sıklıkla, insanların (o zamanlar sadece erkeklerin) bu konuda derinleşebileceğini ve elde ettikleri asil erdemleri başkalarına adil ve etik bir şekilde yönetmek için uygulayabilecekleri en iyi yol hakkında yazdılar ve bununla ilgili tartıştılar. Kişisel etiğin temeli politikayı bilgilendirdi, ancak daha sonra kişisel etik de kendi soruşturmasının konusu haline geldi.

Bugün, etiği geliştirmek ve "adil" ve "etik" gibi terimlerin anlamlarını araştırmak için halihazırda çok fazla çalışma yapılmasıyla birlikte, politikacıların üzerine düşen etik bir şekilde liderlik etmeleridir. Halk tarafından seçilen (ya da iktidarda doğan) politikacılar, tümü nihayetinde adil ve hakkaniyetli bir şekilde hükmetme ve yönetme gereksinimi şeklinde özetlenen pek çok belirli etik zorlukla karşı karşıyadır. Ancak bunu nasıl yaparlar ve en çok kime hizmet ederler?

Resmi bir makamda görev almak ya da seçimle elde edilen bir mevki, büyük bir güç... ve büyük bir sorumluluk getirir. Bir aday için yapılan oylama bir güven ifadesidir ve politikacılar hem seçmenlerin çıkarlarını temsil etmeli hem de kendi kampanya vaatlerini iktidarlarının salahiyeti için en iyi şekilde yerine getirmelidir. Yine de, politikacılar genellikle büyük bir dürüstlüğe veya ahlaklı bir karaktere sahip olan bir topluluk olarak anılma şerefine nail olamazlar. Her seçim döneminde, politikacılarla birlikte aynı hoşnutsuzluklar kültürel etheri emer, esas olarak olumsuz kampanya, çarpıtılmış-hakikatler veya düpedüz söylenen yalanlar ve birinin iktidarını sürdürmesiyle ilgili ortaklaşa bir ilgi etrafında döner.

Politikacıların çoğunun kamu hizmetine samimi bir ilgisi vardır, ancak birçok politikacının da bunun ne anlama geldiğine dair farklı fikirleri vardır. Basitçe kimin “halk” olduğunu tanımlamak zor olabilir. Politikacılar insanlara hizmet ediyor mu? Eğer öyleyse, hangi insanlara? Tüm insanlara mı yoksa sadece seçmenlerine mi? Politikacılar bir bölgenin çıkarlarına hizmet ediyor mu ve o bölgedeki bireylerin ihtiyaçları, aynı zamanda o bölgeyi işgal etmiş olan büyük kurumların veya işverenlerinkinden de farklı mı? Yoksa bir politikacının sorumluluğu sadece huzuru sağlamak için yasal yapılara, ideallere veya anayasaya bağlı kalmak mıdır? Bu hedeflerin hepsi çelişkili değerlere sahip olabilir. Demokrasi yavaş işler ve değişimin gerçekleşmesi zordur, bu yüzden ahlaki olarak iyiye doğru değişim taahhüdünün yerine getirilmesi gerekir.

KİŞİSEL YAŞAM VERSUS KAMU

Politikacılarla ilgili diğer bir etik mesele de, onların kişisel yaşamıdır. ABD’de evlilik dışı ilişkilerinin haberleri ortaya çıkınca halktan özür dilemek ve sonra da görevinden istifa etmek zorunda kalan sayısız seçilmiş memur örneği vardır. Fransa gibi başka ülkelerde, yetişkinlerin ve politikacıların ilişkilerinin olması kültürel olarak daha kabul edilebilirdir. Bu tür ülkelerdeki seçmenler, bir politikacının kişisel hayatını o kadın veya erkeğin kamusal hayatından ayırabilir ve daha sonra bu seçilmiş memurların politik performanslarını yalnızca bu temelde değerlendirebilirler. Eğer “politikacılar”ın özel hayatları varsa, bunun gerçekten özel olup olmadığını belirlemek etik bir ikilemdir, çünkü onlar aynı zamanda kamuya mâl olmuşlardır. Üstelik, politik şahsiyetlerin görüşleri, uzun zamandır süregelen kültürel değerleri koruyamazlarsa değişebilir; ve kamuya mâl oldukları için gösterdikleri performans sorgulanabilir.

Ayrıca para, politikacıların etik saflığını da bulanıklaştırabilir. Kampanyalar, aynı zamanda kendi seçmeni olmayan bireylerden

veya kuruluşlardan para aldığıında, bu potansiyel bir çıkar çatışması yaratır. İyi finanse edilmiş politikacılar gerçekte kime minnettarlar: Bağışçılara mı yoksa seçmenlerine mi?

EN İYİ NİYETLER

Ayrıca bir politikacının niyetini de merak ederiz. İşin kesinlikle yararları vardır –ünlü olmak ve muazzam bir güce ve etkiye sahip olmak bazı insanlar için çok çekicidir. Ancak politik işler, yoğun bir inceleme ve eleştiri getirir. Bu kişinin söylediği, yaptığı veya karar verdiği her şey meşru hedeftir. İnsan birinin neden politikacı olmak istediğini merak ediyor. Çok fazla neden vardır ve bunların tümü etik spektrumdan gelir. Bazı politikacılar, yasama yoluyla ya da bu “cadı kazanı”nın içinde çalışarak değişiklik yapma konusunda samimi bir istek duyarlar. Diğerleriye kişisel-çıkarcı kaynaklı olabilir; örneğin, güç arzusu gibi. Elbette pek çok motivasyonları olabilir ve bazı politikacılar “kötülüğü”-ya da eğer olumsuz kampanya reklamlarına inanılırsa seçmenler için çok kötü bir seçim olacak olan rakiplerini- yenme arzusuyla buna mecbur hissedebilirler. Ancak, politikacıların işe talip olmak için kampanya sürecine girmelerinin nedeni ne olursa olsun, elimizden bir şey gelmez ama *gerçekten* neden seçimlerde aday olduklarını merak ediyoruz.

POLİTİKACILAR VE ERDEMLER

Politikacıların tümünün yozlaşmış yalancılar olduğu şeklindeki klişeye rağmen, genellikle politikacılarımızın güvenilir ve dürüst olmalarını talep ediyoruz ve bekliyoruz. Belki de bunun nedeni, birine oy vermemiz gerekmesi ve seçtiğimiz adayın ahlaki açıdan üstün olduğuna inanmak istememizdir. Kendi menfaatimiz için en erdemli olduğunu düşündüğümüz adayları seçmek ve para ve “özel çıkarlar” tarafından kolayca akli çelinebilecek olanları red-

detmek bizim için en iyisidir. Amerikan demokrasisinde, bu tür yolsuzlukları ve liderlerin yasaların üstünde olduğu fikrini sınırlamaya yardımcı olmak için sisteme içkin "kontroller ve dengeler" (muhabirler, özgür basın ve bir suçlama süreci) oluşturulmuştur.

Alıntılanmaya Değer Sözler

"İnsanlar kendini politikada harcayan bir aziz olduğumu söylüyor. Gerçek şu ki, aziz olmak için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışan bir politikacıyım."

—Mahatma Gandhi.

Politikacılarımızın ortalamanın biraz daha üstünde olmalarını istiyoruz ve bekliyoruz. Örnek bir liderlik göstermelerini ve en iyinin en iyisi olmalarını istiyoruz (bazen onlara çok fazla güç vermeyi ve bunu akıllıca kullanacaklarına dair güveni haklı gösterecek şekilde yarı tanrı statüsüne yükselterek, şevkle ve azizlerin hikâyeleriyle üzerlerinde baskı kurduğumuz bir imaj). Erdem ahlakı sergilemelerini ve en iyisi olmalarını istiyoruz. Dürüst ve sorumluluk sahibi olmalarını, gerçekten önemsemelerini ve karşılaştığımız sorunlara çözüm bulmak için çok çalışmalarını istiyoruz.

TIP ETİĞİ

İlk Önce Zarar Verme

Hekimler ve diğer tıp ve sağlık çalışanları ünlü Hipokrat yemini ederler. Antik Yunanlı hekimin adını alan yemin “İlk önce zarar verme” direktifiyle başlar. Başka bir deyişle, tıp profesyonellerini olumlu eylem alanına yönlendirir –hayat kurtarır, kırıkları iyileştirir, hastalıklarla ilgilenir ve rahatsızlıkları hafifletir– ve işleri daha da kötüleştirmez. Başka bir deyişle, onların işi yaşamı korumak ve makul bir şekilde gerekli olduğu kadar yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlar. Problemlerin ortaya çıktığı yere, “gerekli” ve “kalite” gibi kelimelerdir. Tıp etiği, profesyonellere, özellikle “yardım” ile “zarar” arasındaki gri alanlarda, ellerindeki tedavileri günlük, vaka bazında seçmelerinde yardımcı olabilir.

Sağlık hizmetlerinin karşılaştığı en büyük mesele, o sağlık hizmetinin tahsis edilmesidir. Hekimler, ilaç, hastane alanı ve daha fazlası açısından kaynaklar genellikle sınırlıdır ve bunlar da oldukça maliyetlidir. Bazı ülkeler, devlet destekli sağlık hizmetini yasalastırmış ve sosyal konumdan bağımsız olarak sağlık hizmetlerine erişebilmenin tüm insanlar için ahlaki olarak iyi olduğu mesajını vermiştir. Diğer ülkelerde, sağlık hizmeti bir işle eşittir ve bu da sınırlı kaynaklara kimlerin erişmesi gerektiği konusundaki etik soruyu ortaya koyar. Sadece bedelini ödeyebilenler mi buna erişebilmeli? Eğer öyleyse, bu görüşün ardındaki etik mefhum nedir? İnsanların bütünlüklerinin ve otonomilerinin bir ifadesi olarak sağlık sigortalarını ödemeyi reddetme hakları vardır ve bu şekilde sağlık masraflarını başkalarına mı yüklerler ya da hatta sağlık hizmetlerinden tamamen vaz mı geçerler?

REÇETELİ İLAÇLAR ETİĞİ

Reçeteli ilaçlar kendi etik soru takımını yanında getirir. İlaç endüstrisi milyarlarca dolarlık bir endüstridir ve birçok tıbbi vakayı yöneterek veya iyileştirerek kelimenin tam anlamıyla sayısız hayat kurtarmışlardır. Yeni ilaçlar yapmak pahalı bir iştir, Ancak, buna karşın, yeni bir mucizevi ilaç üreticisine potansiyel olarak milyarlar kazandırabilir. Örneğin, erken testlerin kalp hastalıklarını iyileştirdiğini gösteren varsayımsal bir hapi ele alalım. Bu hapları mümkün olduğunca hızlı bir şekilde piyasaya çıkarmak ilaç şirketinin çıkarıdır; çünkü şirkete büyük miktarda para kazandırabilir. Ayrıca şirketin en üst düzeyde gayret göstererek ve hızlı bir şekilde bunların pazarlanmasını sağlaması, böylece bir an evvel yaşam kalitesini artırabilmesi veya hatta onu alanların ömrünü uzatabilmesi de kamu yararınadır.

Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir ilacın piyasaya çıkmadan önce ABD Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) tarafından katı bir şekilde test edilmesi gerekir. Bu test, ilacın güvenliğini ve etkinliğini sağlama almak için yapılır. Bu, on yıl kadar sürebilen kapsamlı bir güvenlik araştırması sürecidir. FDA'nın insanlara hemen yardım edebilecek bir ilacı bu kadar uzun süre bekletmesi etik midir? Belki, çünkü belirli bir ilacın bazı insanlara hemen yaradımı olsa da, test sonrası geliştirmelerden sonra çok daha fazla yardımı olabilir. Diğer taraftan, bir ilaç ilk başta güvenli ve etkili görünebilir, ancak FDA testi ne güvenli ne de etkili olduğunu ortaya çıkarabilir. Sorular daha da derinleşiyor: Bir ilacın güvenli veya etkili olduğu tamamen kanıtlanmasa bile, bir şirketin yararlı bir ilacı piyasaya sürmesi (ve büyük bir kazanç elde etmesi) etik midir? FDA testi olmadan, böyle bir ilacın piyasaya sürülmesi ahlak dışı görülebilir.

YAŞAM-VE-ÖLÜM MESELELERİ

Hekimlerin uğraşması gereken bazı meseleler –ve sorular– “yaşamın sınırları”nı içerir. Tıp camiasında bu meseleyle ilgili pek çok farklı bakış açısı vardır ve geniş bir insan kitlesini temsil ederler. Birçok hekim, sadece bilimsel-fikirlidir, örneğin diğer hekimler yardım veya tedavi için derin bir ahlaki yükümlülük duyarlar. Genel olarak ifade edersek, bu iki tür hekimin kürtaj, ötanazi veya organ bağışı hakkında tamamen farklı görüşleri olabilir. Ve elbette, bu iki aşırı uç nokta arasında değişken bir ölçek vardır. Bilimsel görüşlü hekim, kürtajı, bir yaşam sonlandırmanın hiçbir şekilde mesele olmadığı basit bir tıbbi işlem olarak görebilir. Dindar bir hekim, kürtaj işlemine son derece karşı olabilir ve bu işlemi hiçbir koşulda uygulamaz. Bir başka hekim, sadece gebeliğin erken döneminde ve sadece istenmeyen durumlar oluşursa annenin hayatını kurtarmak için yapabilir. Bu etik bakış açıları bu hekimlerin çalışma şeklini etkiler ve ayrıca diğer etik soruları da gündeme getirir. Örneğin, bir hekim ahlaki ya da dini olarak karşı çıktığı bir işlemi reddetme hakkına sahip midir?

Ayrıca, hekimler kim ki yargılayacaklar? Bunlar genellikle, konularının prestijinin ve kendilerine emanet edilen gücün değeri nedeniyle, insan yaşamı ve ölümü üzerinde söz sahibi, uzman ve yetkilidirler. Ama bazen hekimler de yanılır. Ve sadece hastanın ve hastanın ailesinin hekimin verdiği kötü bir kararın sonuçlarıyla birlikte yaşaması (ya da yaşamaması) gerekmesinin yanında, hekim için de böyledir.

Aynı zamanda, hekimin nihayetinde ömrü uzatamayacağını veya yaşamı anlamlı bir şekilde iyileştiremeyeceğini bildiği yaşamı destekleyen tedavileri önerme veya uygulama sorusu da var. Hastaya ve aileye sahte umutlar vermek etik midir? Hastanın veya hastanın ailesinin böylesine beyhude bir şey için tedavi masraflarının borcunun altına girmesi ahlaki midir? Ya da hekimin hastaya

karşı açık sözlü ve dürüst olma yükümlülüğü var mıdır? Eğer amaç hastanın özerkliği ve zarar görmemesiyse, o zaman muhtemelen en nesnel etik eylem bu hayat-kurtarma ameliyatının hiçbir işe yaramayacağı söylemektir. Fakat eğer hasta hâlâ bu tedaviyi görmek isterse, bu hastanın kendi kararıdır. Hekim tarafından suçluluk duyulmaz ve hastanın istekleri karşılanır.

Yazılı Erdemler

1974 yılında, National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research [Biyomedikal ve Davranışsal Araştırmaların İnsan Deneklerini Koruma Ulusal Komisyonu] insanları içeren tıbbi ve psikolojik araştırmaların temel erdemlerini belirlemek ve pekiştirmek için toplandı. Başlangıçta kararlaştırılan üç erdem, otonomi, yardımseverlik ve adalet oldu. Bazı üyeler, zarar vermeme, insan onuru ve yaşamın kutsallığı ek erdemlerini kişisel olarak benimsemişlerdir.

Gerçekten de, tıp etiğinde hâkim görüşlerden biri hasta otonomisine bağlılıktır. Bu, hastaların kendi bedenlerine istediklerini yapma hakkına sahip oldukları inancıdır. Bu, hastanın belki de ahlaki olarak almaya karşı çıkabileceği tıbbi bakımdan kaçınmasını da içerir. Gerçekten, bazı dinler hayat-kurtarıcı kan nakli yapılmasını yasaklamaktadır ve hekimler bir hastanın bu tedaviyi reddetme kararına saygı göstermelidir.

BİYOETİĞİN MEYDAN OKUMALARI

Bilim ve Felsefede Yeni Sınırlar

Biyoetik, "biyoloji" ile "etik" kelimelerinden oluşan birleşik bir kelimedir. Biyoteknoloji alanında ortaya çıkan ve gelişmeye devam eden etik ve ahlaki sorularla ilgilenen bir alandır. Biyoteknoloji, doğal dünyanın daha iyi veya daha verimli işlemlerini sağlamak için en ileri teknolojik bilimin ve/veya cihazların uygulandığı sürekli-değişen ve sürekli-gelişen bir alandır. Biyoteknoloji örnekleri, özellikle biyoetik analize yol açanlar, genetiği değiştirilmiş ürünlerin geliştirilmesini, genetik bilginin nasıl kullanılması gerektiğini ve genetik olarak geliştirilmiş "tasarım bebekler" fikrinin yükselişini içerir.

Bir birey, bir kurum veya bir hükümet tarafından belirlenmiş bir arzulanan etki için, doğal dünyada değişiklikler yapılması doğal olarak avuçları terletecektir. Gerçi zaman geçmesi genellikle bir fikrin daha fazla kabul edilmesine yol açsa da, biyoteknoloji alanı o kadar yenidir ki, neyin "ahlaki" olup olmadığına ilişkin çok fazla belirsizlik vardır.

Belki de en gürültülü biyoetik tartışma genetiği değiştirilmiş organizmalar veya GDO'larla ilgilidir. Gıda bilimi uzmanları on yıllardır, örneğin, daha lezzetli veya soğuk havaya ve böceklerle daha dirençli yeni domates veya mısır çeşitleri oluşturmak için genetik mühendisliğini kullanmak için çalışıyorlar, ancak son zamanlarda genetik değişikliklerle ilgili endişeler ortaya çıktı. Kavramın özündeki temel etik problem, doğayı manipüle etmesidir. Şeylerin doğal düzeniyle oynamak etik midir? Öyle olsa da olmasa da, yaygın GDO kullanımı çevreye zarar verebilir veya insanların sağlıklarına olumsuz etkisi olabilir. Ancak GDO'lar nispeten o kadar yenidir ki, dünyaya veya insana olan uzun vadeli etkileri henüz tam olarak bilinmemektedir.

Ayrıca doğaya sahip olma fikri de vardır. Teknolojik olarak geliştirilmiş olsalar da, bitki ve organizmaların bir şirkete ait olması ahlaki olarak uygun mudur? Bu değişiklikler insanın marifetinin bir kanıtı olarak görülebilir mi, daha doyurucu yemekler yaparak dünyayı daha iyi hale getirmenin ve mutluluğu arttırmanın bir örneği olarak görülebilir mi? Ancak bu sahiplik doğal dünyaya saygısızlık olarak da görülebilir ve bu tür genetik değişiklikler, bu konuda bir şey söyleyemeyen canlı bir şeyin sömürülmesi olarak görülebilir.

Klonlama Üzerine Görüşler

Her ne kadar Dolly isimli koyun, yirmi yıldan uzun bir süre önce İskoçyalı bilim insanları tarafından klonlanan ilk memeli olsa da –canlıların genetik olarak kopyalanması teknolojisi, bebeklik döneminde kaldı. Bunun ahlaki olup olmadığıyla ilgili kamuoyu fikrini değiştirmek, neredeyse ağır ağır ilerledi. Pew Araştırma Merkezi tarafından 2016’da yapılmış bir ankete göre, Amerikalıların yüzde 81’i insanları klonlamanın ahlaki olarak yanlış olduğunu ve yüzde 60’ı da hayvanları klonlamanın etik olmadığını söyledi. 2001 yılında yapılmış ankette, bu rakamlar sırasıyla yüzde 88 ve 63’tü.

GDO’nun lehine olanlar, etik açıdan bile, potansiyel olumsuzluklardan daha ağır basabilecek bazı olumlu şeylerden bahsediyorlar. Dünya nüfusu hızla artarken (7.5 milyar ve artmakta), yiyecek ihtiyacı da aynı hızla artıyor. GDO teknolojisi çok daha verimli, istikrarlı ve bereketli gıda tedarikinde bulunmak için, yüksek verim, düşük atık ve hatta ekstra besleyici ürünler yetiştirmek için kullanılabilir. Ancak yine de, etik açıdan neyin “doğru” olduğunu belirlemek problemlili ve zordur. Milyonlarca insanın açlıktan ölmesini engellemek için, kâr amaçlı şirketler tarafından serbestçe yayılmalarına izin versek de, GDO’ların gıda tedarikimize ve gezegenimize uzun vadede ne gibi bir etkisi olacağını bilmeye değmez mi?

TOPLUMSAL ETİK

Modern Dünyada Nasıl Yaşanır?

Ahlak felsefesi, etiğin ardındaki erdemleri ve nedenleri belirlemekle ilgilidir. Kanunlar bu etiğin pratik, politik ve sistemleştirilmiş uygulamalarıdır. Bu iki sistem arasında toplumsal etik ahlaki standartlar, normlar ve bu dünyada yaşayan bir insandan veya birinin belirli bir topluluğundan, kültüründen veya cemiyetinden beklenen resmi olmayan davranış kurallarının formel adıdır.

Alıntılanmaya Değer Sözler

“Değerlerden yoksun bir eğitimin yararı, insanı daha zeki bir şeytan yapmak gibi görünüyor.”

—C.S. Lewis

Toplumsal etik birçok kişi tarafından paylaşılan ortak değerler üzerine kuruludur. Ancak toplumsal değerler bu bireysel değerlerden farklıdır. Bireysel değerler, her bireyin kendisi için aradığı erdemlerdir ve kişi sayısı kadar değişkenlik gösterebilir. Bu kişisel değerler ne mutlaka toplumsal değerler haline gelir ne de toplumsal etik çerçevenin bir parçası olurlar. Bunun nedeni, değerlerin kendisindeki niyettir. Bireysel değerler, erdemli ve iyi olsa da (örneğin olarak cesaret, yüreklilik ve dürüstlük), sadece bireye yarar sağlar veya en azından o bireyin kendi yaşamına nasıl yön vermesi gerektiğini çerçeveler. Buna karşılık toplumsal değerler açıkça diğerlerinin refahıyla ilgilidir. Diğerlerine yardım etme dürtüsü; ya da hatta “diğer insanlar” hakkındaki soyut fikir bile, bir değeri toplumsal bir değer yapan şeydir. Bu toplumsal değerleri göz önünde bulundurmamak bireyin düşüncelerini ve davranışlarını etkiler. Bireyler daha sonra bu etiği üstlenir ve bu da bir toplumun toplumsal etiğini kurmaya yardımcı olur.

TOPLUMSAL ETİK NASIL OLUŞTURULUR?

Bir toplulukta diğerlerine karşı olan yükümlülükler toplumsal etiği yönlendiren şeydir. Daha az şanslı olsun ya da olmasın, başkalarına yardım etme yükümlülüğümüz var, çünkü hepimiz aynı ekmeği paylaşıyoruz. Her birimiz toplumun bir parçasıyız ve o toplumda yaşamının avantajlarından yararlandıkça, onun işlevini yerine getirmesi için onun bir parçası olmakla yükümlüyüz. Bunun bir kısmı, ya daha az şanslı olanlara doğrudan para ya da yiyecek vermekle, ya da dolaylı olarak toplumun hem işlemesine hem de ilerlemesine yardımcı olabilmek adına birbirimizi geliştirmek için eşsiz yetenek ve becerilerimizi kullanarak paylaşmaktır. Toplumsal sorumluluk aynı zamanda toplumsal etiği de etkiler; çünkü her birimizin bir rolü var ve bu rolü yerine getireceğimize güveniliyor, bu nedenle eylemlerimizden sorumluyuz. Birey ve toplum arasındaki bu ilişki kıymetli ve kırılgandır; çünkü diğer insanlar size ve toplumca arı gibi çalışmaya yardımcı olacak katkılarınıza güvenmektedirler. Rolünü oynamayı reddetmek diğerlerini de etkiler; ve başkalarının mutluluğunu engellemek veya onların iyi hayatlar sürdürmelerini önlemek etik dışıdır.

Her toplum veya kültür kendi etik standartlarına sahipken, bunlar zaman içinde nasıl oluşturulur veya geliştirilir? Bazı etkenler baskın dini inançları, ekonomik etkenleri ve kullanışlılığı içerir. Bu yaygın toplumsal değerler, bir toplumun özellikle barış ve refahla ilgili hedeflerine ulaşmasına yardımcı olanlardır. Devlet kuruluşları bu ortaya çıkan normlara, cevap olarak yaygın etik standartlara dayalı yasalar getirir. Yine de bu zor bir görev olabilir, çünkü modern toplumdaki daha tartışmalı konuların bazıları, özellikle etik yapısı açık olmadığı için tartışmalıdır.

Karşılaştırmak için cinayet ve intihara yardımı ele alalım. Bir bireyin başka bir insanın canını alması evrensel ahlaki bir normdur. Peki, ya intihara yardım etmek? Meseleyi karmaşıklaştıran çeşitli

ahlaki etkenler vardır. Bazıları, insanların kendi kaderlerini kontrol etmeleri gerektiğine dair inançla kadın ya da erkek bir başkasının hedefine –acıyla ve hastalıkla kuşatılmış bir hayatı bitirmek– ulaşmalarına yardımcı olmayı son derece etik bulabilir. Diğerleriyse bu uygulamayı cinayete benzetebilir; çünkü insanların yaşamı ne zaman sonlandıracaklarını belirleme hakkına sahip olmadıklarına inanırlar. Her ikisi de, etik alanında meşru argümanlardır, ancak intihara yardımla ilgili yasalar bir yerden bir yere değişir. Bu durumda, topluluğun baskın ahlaki görüşlerine bilinçli bir şekilde karşılık vermek ve bu kaygıları en iyi yansıtan yasayı belirlemek, yargıdan sorumlu kişilere bağlıdır. Toplumsal etik bu şekilde yasalaşır ve böylece ahlaki ya da etik normlar olarak yerleşir.

DİZİN

A

Abelardus, Petrus 172, 173, 174
Ahlaki relativizm 118, 123, 124, 129, 185, 212
Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi 84
Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş 59, 76
Akrasia 26
Altruizm 54, 67, 68, 69
Amyntas 31
Anaksagoras 13, 23
Anamnesis 28
An Inquiry Concerning Virtue or Merit 181
Antiphon 19
Antirealizm, *bkz.* Realizm 105, 126, 127, 128, 129, 172, 173
Antisthenes 38, 39
Aquinas, Thomas 95, 105, 119, 120, 121
Arete 19, 24, 32
Aristoteles 11, 12, 13, 22, 25, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 50, 104, 143, 146, 208
Aristotelesçilik 31, 143
Arouet, Francois-Marie 175
Ashley-Cooper, Anthony 181

Augustinus 116

Aydınlanma 59, 85, 107, 133, 134, 136, 137, 144, 171, 175, 176, 178

B

Baier, Annette 109
Bentham, Jeremy 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 76, 77
Beş Emir 136, 137
Beş İlişki 140
Biyoetik 222
Buddha 131, 133, 134, 135, 136, 137
Budizm 131, 133, 134, 135, 137, 164, 166
Büyük İskender 31, 40

C

Compiègneli Roscelin 173
Comte, Auguste 67, 68

D

De Anima 32
Deontolojik etik 81, 82, 106
Descartes, René 185
Devlet 29, 225
Diogenes 39
Dört Asil Hakikat 134, 137
Dresher, Melvin 193

E

Egan, Greg 75
Ego 103
El Gazzâlî 145, 146, 147
Empiricus, Sextus 41
Energeia 32
Epikuros 44, 45, 46
Epikurosçuluk 44, 47
Epimenides 205
Epistemoloji 14, 128, 201
Erdem etiği 27, 28, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 189
Ethica 185
Ethos 32
Eudaimonia 26, 52, 108
Euthyphron ikilemi 117
Evrensel Doğa Yasası 87, 88, 91, 92, 101, 189
Eylem faydacılığı 54
Eylem sonuçluluğu 70, 73, 75

F

Fail-temelli teoriler 108, 109, 110
Falakros 197
Fizik 31
Flood, Merrill 193
Foot, Philippa 189, 191
Freud, Sigmund 103

G

Gandhi, Mahatma 217
Gautama, Siddhartha 133
Gettier, Edmund 201, 203
Gorgias 19

H

Hazcılık 64, 171, 175, 177

Hegel, Wilhelm Friedrich 101, 102
Helenistik çağ 37
Herakleitos 13, 207
Hippias 19
Hitler, Adolf 169
Hobbes, Thomas 94, 95, 177, 208
Hume, David 91

I

İbni Sina 142, 143, 144
İbn Miskeveyh 145, 146
İd 103
İdealizm 78, 116
İl. James 178
İrade ve Temsil Olarak Dünya 101, 166
İş etiği 210, 211
İyilik 27, 28, 38, 51, 53, 61, 64, 67, 69, 70, 71, 73, 75, 93, 96, 105, 106, 107, 108, 116, 138, 139, 141, 149, 150, 152, 182, 183, 190, 194, 198

J

Jen 138, 139, 140, 141

K

Kantçılık 83, 85
Kant, Immanuel 55, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 126, 149, 164, 165, 189
Kinizm 38
Kıbrıslı Zenon 48
Konfüçyus 138, 139, 140, 141, 142
Konfüçyusçuluk 138, 139, 141, 181
Kong Qiu 138, 142
Kriton 25
Kuşkuculuk 40, 41, 43, 167, 177

L

Lao-Tzu 151
Letter to Menoeceus 45
Leviathan 94
 Lewis, C.S. 224
 Li 138, 139
Life of Theseus 207
 Lincoln, Abraham 208
 Locke, John 171, 177, 178, 179, 180, 208, 214
 Louden, Robert 113
 Lyceum 31

M

Machiavelli, Niccolò 152, 154, 155, 156, 214
 Marquis de Sade 123
 Marx, Karl 126
 Medici, Lorenzo de 154
 Mencius 181
Menon 28
 Metaetik 58, 126, 129
 Metafizik 32
 Miletli Eubulides 196, 197, 204
 Mill, James 64
 Mill, John Stuart 55, 63, 64, 65, 66, 72, 102
 Moore, G.E. 127, 128

N

Nagel, Thomas 198, 199, 200
 Nietzsche, Friedrich 153, 160, 161, 162, 163
Nikomakhos'a Etik 32

O - Ö

On Emir 83

Orange'lı William 178
Organon 31
 Otonomi 92, 93, 175, 218, 221
 Özgür irade 48, 93, 94, 100, 101, 142, 144, 153, 175, 176, 186
 Özgürlük İlkesi 96, 97

P

Panteizm 133
 Pesimizm 164, 166
Phronesis 108
 "Pisuardaki örümcek" problemi 198
 Platon 11, 12, 13, 20, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 44, 50, 52, 117, 145, 146, 149, 173, 214
 Platonculuk 50, 51
 Plotinos 50, 51
 Plutarkhos 207
Poetika 32, 34
Politika 32
 Pozitivizm 67
Pratik Aklın Eleştirisi 84
Prens 154, 156
 Prodicus 19
 Protagoras 19
 Pyrrhon 40, 41, 42
Pyrrhonculuğun Ana Hatları 41

R

Rand, Ayn 69, 126
 Rawls, John 82, 96, 97, 98, 99
 Relativizm 105, 122, 124, 125, 126, 189, 191, 211
Retorik 32
 Russell, Bertrand 128

S - Ş

- Saf Aklın Eleştirisi* 84
Sartre, Jean-Paul 152, 157, 158, 159, 166
Schadenfreude 86
Schopenhauer, Arthur 100, 101, 153, 164, 165, 166, 167
Sekiz Katlı Asil Yol 134, 135, 137
Sezgicilik 128, 183
Shaftesbury, Lord 171, 181, 182, 183
Singer, Peter 58
Skolastik felsefe 31
Slote, Michael 109
Sokrates 11, 12, 13, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 35, 38, 44, 50, 214
Some Thoughts Concerning Education 180
Sonuççuluk 27, 53, 54, 59, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 81, 83, 106, 141, 174, 198, 200
Sorites paradoksu 196, 197, 208
Spinoza, Baruch 171, 185, 186, 187
Stoacılık 47
Summa Theologica 120
Süperego 103
Şen Bilim 162
Şifa Kitabı 143

T

- Tabula rasa 143
Taoculuk 131, 133, 148, 149, 150, 151, 164
Tao Te Ching 151
"Tarladaki inek" problemi 201, 203
Te 150, 151

Tehzibü'l-Ahlak 145

- The Balance of Action and The Revival of the Religious Sciences* 146
The Four Thousand, the Eight Hundred 75
The Immortal Mentors 123
Theseus'un gemisi paradoksu 206, 207, 208
Thomson, Judith Jarvis 189
Thrasymachus 19
Tractatus Logico-Philosophicus 167
Tramvay ikilemi 189
Tucker, Albert 193

U

- Uçan Adam deneyi 144

V

- Varoluşçuluk 152, 157, 158, 162, 166
Voltaire 61, 171, 175, 176, 177

W

- Washington, George 208
Williams, Bernard 78, 79
Wittgenstein, Ludwig 128, 153, 167, 168, 169

X

- Xanthippe 24

Y

- Yeni-Platonculuk 50, 51, 52, 116, 143
Yi 141
Yin ve yang 140, 148, 149, 150

Z

- Zenoncular 48

ETİK İLE İLGİLİ BİLMENİZ GEREKEN HER ŞEY BU KİTAPTA!

Etiğe dair kişisel ve kültürel kodlarımız sadece doğrular ve yanlışlar hakkındaki görüşlerimizi etkilemekle kalmaz, aynı zamanda kim olduğumuzu ve verdiğimiz kararları da büyük ölçüde belirler. Buna rağmen etik, çoğunlukla felsefe kitaplarında alt başlık olarak ve böylesine kapsamlı bir alanın sığdınlamayacağı kadar kısa bölümlerle ele alınır.

Etik 101 ise bu kapsamlı alanın hakkını verircesine antik Yunan'dan modern zamanlara, hazcılıktan altruizme ve Epikuros'tan Nietzsche'ye kadar etiği tüm yönleriyle ele alıyor. İnsanlığın bütün ahlaki ilkeleri ve etik yolculuğuyla ilgili her sorunun cevabı *Etik 101*'de.

2. BASKI

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik

internet satış
saykitap.com

30 TL

ISBN 978-605-02-0733-0

9 786050 207330

SAY YAYINLARI